

МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ
ВІННИЦЬКИЙ ДЕРЖАВНИЙ ПЕДАГОГІЧНИЙ УНІВЕРСИТЕТ
імені МИХАЙЛА КОЦЮБИНСЬКОГО

На правах рукопису

ВЛАСЮК Ірина Віталіївна

УДК 378:33-047.22 (043.5)

**ФОРМУВАННЯ ПРОФЕСІЙНО-ТЕРМІНОЛОГІЧНОЇ
КОМПЕТЕНТНОСТІ МАЙБУТНІХ БАКАЛАВРІВ ЕКОНОМІКИ В
ПРОЦЕСІ ВИВЧЕННЯ ФАХОВИХ ДИСЦИПЛІН**

13.00.04 – теорія та методика професійної освіти

Дисертація на здобуття наукового ступеня
кандидата педагогічних наук

Науковий керівник:
Кадемія Майя Юхимівна,
кандидат педагогічних наук, доцент.

Вінниця – 2015

ЗМІСТ

ВСТУП.....	3
РОЗДІЛ 1. ВИВЧЕННЯ ПРОФЕСІЙНОЇ ТЕРМІНОЛОГІЇ МАЙБУТНІМИ ЕКОНОМІСТАМИ ЯК ПЕДАГОГІЧНА ПРОБЛЕМА.....	11
1.1 Професійно-термінологічна компетентність як складова професійної компетентності в системі фахової підготовки майбутніх економістів.....	11
1.2 Структурні компоненти, показники та рівні сформованості професійно-термінологічної компетентності студентів економічних спеціальностей.....	25
Висновки до розділу 1.....	48
РОЗДІЛ 2. МОДЕЛЬ ТА ОРГАНІЗАЦІЙНО-ПЕДАГОГІЧНІ УМОВИ ФОРМУВАННЯ ПРОФЕСІЙНО-ТЕРМІНОЛОГІЧНОЇ КОМПЕТЕНТНОСТІ СТУДЕНТІВ У ПРОЦЕСІ ФАХОВОЇ ПІДГОТОВКИ.....	51
2.1 Модель формування професійно-термінологічної компетентності майбутніх економістів.....	51
2.2 Застосовування ситуативного моделювання з метою свідомого оволодіння та практичного застосування професійної термінології.....	65
2.3 Використання інноваційних технологій і методів навчання в процесі професійно-термінологічної підготовки.....	113
2.4 Упровадження інформаційно-комунікаційних технологій як засобу розвитку професійно-термінологічної компетентності.....	138
Висновки до розділу 2.....	
РОЗДІЛ 3. ЕКСПЕРИМЕНТАЛЬНА ПЕРЕВІРКА ЕФЕКТИВНОСТІ ОРГАНІЗАЦІЙНО-ПЕДАГОГІЧНИХ УМОВ ФОРМУВАННЯ ПРОФЕСІЙНО-ТЕРМІНОЛОГІЧНОЇ КОМПЕТЕНТНОСТІ У МАЙБУТНІХ БАКАЛАВРІВ ЕКОНОМІКИ.....	141
3.1 Організація і методика дослідно-експериментальної роботи.....	162
3.2 Результати експериментальної роботи.....	179
Висновки до розділу 3.....	182
ЗАГАЛЬНІ ВИСНОВКИ.....	185
ДОДАТКИ.....	239
СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ.....	

ВСТУП

Актуальність і доцільність дослідження. XXI століття характеризується відкриттям кордонів, посиленням конкуренції на ринку праці, міграцією фахівців, процесами інтернаціоналізації та глобалізації економіки. Більшість країн світу переходить до демократизації, ринкової економіки та інформатизації суспільства. Зазначені зміни потребують оновлення економічної освіти та приведення її у відповідність до потреб інтеграції світового та європейського освітніх процесів. Такий перехід має забезпечуватись побудовою освітньої діяльності вищих навчальних закладів (ВНЗ) на компетентнісних засадах, що передбачають самостійність суб'єкта в процесі професійної діяльності, посилення практичної орієнтованості освіти, відображення особистісних якостей фахівців, випереджувальну якість освіти; орієнтацією навчальних програм на формування основних ключових компетенцій, зокрема, їх термінологічної складової, створення ефективних механізмів упровадження; використанням інтерактивних технологій у процесі формування основних компетентностей.

Актуальність проблеми формування професійно-термінологічної компетентності (ПТК) зумовлена такими чинниками:

1) однією з найважливіших професійних якостей економістів є знання «мови фаху»; уміння налагоджувати комунікативні відносини з партнерами, колегами, клієнтами, долати мовні бар'єри, що сприятиме уникненню непорозумінь під час розв'язання професійних завдань; доступно, лаконічно, чітко пояснювати власні позиції та висловлювати думки; вільно орієнтуватися в останніх новинах у сфері економіки, що поширюють засоби мас-медіа; грамотно аналізувати економічні явища та події; полегшувати проведення діалогу та налагодження комунікативних зв'язків, замінюючи мовні конструкції певними економічними термінами, що надасть можливість зекономити час;

2) економічна термінологія підлягає постійному оновленню та збагаченню, що змушує економістів-початківців перебувати в постійних пошуках нових

економічних понять, використовувати творчі (нестандартні) підходи до їх засвоєння, тлумачення та використання;

3) економісти постійно перебувають у сфері надання економічних послуг, що передбачає використання професійної термінології;

4) розширення та збагачення сформованих знань професійної термінології практикуючих економістів є справою нелегкою, оскільки потребує постійного навчання та підвищення їхнього кваліфікаційного рівня, тому досить важливим є пошук способів правильної мотивації до особистісного та професійного розвитку;

5) досягнення успіху під час виконання професійних обов'язків і налагодження комунікативних відносин залежить від рівня сформованості та насиченості професійного словника економістів;

б) сучасному суспільству потрібні, насамперед, професіонали своєї справи, тобто особи, які володіють професійною термінологією та культурою спілкування, що є важливою ознакою фахівця у сфері економіки.

Аналіз літератури з досліджуваної проблеми свідчить, що професійно-термінологічна компетентність майбутніх бакалаврів економіки не була ще предметом спеціального дослідження, не мала всебічного наукового висвітлення, а розглядалася лише фрагментарно, причому акцент здійснювався на окремих аспектах (комунікативному, лінгвістичному, психологічному). Проблеми формування професійно-термінологічної компетентності досліджували М. Бахтін (проблеми комунікації), О. Васічкіна, І. Куламіхіна (технології розвитку комунікативної компетентності економістів), Л. Гнатик (організаційно-методичні умови формування комунікативної компетентності майбутніх економістів), Т. Ганніченко (формування комунікативної компетенції майбутніх економістів засобами дидактичної гри у процесі мовної освіти), Г. Онуфрієнко (проблема професійної мови й формування мовно-професійної компетентності майбутніх фахівців з економіки), В. Приходько (економічна культура), В. Черевко (комунікативна компетентність майбутнього менеджера). Разом з тим, виникла потреба розробити та обґрунтувати педагогічні умови, що забезпечують

формування професійно-термінологічної компетентності майбутніх економістів у ВНЗ під час вивчення фахових дисциплін.

Отже, вибір теми дисертації **«Формування професійно-термінологічної компетентності (ПТК) майбутніх бакалаврів економіки в процесі вивчення фахових дисциплін»** зумовлений актуальністю для економічної освіти України, недостатньою її розробленістю педагогічною наукою, необхідністю систематичного дослідження цієї проблеми та наявними *суперечностями* між:

➤ теоретико-методичними основами термінологічної освіти майбутніх бакалаврів економіки та новою компетентнісною парадигмою професійної освіти;

➤ високими вимогами до професійної компетентності майбутніх бакалаврів економіки та недостатньою спрямованістю навчального процесу на підвищення рівня володіння студентами термінологічними знаннями;

➤ необхідністю використання додаткових новітніх технологій і засобів навчання, що сприятимуть умотивованості студентів щодо вивчення фахових термінів і професійної спрямованості процесу навчання, та незацікавленістю викладачів у особистісному розвитку, освоєнні новітніх технологій студентами.

Зв'язок роботи з науковими програмами, планами, темами. Дисертація виконана відповідно до тематичного плану науково-дослідної роботи кафедри інноваційних та інформаційних технологій в освіті Вінницького державного педагогічного університету імені Михайла Коцюбинського за темою «Психолого-педагогічна система становлення особистості фахівця» (номер держреєстрації 09U002220009) та науково-дослідницької роботи кафедри фундаментально-економічних і суспільно-гуманітарних дисциплін Вінницького кооперативного інституту за темою «Застосування математичних методів при дослідженні економічних проблем» (протокол № 7 від 12.02.2014 року).

Тему дисертаційного дослідження затверджено Вченою радою Вінницького державного педагогічного університету імені Михайла Коцюбинського (протокол № 4 від 05.10.2011 року), узгоджено Міжвідомчою радою з координації наукових досліджень у галузі педагогіки та психології НАПН України (протокол № 4 від 24.04.2012 року).

Мета дисертаційної роботи полягає в розробленні, теоретичному обґрунтуванні та експериментальній перевірці ефективності організаційно-педагогічних умов формування професійно-термінологічної компетентності майбутніх бакалаврів економіки в процесі фахової підготовки під час навчання у ВНЗ.

Об'єкт дослідження – професійна підготовка економістів у вищих навчальних закладах.

Предмет дослідження – організаційно-педагогічні умови формування професійно-термінологічної компетентності майбутніх бакалаврів економіки у фаховій підготовці.

Гіпотеза дослідження – ефективність формування професійно-термінологічної компетентності майбутніх бакалаврів економіки підвищиться за таких організаційно-педагогічних умов:

- упровадження інтерактивних та імітаційно-ігрових форм навчання з метою підвищення вмотивованості студентів щодо оволодіння фаховою термінологією;

- застосування ситуативного моделювання з метою свідомого оволодіння та практичного застосування професійної термінології;

- використання інформаційно-комп'ютерних технологій для оптимізації оволодіння студентами нових економічних понять.

Для перевірки висунутої гіпотези та досягнення мети наукового дослідження було визначено такі **завдання**:

1. З'ясувати сутність і зміст професійно-термінологічної компетентності майбутніх бакалаврів економіки, обґрунтувати її структуру.

2. Визначити й охарактеризувати критерії, показники та рівні сформованості професійно-термінологічної компетентності майбутніх бакалаврів економіки.

3. Визначити, теоретично обґрунтувати та експериментально перевірити організаційно-педагогічні умови формування професійно-термінологічної компетентності майбутніх бакалаврів економіки у ВНЗ.

4. Розробити модель формування професійно-термінологічної компетентності майбутніх бакалаврів економіки.

5. Укласти науково-методичні рекомендації для викладачів і студентів економічних спеціальностей щодо вдосконалення професійно-термінологічної компетентності майбутніх бакалаврів економіки у фаховій підготовці.

Нормативною базою дослідження є Закони України «Про освіту», «Про вищу освіту»; Національна доктрина розвитку освіти в Україні у XXI столітті; Концепція розвитку професійної освіти і навчання в Україні (2010-2020 рр.); Програма інформатизації освіти; вимоги освітнього стандарту до підготовки економістів-менеджерів; освітньо-професійна програма підготовки фахівців напряму 0501 «Економіка і підприємництво» (2006 р.), інші нормативні документи.

Теоретичною основою дослідження слугують положення про зміст професійної освіти та професійну підготовку фахівців (В. Андрущенко, Е. Бондаревська, С. Гончаренко, Р. Гуревич, І. Зимня, І. Зязюн, Т. Коваль, В. Кремень, Н. Ничкало, С. Сисоєва); удосконалення професійної підготовки економістів (В. Бобров, Т. Поясок, С. Федорова, І. Хангельдієва, Е. Харчевникова); проблеми інформатизації освіти та використання інформаційно-комунікаційних технологій (В. Биков, Б. Гершунський А. Верлань, М. Кадемія, М. Жалдак, М. Козяр, Н. Морзе, В. Олійник, П. Стефаненко); проблеми формування професійної термінології (Г. Бондаренко, Н. Бородіна, В. Борщовецька, Л. Вікторова, Г. Винокур, О. Загородна, К. Кірей, Є. Копіца, М. Лісовий, Д. Лотте, В. Михайлюк, Г. Онуфрієнко, Т. Рукас, В. Черевко,); ситуативне моделювання економічних явищ (О. Аксьонова, О. Бернацька, О. Близнюк, Д. Ельконін, І. Івченко, В. Штофф); упровадження інноваційних технологій та активних методів навчання (О. Аксьонова, В. Безпалько, Тоні та Барі Бюзенам, А. Вербицький, С. Виговська, В. Копил, В. Сухомлинський, К. Ушинський, Хорст Мюллер) та інші.

Методи дослідження. *Теоретичні:* аналіз економічної, психологічної, методичної та педагогічної наукової літератури з метою визначення понятійно-

категоріального апарату досліджуваної проблеми; синтез, моделювання, порівняння, систематизація теоретичних і дослідних даних; *емпіричні*: педагогічне спостереження; анкетування; експертне оцінювання; тестування, групові бесіди, письмові й усні вправи; педагогічний експеримент; математико-статистичне оброблення одержаних даних. Такий комплексний підхід забезпечив проведення всебічного аналізу обраної проблеми.

Експериментальна база дослідження. Експериментальне дослідження проводилось на базі Вінницького кооперативного інституту, Вінницького інституту економіки Тернопільського національно-економічного університету, Хмельницького національного університету, Уманського державного педагогічного університету імені Павла Тичини. В експерименті задіяні 421 студент (напрямок підготовки 0305 «Економіка і підприємництво») та 14 викладачів.

Наукова новизна одержаних результатів полягає в тому, що:

вперше:

- визначено й обґрунтовано *організаційно-педагогічні умови* формування професійно-термінологічної компетентності, у тому числі формування професійної термінології майбутніх бакалаврів економіки (упровадження інтерактивних та імітаційно-ігрових форм навчання з метою підвищення вмотивованості студентів щодо оволодіння фаховою термінологією; застосування ситуативного моделювання з метою свідомого оволодіння та практичного застосування професійної термінології; використання інформаційно-комп'ютерних технологій для оптимізації оволодіння студентами нових економічних понять);

- розроблено *модель* формування професійно-термінологічної компетентності майбутніх бакалаврів економіки з метою реалізації зазначених умов;

- визначено й обґрунтовано *критерії, показники та рівні* сформованості основних складників досліджуваної компетентності;

уточнено:

- зміст поняття «професійно-термінологічна компетентність майбутніх

бакалаврів економіки»;

- теоретичні уявлення щодо використання інноваційних та інформаційно-комунікаційних технологій і ситуативного моделювання під час формування термінологічної компетентності студентів вищих навчальних закладів;

дістали подальшого розвитку:

- форми та методи впровадження економічної термінології в навчальний процес ВНЗ.

Практичне значення одержаних результатів полягає в розробленні дидактичного забезпечення, що спрямоване на формування термінологічної компетентності майбутніх бакалаврів економіки, та рекомендацій щодо впровадження в практику вищих навчальних закладів методики формування професійно-термінологічної компетентності майбутніх бакалаврів економіки. Розроблено дидактичні матеріали, котрі передбачають використання ситуативного моделювання, інноваційних та інформаційних технологій для викладачів і студентів, що вміщені в методичних рекомендаціях «Формування професійно-термінологічної компетентності бакалаврів економіки у вивченні фахових дисциплін», систему діагностування рівнів сформованості професійно-термінологічної компетентності, що може бути використана викладачами ВНЗ у професійній підготовці майбутніх економістів.

Основні результати дослідження **впроваджено** в навчально-виховний процес Вінницького навчально-наукового інституту економіки Тернопільського національного економічного університету (довідка № 022 від 27.03.2015 р.), Уманського державного педагогічного університету імені Павла Тичини (довідка від 12.02.2015 р.), Вінницького кооперативного інституту (довідка № 90 від 27.03.2015 р.), Хмельницького національного університету (довідка № 8 від 19.03.2015 р.).

На захист виносяться:

✓ структура професійно-термінологічної компетентності майбутніх бакалаврів економіки;

✓ модель та організаційно-педагогічні умови формування професійно-термінологічної компетентності майбутніх бакалаврів економіки у процесі вивчення фахових дисциплін;

✓ діагностична методика визначення сформованості досліджуваної компетентності.

Апробація результатів дослідження. Дисертація є самостійним дослідженням, результати якого апробовано в доповідях і виступах на дев'яти міжнародних і всеукраїнських науково-практичних конференціях: Міжнародні науково-практичні конференції «Сучасні інформаційні технології та інноваційні методики навчання в підготовці фахівців: методологія, теорія, досвід, проблеми» (Вінниця, 2012, 2014), Міжнародна науково-практична конференція «Інформаційно-телекомунікаційні технології в сучасній освіті: досвід, проблеми, перспективи» (Львів, 2012), Всеукраїнські конференції молодих учених і студентів «Актуальні проблеми сучасної науки та наукових досліджень» (Вінниця, 2012, 2013, 2014), Науково-практична конференція «Інноваційні технології в сучасній професійній освіті» (Вінниця, 2013), Всеукраїнська науково-практична конференція «Сучасні технології в професійній освіті» (Сімферополь, 2012).

Публікації. Основні результати наукового дослідження висвітлено у 16 наукових і науково-методичних публікаціях (загальний обсяг – 6, 2 авторських аркушів, із них 8 статей опубліковано у провідних фахових наукових виданнях затверджених АК МОН України, 2 – у матеріалах закордонних видань, 1 – у навчально-методичному посібнику та ще 5 – в інших виданнях.

Структура дисертації. Дисертація складається зі вступу, трьох розділів, висновків до розділів, загальних висновків, 14 додатків на 53 сторінках, списку використаних джерел з 213 найменувань (із них - 8 іноземними мовами). Повний обсяг дисертації становить 264 сторінки, з них основний текст займає 184 сторінки. Дисертація має 13 таблиць (із них 5 – на повних сторінках), 31 рисунок (із них 11 – на повних сторінках).

РОЗДІЛ 1. ВИВЧЕННЯ ПРОФЕСІЙНОЇ ТЕРМІНОЛОГІЇ МАЙБУТНІМИ ЕКОНОМІСТАМИ ЯК ПЕДАГОГІЧНА ПРОБЛЕМА

1.1 Професійно-термінологічна компетентність як складова професійної компетентності в системі фахової підготовки майбутніх економістів

Як зазначено в «Концепції розвитку економічної освіти в Україні», економічна освіта на сучасному етапі розвитку України визначається завданнями переходу до демократичної і правової держави, ринкової економіки, необхідності наближення до світових тенденцій економічного і суспільного розвитку. Розвиток освіти відбувається в контексті загального процесу трансформації різних сторін суспільного життя, в тісному взаємозв'язку з перебудовою в інших сферах, одночасно виступаючи для них джерелом забезпечення необхідним кадровим ресурсом [107, с. 4].

Якщо говорити про сучасний ринок праці, то від випускника ВНЗ він вимагає вміння використовувати набуті теоретичні знання в нестандартних ситуаціях і ситуаціях, що постійно зазнають змін; здійснюється своєрідний перехід від суспільства, в якому віддають перевагу знанням, до суспільства, яке складається з життєво компетентних громадян. Цієї самої думки дотримується президент НАПН України В. Кремень, який наголошує на тому, що сьогодні потрібні фахівці з широкими за обсягом і глибокими за змістом знаннями та вміннями, які здатні їх застосовувати в нетиповій ситуації й разом із тим прагнуть до критичного осмислення буття, тобто є всебічно компетентними в галузі своєї професійної діяльності та суспільного життя [111, с. 3; 112]. У вимогах освітнього

стандарту зазначено, що в реалізації основних професійних функцій (вивчати ринок; прогнозувати динаміку попиту, пропозицій і рівень ринкових цін на продукцію; розробляти нормативи й норми витрат обмежених економічних ресурсів; розробляти інвестиційні проекти та ін.) економісту необхідні не тільки фундаментальна економічна підготовка, професійні знання, розрахунково-аналітичні вміння й фізичні якості, скажімо, сила, витривалість, гнучкість, оскільки його робота вимагає значних фізичних і психічних витрат енергії, великої концентрації уваги, пам'яті, спостережливості [40]. Закінчивши навчання у ВНЗ, студент, який одержав ступінь бакалавра, є «...людиною з фундаментальною гуманітарною та ґрунтовною економічною теоретичною підготовкою, високим загальним рівнем освіти та культури; людиною, яка має належний науковий потенціал для широкого вибору конкретних напрямів практичної діяльності, володіє вмінням самостійно продовжувати навчання», як зазначається в освітньо-кваліфікаційній характеристиці бакалавра-економіста [40]. Бакалавр з економіки й підприємництва повинен мати розвинені аналітичні здібності, широкий світогляд, емоційну стійкість, уміння працювати в умовах дефіциту інформації, ресурсів та часу, бути ініціативним та наполегливим, безперервно поповнювати свої знання [76; 144, с. 6].

Нині майбутні фахівці в галузі економіки чекають від освіти:

- забезпечення достатнім рівнем знань, умінь і навичок, що створять можливість конкурувати на ринку праці;
- наявності професійного підґрунтя в навчанні;
- створення умов вивчення іноземних мов з урахуванням професійної спрямованості;
- якісної підготовки з використанням комп'ютерних та інформаційно-комунікаційних технологій;
- створення можливостей практичного застосування набутих знань.

Отже, вищі навчальні заклади мають певні зобов'язання в наданні якісної освіти своїм випускникам, що гарантує відповідність одержаних результатів

навчання вимогам економічного простору європейських країн, розвиваючи в них мобільність, динамізм, здатність працювати в ситуаціях невизначеності.

У доповіді міжнародної комісії з освіти для XXI століття Жан Делор сформулював «чотири стовпи освіти» – навчитися пізнавати, навчитися робити, навчитися жити разом і навчитися жити [71]. Зазначене свідчить, що в новому столітті намагатимуться досягти нових результатів у підготовці бакалаврів економіки, котрі потребують іншого підходу до забезпечення якості освіти, визначення її критеріїв, організації навчання та управління ним. Це приводить до заміни традиційних підходів до навчання на компетентнісній основі, одна з переваг якого полягає в результативно-цільовій спрямованості освіти.

Як показало дослідження, професійну підготовку майбутніх економістів необхідно розглядати саме через призму компетентнісного підходу, враховуючи ті вимоги, котрі висуває ринок праці до підготовки майбутніх кваліфікованих працівників.

Дослідженню питань упровадження компетентнісного підходу в систему освіти присвячені праці українських науковців Н. Бібик, О. Гончарова, М. Жалдака, І. Єрмакова, Т. Кобильник, Ю. Лебеденко, О. Овчарук, В. Петрук, О. Пометун, О. Спіріна, С. Трубачева; російських: В. Болотова, А. Дахіна, І. Зимньої, А. Маркової, Г. Селевко, В. Серикова, І. Фруміна, А. Хуторського, зарубіжних: Г. Барретт, М. Ераут, Д. МакКлелланда, Р. Мірабла, Дж. Равена, Р. Уайта, С. Флетчера, Н. Хомського, Е. Шорта та ін.

Аналіз літературних джерел забезпечив можливість визначити різноманітні погляди вчених і науковців щодо визначення поняття «компетентнісний підхід», що наведені в додатку А (табл. А.1).

Очевидним є те, що вчені відзначають різні аспекти цього підходу [16; 22; 32; 58; 105; 119; 155; 189], проте їхні думки сходяться в тому, що кінцевим результатом освітнього процесу є здатність майбутніх випускників самостійно приймати рішення, адаптуватись до швидких змін у суспільстві та вирішувати проблеми в нестандартних ситуаціях, покладаючись на знання, добуті під час навчання.

Спираючись на думки видатних учених і на власне розуміння досліджуваної проблеми, ми визначаємо *компетентнісний підхід до професійної підготовки майбутніх економістів, як нову форму організації освітнього процесу, що забезпечить можливість поліпшити умови формування необхідних знань, умінь і навичок, надаючи їм другорядної ролі у досягненні основної мети навчання – формування та розвиток компетентного фахівця, особистісний потенціал якого зростає прямопропорційно проблемам, що вирішуються.*

Досліджуючи питання інтеграційної професійної підготовки майбутніх економістів, Є. Іванченко пропонує виокремлювати такі вимоги:

- рівень професіоналізму (рівень засвоєння знань зі спеціальності та вміння їх використовувати на практиці) можна вимірювати здатністю розв'язувати проблеми будь-якої складності, спираючись на наявні знання;
- не знижуючи значення знань, акцентувати увагу на здатності їх використовувати;
- спрямованість на розвиток якостей особистості та системи цінностей;
- дозволяє сформувати компетентність економіста як всебічно розвинутої особистості (професіонала й людини) в результаті реалізації системи професійної підготовки майбутніх економістів [90, с. 11].

Отже, можна відзначити, що компетентнісний підхід у ВНЗ створює широкі можливості для підвищення якості підготовки майбутніх фахівців для різних галузей економіки.

Дотримуючись тієї самої думки, що і О. Пометун, зарубіжні науковці у США визначають три основні компоненти в компетентнісній освіті: формування знань, умінь і цінностей особистості. На противагу зазначеному, російська дослідниця Н. Корякіна відзначає, що компетентнісний підхід базується на виділенні компетенцій, що принципово відрізняються від знань, умінь і навичок, не заперечуючи їх: від знань – існуванням у вигляді діяльності, а не лише у вигляді інформації про неї; від умінь – переносом на різні об'єкти впливу; від навичок – усвідомленістю, що дозволяє людині діяти навіть у нестандартному оточенні [110, с.19].

Компетентнісний підхід є досить цінним для нашого дослідження, оскільки слугує підґрунтям для модернізації освіти, що дасть можливість ВНЗ готувати кваліфікованих фахівців, які б склали гідну конкуренцію на ринку праці, і були б спроможні швидко адаптуватись до змін, що відбуваються в суспільстві та розв'язувати життєві проблеми, оперуючи набутими знаннями, вміннями та навичками.

Основними категоріями даного підходу є «компетенція» і «компетентність» в різному їх співвідношенні, оскільки в одних працях ці поняття розмежовуються, а в інших - вважаються синонімами. На цьому наголошує І. Зимняя, стверджуючи, що нерозмежування цих понять характерне саме для більшості закордонних дослідників, які визначають їх як: здатність робити що-небудь добре чи ефективно; відповідність вимогам, що висуваються під час влаштування на роботу та здатність виконувати особливі трудові функції [89, с. 15].

Вітчизняна дослідниця І. Чемерис зазначає, що хоча терміни «компетентність» і «компетенція» не можуть різнитися за сферою використання, обидва ці поняття мають різнопланову багатокомпонентну структуру, тому компетенцію неможливо вважати структурною одиницею компетентності [186, с. 87]. На противагу таким думкам, українська дослідниця Л. Дибкова у своїй науковій праці відзначила, що компетентність становить сукупність взаємопов'язаних компонентів, котрі нині називають «компетенції» [73, с. 14].

Беручи до уваги вищезазначені погляди науковців, нами наведено визначення поняття «компетентність» різними науковцями в додатку Б (табл. Б.1).

Аналіз поглядів учених [2; 11; 23; 24; 64; 106; 118; 132] переконує, що не має однозначного визначення й думки науковців розходяться, отже, спробуємо виокремити найсуттєвіші характеристики поняття «компетентність»:

- знання, вміння, навички (В. Байденко, Г. Борозенець, В. Дьомін, І. Єрмакова, І. Зимняя, Р. Мільруд, Г. Несен, О. Пометун, Г. Попова);

- якість або сукупність якостей особистості (В. Байденко, Г. Борозенець, В. Дьомін, І. Єрмакова, І. Зимняя, Н. Ничкало, О. Овчарук, О. Пометун, Дж. Равен, Л. Сохань, А. Хуторський);

- здатність щось робити добре, ефективно (В. Байденко, І. Єрмакова, І. Зимня, Дж. Кондр, Г. Несен, Н. Ничкало, О. Овчарук, Г. Попова, Л. Сохань);
- досвід діяльності (А. Хуторський);
- уміння вирішувати проблеми (Н. Авдєєва, В. Болотов, А. Маркова);

Узагальнюючи, можна сказати, що компетентність є досить різноплановим поняттям, що містить когнітивну (Дж. Равен), діяльнiсну, мотиваційну, етичну та соціальну складові (В. Болотов, І. Зимня, Г. Селевко, А. Хуторський). У той самий час рівень компетентності, який проявляється через уміння правильно орієнтуватися в усіх питаннях, приймати незалежні рішення, що неодмінно пов'язані із безперервною професійною діяльністю, надає можливість визначити з усіх фахівців професіонала (С. Камінські, Т. Кроул, Д. Поделл).

Відповідно до теми дослідження, нам необхідно виокремити такі компетентності, котрі б слугували міцною основою для всебічного розвитку особистості та сприяли її неперервній освіті впродовж життя. Таку класифікацію запропонували І. Зимня, О. Пометун, Дж. Равен, які виокремлюють: ключові (базові), загальногалузеві та предметні компетентності, при цьому підкреслюючи, що найвищим показником у системі професійної підготовки є формування саме ключових (базових) компетентностей.

Учені (Ю. Зеєр, А. Павлова, Е. Симанюк) переконані, що, «відбираючи основні компетентності особистості, потрібно враховувати такі особливості:

- формування компетентностей залежить від рівня інтелектуального розвитку особистості;
- ключові компетентності надпредметні, міждисциплінарні та багатофункціональні;
- ключові компетентності включають різні особистісні якості, інтелектуальні здібності, комунікативні вміння» [86, с. 52].

Найпростішу, на нашу думку, класифікацію ключових компетентностей подає А. Хуторський, наголошуючи на відсутності строгого визначення ключових компетентностей, і пропонує такий їх перелік: вивчати, шукати, думати, співпрацювати, братися до справи, адаптуватися [183; 184].

Проаналізувавши поняття «компетентність» та «ключові компетентності» [1; 88; 145; 208], ми погоджуємося з українським науковцем О. Пометун, яка стверджує: «ключова компетентність є об'єктивною категорією, що фіксує певний рівень знань, умінь, навичок, які можна застосовувати в будь-якій сфері діяльності. Кожна з таких компетентностей передбачає засвоєння студентом не окремих і не пов'язаних один з іншим елементів знань і вмінь, а оволодіння комплексною процедурою, в якій для кожного виділеного напрямку її набуття є відповідна сукупність освітніх компонентів, що мають особистісно-діяльнісний характер» [154, с. 35].

Розглянемо одну з ключових компетентностей – професійну, формування якої під час навчання у ВНЗ забезпечить майбутнім економістам значні переваги та успіх у обраній професії.

Проблеми підготовки фахівців економічного профілю розглядаються в працях багатьох вітчизняних і зарубіжних науковців [25; 28; 30; 34; 66; 74; 82; 87; 90; 95; 128; 135; 159 та ін.]. Зокрема, проблема професійної компетентності фахівців нині надзвичайно актуальна і знайшла теоретичне обґрунтування в працях психологів і педагогів. Різні сторони формування та види ПК економістів досліджували: Н. Баловсяк (інформаційна компетентність економіста), В. Власов (формування професійної компетентності бакалаврів-економістів), О. Загородна (комунікативна компетентність економіста), О. Зарубіна (розвиток професійної компетентності економіста-менеджера), Л. Дибкова (індивідуальний підхід у формуванні ПК майбутніх економістів), Г. Копил (ПК фахівця з міжнародної економіки), В. Лозовецька (професійна компетентність фахівця туризму), В. Приходько (економічна культура), В. Черевко (комунікативна компетентність майбутнього менеджера).

Термін «професійна компетентність» з'явився у 80-х роках минулого століття в працях Ю. Бабанського, С. Баранова, В. Сластьоніна, які розглядали її як складову професіоналізму. В енциклопедії освіти за редакцією В. Кременя наводиться визначення професійної компетентності як «інтегративної характеристики ділових і особистісних якостей фахівця, що відображає рівень

знань, умінь, досвіду, достатніх для досягнення мети з певного виду професійної діяльності, а також моральну позицію фахівця» [80, с. 722].

Починаючи ще з 1992 р., увагу цьому поняттю приділяли вчені, які працювали над проблемами професійної освіти: Л. Алексєєва, А. Архангельський, Р. Гуревич, С. Демченко, І. Ільїна, Т. Коваль, Н. Ничкало, Н. Шаблігіна та ін. Використовуючи цю категорію у своїх працях, вони підкреслювали різні сторони цього явища.

На нашу думку, найбільш повно характеризують поняття професійної компетентності, виділяючи різні його аспекти, означення, що розглянуті в додатку Б (табл. Б.2).

Проаналізувавши тлумачення професійної компетентності [37; 77; 85; 109; 121; 122; 146; 165], зазначимо, що на перший план учені висувають: знання, досвід, навички, уміння, професійно значущі якості особистості, які необхідні фахівцеві для виконання його професійних обов'язків, розглядаючи певні аспекти професіоналізму.

На основі вищевикладеного можна зробити висновок, що сучасні погляди щодо трактування професійної компетентності різняться, але більшість авторів розглядають це поняття, з одного боку, як мету освіти, професійної підготовки, кінцевим результатом навчання, а з іншого, – як проміжний результат, що характеризує фахівця, який виконує свою професійну діяльність.

У результаті в студентів відбувається формування фахової компетентності, що характеризується: ґрунтовними знаннями з загальноосвітніх і фахових дисциплін; уміннями і професійними технологіями; здатністю використовувати в професійній діяльності знання, вміння та узагальнені засоби виконання дій у процесі вирішення професійних завдань [152, с. 92].

Отже, професійна підготовка студентів у ВНЗ [31; 115] має бути спрямованою на формування фахівця з високим рівнем професіоналізму [127], що реалізується в подальшому під час професійної діяльності, і сприятиме їх подальшій професійній самореалізації, саморозвитку і становлення як гідного члена суспільства. Досить влучним є визначення Л. Дибкової [73], яка поєднує всі

аспекти професійної компетентності, особливо підкреслюючи її особистісний компонент, і тлумачить професійну компетентність економіста «як здатність ефективно використовувати набуті знання, вміння і навички; вміння вирішити ту чи іншу проблему, здійснювати активний пошук нового досвіду; наявність вмінь і навичок самостійності й планування, організації власної діяльності; креативність, здатність до саморозвитку, самоаналізу, саморегуляції, самоорганізації, самоконтролю» [73, с. 56]. Розглядаючи професійну компетентність економіста (ПКЕ), ми вважаємо *доцільним доповнити визначення високим рівнем розвитку комунікативних здібностей, наявністю організаторських та управлінських якостей, стійкою вмотивованістю та володінням інтегрованими знаннями, зокрема, щодо використання інформаційно-комунікаційних технологій.*

Наступним важливим кроком є визначення основних складових ПКЕ, які повинні формуватися під час вивчення дисциплін професійної підготовки у ВНЗ. Дотримуючись думки А. Хуторського, будемо вважати, що основними складовими компетентності є компетенції.

Виникнення поняття «компетенції» пов'язують із дослідженнями знаного американського лінгвіста Н. Хомського, який у своїх працях сформулював поняття компетенції стосовно теорії мовлення, трансформаційної граматики. Він відзначав: принципову різницю між компетенцією (знання своєї мови тим, хто розмовляє й слухає) та застосуванням (реальним використанням мови в конкретних ситуаціях); лише в ідеальному випадку застосування є безпосереднім відображенням потенціалу компетенцій та пов'язане з досвідом людини (навички, мислення, реакції на використання і т. ін.); поняття «компетенції» наповнюються особистісними складовими, включаючи мотивацію [89, с. 13].

Аналіз літературних джерел дав можливість виокремити погляди видатних учених щодо поняття «компетенція», наведені в додатку Б (табл. Б.3).

На основі вищезазначеного можна зробити висновок, що компетенції розглядають як: 1) коло питань, коло повноважень будь-якої установи, організації, в яких особа повинна бути обізнана; 2) внутрішні, індивідуальні якості особистості, подані в термінах, які описують її поведінку та необхідні для

успішного виконання професійної діяльності; 3) соціальна вимога до підготовки особи у певній сфері; 4) інтегровані характеристики, що визначають рівень підготовки фахівця.

Думки вчених сходяться в одному: компетентність – це здатність розв’язувати певні завдання, а компетенції проявляються у знаннях, уміннях та навичках, що сприяють розв’язанню цих завдань, тобто слугують своєрідним інструментом, що допомагає розкрити всі аспекти діяльності фахівця.

Значна кількість учених, як вітчизняних, так і зарубіжних досліджують питання сформованості ключових компетенцій, якими повинен володіти майбутній фахівець-економіст. Результати порівняння поглядів учених щодо класифікації ключових компетенцій розглянуті в додатку В (табл. В.1), із зазначенням їх спільних та відмінних рис.

Необхідно відзначити, що розглянуті нами ключові компетенції економістів у додатку В (табл. В.1) не є остаточними, оскільки знаходяться в постійному розвитку й оновленні. Вони розширюються, групуються з іншими компетенціями, виступають у нових якість прямопропорційно до розвитку компетентностей фахівця під час виконання його професійних обов’язків. Їх розвиток залежить від вимог, котрі висуває суспільство до певного виду діяльності, та ціннісних настанов.

На основі співставлення думок та поглядів щодо понять «компетенція» та «компетентність» в межах нашого дослідження, ми формуємо такі означення:

*- **компетентність** – характеристика особистості, що відображає готовність і можливість людини розв’язувати професійні завдання та вирішувати проблемні питання, спираючись на власний досвід, спосіб діяльності, використовуючи вміння та знання, набуті під час навчання у ВНЗ;*

*- **компетенція** – певні вимоги, котрі висуває суспільство до підготовки людини, які необхідні їй для досягнення значних успіхів у професійній діяльності.*

Багато уваги приділяють учені розгляду структури професійної компетентності фахівця, виділяючи різні аспекти досліджуваної проблеми, і наголошуючи на тісній взаємодії визначених компонент.

Для нашого дослідження особливу значущість мають результати вивчення сутнісних складових професійної компетентності майбутніх економістів представлені в праці російського науковця О. Бондаревої, яка пропонує таку структуру: мотиваційно-вольовий, функціональний, комунікативний і рефлексивний компоненти [25, с. 1-3].

У своєму науковому дослідженні Л. Дибкова виділяє ті самі компоненти, лише розширює їх: компетенціями в сфері економічної діяльності (економічне мислення, досвід практичної діяльності, володіння методами економічного аналізу та проектування, створення і розвиток власної економічної позиції); інформаційною компетентністю (здатність до пошуку необхідної інформації, ефективного застосування інформаційних технологій і відповідних програмних продуктів) та компетенції у сфері самовизначення і саморегуляції особистісних якостей [73, с. 29].

Спираючись на дослідження О. Бондаревої та Л. Дибкової, ми виокремлюємо такі структурні компоненти професійної компетентності майбутніх бакалаврів економіки: *діяльнісний, методичний, інформаційний, комунікативний та особистісний*, що більш детально розглянуті на рис. 1.1.

Рис. 1.1. Структура професійної компетентності майбутніх бакалаврів економіки в системі фахової підготовки

На нашу думку, формування найважливішої компетентності для економіста, професійно-термінологічної, що, як ми бачимо з рис. 1.1., є однією з основних складових професійної компетентності (Н. Гез [62, с. 20]), і забезпечить підготовку кваліфікованого майбутнього економіста.

Важливість цього питання була підтверджена наказом Міністерства освіти і науки України (наказ № 1150 від 21.12. 2009 р.) про затвердження програм навчальної дисципліни «Українська мова (за професійним спрямуванням)», у якому зазначено, що перед вищими навчальними закладами I – II рівнів акредитації поставлено завдання підготувати висококваліфікованих, грамотних, з належним інтелектуальним потенціалом фахівців, які: 1) на високому рівні володіють українською мовою, зокрема мовою професії, вільно користуються нею в усіх сферах, особливо у професійній та офіційно-діловій; 2) термінологічний словник яких збагачений фаховою лексикою; 3) мають розвинуті комунікативні здібності та сформовані практичні навички ділового усного і писемного спілкування в колективі; 4) знають основні вимоги до складання та оформлення професійних документів [134].

Наше дослідження пов'язане з аналізом саме фахової (професійної) економічної термінології, що є елементом активного словникового запасу студента, а рівень володіння нею вказує на розуміння професійних економічних явищ і понять.

Нині на ВНЗ покладаються основні обов'язки з підготовки майбутніх економістів, зокрема збагачення їхнього словника професійною термінологією, засвоєння ними правил професійного спілкування та вдосконалення їх офіційно-ділового та професійного стилю висловлювання.

Підтвердженням вищезазначеного є думка М. Шишова, який слідом за експертами Ради Європи відзначає як одну з наявних в освіті ХХІ століття «суперечність між значним обсягом інформації і можливостями людини засвоїти цю інформацію» [196, с.8].

Вивчення вітчизняних і зарубіжних наукових праць дають підстави стверджувати, що нині, незважаючи на актуальність такого напрямку роботи, досить мало досліджено поняття професійно-термінологічної компетентності та її сутності, зокрема у підготовці майбутніх економістів. Питанню професійної термінологічної лексики присвячені праці Є. Копіци, Н. Костриці, Л. Лучкіної, В. Михайлюк, Л. Прокопенко, Т. Рукас. Досить влучно, на нашу думку, щодо термінологічної компетентності висловився М. Гуць, який пропонує розглядати її як здатність фахівця відповідати вимогам професії (на рівні еталонних норм) та демонструвати належні особистісні якості в ситуаціях професійного спілкування, мобілізуючи для цього знання фахової термінології, вміння та навички використовувати з точністю і лінгвістичною правильністю терміни в усному й писемному професійному мовленні, ґрунтуючись на власній внутрішній мотивації та досвіді, усвідомлюючи необхідність самовдосконалення та саморозвитку [70, с. 6]. У наведеному визначенні основний акцент робиться на відповідність професійній діяльності та на розвиток особистісних якостей, що сприятимуть досягненню високих результатів під час виконання поставлених завдань, в той час, як фаховій термінології відводять роль допоміжного інструменту, що забезпечує досягнення вищезазначених цілей. Ми навпаки відводимо головну роль формуванню професійної термінології, як основної цілі навчання студентів, а результатом вважаємо успішну професійну діяльність у сфері економіки.

Отже, ми пропонуємо таке визначення: *«професійно-термінологічна компетентність студентів економічних спеціальностей» – це сформована здатність влучно та доцільно використовувати економічні терміни в процесі виконання посадових обов'язків, набуті вміння та навички граматично правильно будувати речення та власний діалог, використовуючи фахову термінологію, у ситуаціях професійного спілкування, спираючись на досвід, одержаний під час*

вивчення дисциплін економічного спрямування у вищому навчальному закладі, мотивуючи себе особистісною відповідністю обраному фаху та високими результатами в професійній діяльності.

Ми вважаємо доречним у сформульованому нами означенні конкретизувати види фахової економічної термінології, якими має володіти майбутній фахівець.

Аналіз літературних джерел [191] створює можливість основними складовими фахової термінології майбутніх економістів уважати: загальнонаукові терміни (система, закон, концепція, теорія, аналіз, синтез); терміни економічного спрямування (ціна, валюта, вклад, тендер, дивіденди, рентабельність); терміни споріднених наук – міжгалузеві терміни (терміни, притаманні як економічним так і природничим, соціальним наукам: санація, амортизація, технополіс, екологічні витрати, приватна власність); фахова термінологія - професіоналізми (гроші «дешеві», «жовте зобов'язання», гроші «гарячі», лізинг, «втеча в якість», банківська гарантія).

Досить значний інтерес, на нашу думку, викликає фахова термінологія економістів або так звані професіоналізми. Аналіз літературних джерел дає можливість стверджувати, що вони не є науковими термінами, а є напівофіційними словами, які використовуються людьми певних професій, спеціальностей, зокрема й економістами. Наприклад, бджола-вбивця – «означає кожного, хто допомагає компанії уникнути поглинання» [102, с. 31]; без права протесту – «означає, що особа, яка підписала боргове зобов'язання, а також його гаранті звільняє кредитора від необхідності опротестувати даний документ у разі несплати» [102, с. 35]; білий слон – «вираз, що означає угоду, за якої витрати перевищують потенційний прибуток» [102, с. 34]. Розглянемо пари «термін» – «професіоналізм»: опціон без покриття – «голий» опціон; здвоєна акція – «сіамська акція»; позабіржовий ринок – вуличний ринок; ціна «флеш» – ціна «спалах»; акції з голубим корінцем – власність батька родини; чинники маркетингу компанії – чотири «пі» маркетингу; офшорна зона – податковий рай [102].

Незалежно від поглядів щодо ототожнення професійної лексики та професіоналізмів, що наявні в лінгвістичних джерелах, ми дотримувалися думок тих учених (О. Калінін, В. Прохорова, Н. Фоміна, Н. Медведєва, С. Шелов), які стверджують, що професійні терміни та професіоналізми мають як спільні ознаки, так і явні відмінності, а саме:

1) професіоналізми належать до ненормативної лексики на відміну від термінів, що є нормативною частиною спеціальної лексики наукової мови;

2) професіоналізми рідко наводять у загальних і спеціальних словниках, вони наявні переважно в сфері функціонування, не враховуючи словників, котрі відносять до категорії професійних;

3) доміантною сферою функціонування термінів є письмове мовлення, а професіоналізми використовують переважно в усному, розмовному мовленні;

4) професіоналізми мають дещо ширшу сферу спеціальної діяльності; терміни ж можуть бути відомі навіть людям, які не пов'язані з окресленою професійною сферою;

5) професіоналізми виникають в умовах професійного спілкування як вторинні форми вираження й функціонують найчастіше як професійно-розмовні дублети офіційних термінів;

6) професіоналізми характеризуються прагненням до виразності, образності, експресії на відміну від термінів [171, с. 20-21]

Необхідно наголосити, що вживати професіоналізми доречно лише під час спілкування, в усній формі. Хоча вони і є однією зі складових фахової термінології, але є доступними й зрозумілими лише фахівцям обраного фаху, розкриваючи їм зміст необхідної інформації, і досить мало користі принесуть людям інших професій.

На основі вищезазначеного, можна стверджувати, що терміни є науковою основою лексичного складу професійного мовлення, тому, наше дослідження щодо формування професійно-термінологічної компетентності майбутніх економістів є досить актуальним нині. А характер наявних робіт указує на необхідність подальшого дослідження структури та змісту професійно-

термінологічної компетентності майбутніх економістів, показників і рівнів сформованості досліджуваної компетентності.

1.2 Структурні компоненти, критерії, показники та рівні сформованості професійно-термінологічної компетентності студентів економічних спеціальностей

Намагаючись розробити структуру професійно-термінологічної компетентності майбутніх економістів, вважаємо за необхідне використати у своєму дослідженні ґрунтовні висновки вітчизняних і зарубіжних вчених щодо означення та структурування професійної компетентності [21; 25; 30; 74; 90; 95; 121], професійно-комунікативної [3; 36; 63; 82; 84; 133; 181; 187; 194; 206; 207] та мовленнєвої компетентностей фахівців економічних спеціальностей [26; 27; 28; 34; 108; 120; 190; 193; 204]. Зокрема, Л. Вікторова у своєму дисертаційному дослідженні пропонує в структурі професійно-термінологічної компетентності аграрників виділяти: мотиваційний, комунікативний, рефлексивний і когнітивний компоненти [36]. Ми дотримуємось її класифікації, але вважаємо за потрібне розширити структуру професійно-термінологічної компетентності студентів економічних спеціальностей і подати її у вигляді системи взаємопов'язаних і взаємозалежних компонентів, котрі розглядатимуться як одне ціле, та які ми намагатимемось сформувавши під час вивчення студентами дисциплін економічного спрямування (рис. 1.2):

- професійно-креативний;
- професійно-діяльнісний;
- мотиваційно-вольовий;
- комунікативно- особистісний;
- когнітивно-пізнавальний.

Кожний із компонентів є необхідною умовою формування іншої компоненти та професійно-термінологічної компетентності в цілому, виступаючи в ролі допоміжного інструмента, середовища чи способу реалізації основних складових,

а запитання на рис. 1.2. допомагають визначити значення кожної з компонент у цілісній структурі ПТК.

Першою складовою структури професійно-термінологічної компетентності майбутніх економістів є **професійно-креативний компонент**. Керівники великих підприємств під час прийняття на роботу віддають перевагу тим особистостям, які здатні самостійно діяти й творчо мислити, генерувати оригінальні ідеї, оперативно приймати нестандартні, водночас оптимальні рішення, знаходити нові способи вирішення проблем, бути наполегливими у досягненні поставленої мети, а також мати творчий підхід до обробки великих масивів інформації з подальшою її презентацією в короткій, доступній формі з використання професійної лексики.

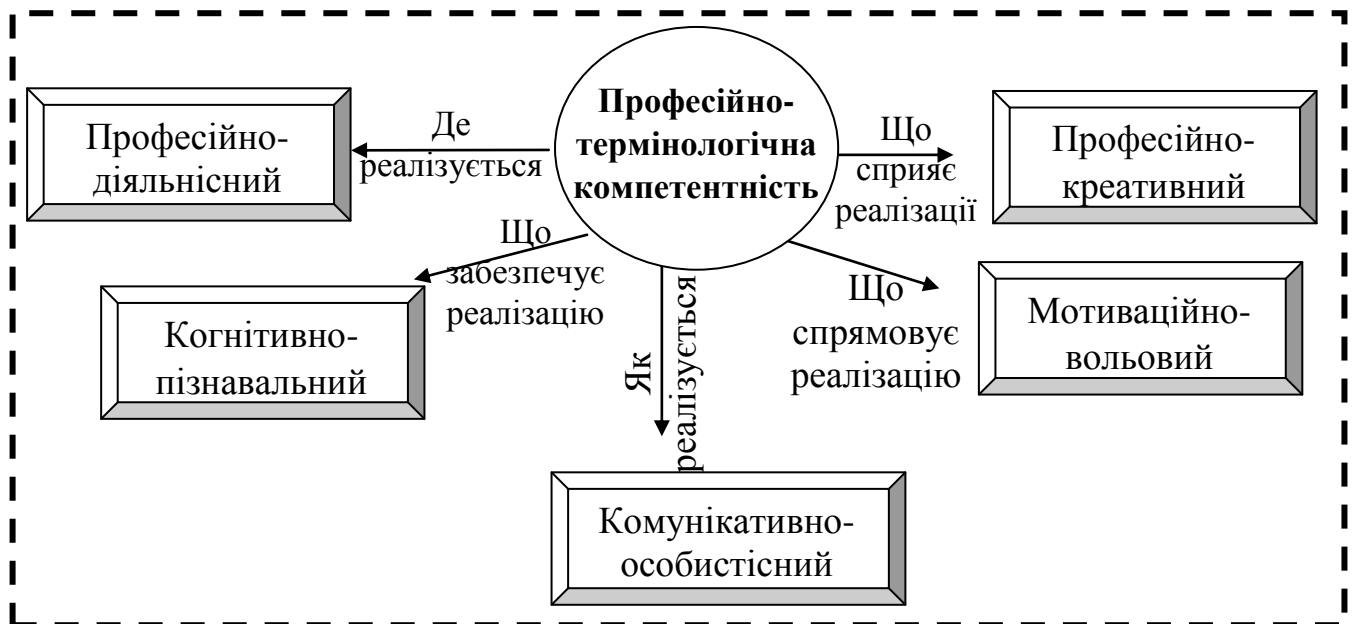

Рис. 1.2. Структура професійно-термінологічної компетентності студентів економічних спеціальностей

Окреслені вимоги повністю відповідають креативному фахівцеві, продуктивність праці якого висока, який має можливість створювати нові знання та вміє вчасно відмовитися від сформованих штампів та застарілих схем.

Досить цікавим є дослідження Л. Мацепури [128, с. 14], яка займалася вивченням дидактичних умов формування креативності економіста. Вона стверджує, що для формування творчої особистості необхідно забезпечити її

проблемно-розвивальним навчанням, основою якого є модель креативної особистості майбутнього фахівця й креативна діяльність, орієнтована на створення нових знань, набуття нестандартних дій і творчого досвіду у сфері навчальної і професійної діяльності. Результати її дослідження переконують, що навчання, організоване таким чином, створює можливість студентам висловлювати власну точку зору й свою професійну позицію, оригінальність, нестандартність, креативність мислення, демонструє багатство словникового запасу професійної лексики; формує вміння відстоювати свої ідеї, нестандартно мислити і діяти, приймати рішення і відповідати за свої дії.

Відомий факт, що знання без практики, тобто без використання в професійній діяльності, є недовготривалими, сухими, їх важко сформувати, і розуміння їх необхідності відсутнє. Отже, ці факти вказують на необхідність виокремлення ще одного компонента в структурі ПТК студентів економічних спеціальностей, а саме **професійно-діяльнісного**. Даний компонент характеризується вмінням використовувати професійну термінологію та вмінням спілкуватися.

Фахівець економічної спеціальності повинен уміти доцільно і правильно використовувати термінологічні одиниці в усному та писемному мовленні, вміти будувати висловлювання, вміти швидко перефразувати, вміти використовувати професіоналізми.

Український науковець М. Лісовий стверджує, що запорукою ефективного спілкування фахівця є володіння такими вміннями та навичками:

- ✓ наявність необхідного запасу термінологічної лексики під час усної відповіді, рецензування виступу;
- ✓ пояснювати, коментувати економічні дослідження, теоретичний матеріал;
- ✓ самостійно доопрацьовувати теоретичний матеріал;
- ✓ використовувати економічну термінологію у відповідях, доповідях, оформлені звітів із виробничої практики тощо;
- ✓ брати участь у дискусіях, конференціях, брифінгах з економічних проблем;
- ✓ аналізувати матеріали з економічної періодици;

✓ готувати й здійснювати інформаційні повідомлення, презентації з проблем економіки;

✓ вільно володіти економічною термінологією [120, с. 85].

Наступний компонент, що має вагоме значення в оцінюванні сформованості професійно-термінологічної компетентності майбутніх економістів, є **мотиваційно-вольовий компонент**. Мотивація досить тривалий час є предметом дослідження багатьох науковців: філософів, психологів і дидактеків. На нашу думку, цей компонент є індивідуальним і формується під впливом наших думок, переконань, принципів і бажань. До нього ми відносимо також вольові та ціннісні якості особистості. Нам необхідно визначитися з основними мотивами студентів у засвоєнні професійної термінології або з'ясувати, в чому полягає суть їх мотивації навчання. Одразу ж варто зазначити, що, незважаючи на полеміку та численні дискусії в наукових колах стосовно ототожнення понять «мотив» та «мотивація», ми ці поняття будемо розмежовувати, вважаючи поняття «мотивація» ширшим від «мотиву». У сучасній психології поняття «мотивація» використовується у двох значеннях: як показник факторів, що визначають поведінку людини (потреби, мотиви, цілі, наміри, прагнення та ін.), і як характеристика процесу, що стимулює та підтримує поведінкову активність на певному рівні [12, с. 200]. Таким чином, під мотивацією будемо розуміти сукупність причин психологічного характеру, що пояснюють цілеспрямованість діяльності людини, організованість і стійкість у досягненні поставленої мети, тим самим демонструючи свою спонукальну функцію в поведінці людини. Включаючи в себе потреби, наміри, інтереси, прагнення людини, вони змушують її діяти тим чи іншим чином.

На нашу думку, мотивація під час засвоєння термінології має бути свідомою, внутрішньою, спрямованою на підвищення власного розумового, професійного, морального рівня, одержання внутрішнього задоволення собою від досягнення успіхів, на гарне виконання своїх посадових обов'язків, на формування себе як компетентної особистості, професіонала, кваліфікованого працівника, тобто навчання спрямоване на власний розвиток, а матеріальні блага виступають лише як результат роботи над собою.

Оскільки однією зі складових цього компонента є волява, варто зауважити, що волевій якості в студентів формуються під час виконання поставлених завдань, вирішення проблемних питань, подолання труднощів в процесі засвоєння фахових термінів. Як уже було зазначено нами вище, засвоєння професійних термінів майбутніми економістами має відбуватися на свідому рівні, підкріплено розумінням їх значення та важливості у професії економіста. Але досить часто позитивної вмотивованості вивчення недостатньо. Особливо зіштовхнувшись з труднощами під час засвоєння важких для розуміння термінів, студенти досить швидко відступають, переконуючи себе у нездатності їх запам'ятовування. У цей час важливо проявити терпіння та наполегливість, зрозуміти, що невдачі та перешкоди є тимчасовими і продовжувати розширення словникового запасу економічної термінології, але змінивши методику їх освоєння чи підхід до їх вивчення. Наполегливість вважають основною рушійною силою досягнення поставлених цілей та отримання позитивних результатів у процесі виконання поставлених завдань.

Ми говоримо про той вік, коли в студентів переважає емоційність та імпульсивність над стриманістю та поміркованістю. В свою чергу, вивчення професійної термінології не є діяльністю, що приносить задоволення та легко піддається розумінню, оскільки ця діяльність вимагає зосередженості, обдуманості та розуміння. Як результат виникають випадки, коли, одержавши незадовільні результати, студенти відмовляються продовжувати розширювати свої знання економічної термінології та вміння її доцільно використовувати. Саме у цей час викладачеві варто наголосити студентам на витривалості та володіння собою та порадити звертати більше уваги не на результат, а на аналіз причин невдач і зосереджуватись на процесі вивчення термінів.

Поряд з цим, ми розуміємо, що необхідно виховувати у студентів самостійність у прийнятті рішень, у виборі шляхів і способів засвоєння фахової термінології, у виборі джерел одержання інформації та засобів, що сприятимуть високим показникам формування словників професійної термінології, водночас навчити студентів відповідати за прийняті рішення та отримані результати.

Отже, розвинені вольові якості, зокрема терпіння, наполегливість, витривалість, самовладання, самостійність допоможуть студентам сформувати словник економічної термінології під час навчання у ВНЗ та слугуватимуть значним поштовхом для подальшого розширення та оновлення одержаних знань, допоможуть досягти значних успіхів у професійній діяльності та продемонструвати високі показники в процесі виконання поставлених завдань.

Цінність *комунікативно-особистісного компонента* для майбутніх економістів необхідно підкреслити, оскільки їхня робота пов'язана з налагодженням комунікативних зв'язків з колегами, керівництвом, партнерами, вирішенням проблемних ситуацій економічного характеру із замовниками та клієнтами. Це вимагає від майбутніх економістів обирати оптимальні способи спілкування в ситуації взаємодії, логічно доводити свою точку зору й відстоювати позиції, конструктивно вирішувати протиріччя, що виникають, грамотно та правильно висловлюватись, вміло оперувати професійною термінологією, вміти пояснити й донести інформацію до клієнта.

Особистісна складова ПТК майбутніх економістів розглядається нами як сукупність його особистісних і професійно важливих якостей, що впливають на здійснення ним професійної діяльності. Нині немає чітко сформованих вимог до особистісних рис характеру економіста. В залежності від професійного напрямку віддають перевагу тим чи іншим рисам. Але відомо одне, що спектр цих рис великий. Перелік особистісних якостей і необхідних компетенцій різниться, і керівники підприємств та фірм формують свої списки вимог, щоб допомогти майбутнім співробітникам бути успішними на конкретній посаді, сформувати єдину систему оцінки та показники якості роботи працівників.

Крім вищезазначених особистісних якостей фахівців, варто відзначити здатність особистості до самоаналізу та самооцінювання своєї позиції. В своєму дисертаційному дослідженні О. Загородна відводить цим компонентам заключну роль у процесі формування професійно-комунікативної компетентності фахівця і стверджує, що самооцінка полягає в самоконтролі студентів, їхній саморегуляції, самостійній експертизі власної діяльності та у самостимуляції [82, с. 50]. Ми

притримуємось тієї ж думки й хочемо зазначити, що людина оцінює себе лише під час спілкування та виконання службових обов'язків, тобто коли вона починає себе проявляти. Це слугує хорошим стимулом для виявлення сильних та слабких сторін своєї роботи, надає можливість проаналізувати результати власних зусиль, сприяє редагуванню виробленого плану дій своєї професійної діяльності.

Наступним компонентом професійно-термінологічної компетентності майбутніх економістів є *когнітивно-пізнавальний*. Основною складовою цього компонента є знання. В українському педагогічному словнику, за редакцією С. Гончаренка, категорія «знання» розглядається як особлива форма процесу відображення дійсності, яка характеризується усвідомленням їх істинності [178, с. 137]. Ми в цьому компоненті виділяємо такі компетенції, котрі потребують посиленої уваги в процесі їх формування: знання про професійну діяльність, знання про мову та термінологію зокрема, знання про професійне спілкування та знання щодо ведення ділової документації.

Що ж стосується знань із професійної діяльності, то студенти під час навчання у ВНЗ здобувають ґрунтовну теоретичну підготовку з економічних дисциплін і дисциплін, що є суміжними з даними, які зазначені в навчальній програмі підготовки цих фахівців. Вони ознайомлюються з обраною професією, вивчають її основні завдання, дізнаються про її особливості, про вимоги економічного ринку праці до кандидатів на відповідність займаній посаді, про функції, які необхідно виконувати, та вимоги до наявності відповідних особистісних рис характеру.

На нашу думку, досить влучно про знання мови висловила О. Загородна. Досліджуючи формування комунікативної професійної компетентності в студентів економічних спеціальностей, вона дійшла висновку, що основними компетенціями мовлення є:

- знання й здатність використовувати словниковий запас загальної та професійної лексики;
- знання й здатність вести постійний граматичний контроль власного мовлення та правильно використовувати граматичні елементи (морфеми),

категорії (числа, відмінка, роду; часу, виду та форми дієслів, категорій іменників), структури (складні та складені слова, фрази, речення), процеси (заміщення, транспозиція, трансформація, градація);

- розуміння суті та призначення основних понять і термінів, їх правильної вимови та наголосу, знання граматичних елементів;

- володіння чіткою вимовою, інтонацією та наголосом, знання іноземної мови;

- знання правил написання фахових термінів, пунктуаційних знаків та їх випадків уживання, знання логографічних знаків загального вжитку (напр., \$, &, @ і т. д.);

- знання мови міміки та жестів;

- уміння студента правильно будувати та доцільно використовувати висловлювання [82, с. 43-44].

До цього переліку компетенцій можна додати ще знання та вміння влучно, доцільно використовувати професіоналізми під час спілкування в процесі вирішення професійних питань, знання їх виникнення, побудови, правильного написання та вимови.

Окрім вищезазначених компетенцій, після аналізу освітньо-кваліфікаційної характеристики (ОКХ) бакалаврів економічних спеціальностей [143], ми дійшли висновку, що студенти повинні володіти знаннями з ведення ділової документації, зокрема:

- складати бухгалтерські, оперативні, фінансові та статистичні звіти;
- знати правила етикету ділового листування;
- оформлювати цінні папери, заяви, резолюції, акти, накази;
- приймати, реєструвати, систематизувати, групувати, заповнювати, оформлювати та відсилати документи;
- проводити облік і контроль за їх рухом і виконанням;
- поновлювати, зберігати, архівувати документи відповідно до прийнятих адміністративно-правових норм та інструктивних положень.

Під час навчання студентів у ВНЗ один із основних обов'язків викладачів – навчити студентів вчитися. У нашому випадку навчити студентів відшукувати нові економічні терміни з різних інформаційних джерел, установлювати асоціативні зв'язки з відповідною економічною галуззю знань, обирати найраціональніші шляхи та методи їх запам'ятовування, розвивати зацікавленість у підвищенні власного професійного рівня та кваліфікації фахівця. Використання на заняттях економічної інформації одержаної з засобів мас-медіа, з економічних газет і журналів, наведення життєвих прикладів використання термінології, що вивчається, забезпечить розвиток пізнавальних якостей у майбутніх економістів.

Отже, використання проблемно-розвивального навчання у ВНЗ під час викладення фахових дисциплін дасть можливість сформувати творчу особистість, яка має більше переваг на сучасному конкурентному ринку праці.

Визначена нами структура професійно-термінологічної компетентності студентів економічних спеціальностей забезпечила нам можливість виявити дійсний стан сформованості досліджуваної нами якості.

З метою узагальнення одержаних знань, сформованих умінь, навичок та особистісних якостей майбутніх економістів під час навчання, з метою перевірки їх рівня сформованості професійно-термінологічної компетентності та готовності до професійної самореалізації, ми визначили критерії та показники сформованості ПТК у випускників ВНЗ. Необхідно зауважити, що визначення рівня сформованості досліджуваної компетентності забезпечить можливість скоригувати та оптимізувати процес підготовки справжнього фахівця, здатного виконувати складні завдання, швидко пристосовуватись до змін та приймати самостійні рішення.

Аналіз літературних джерел допомагає визначитись із поняттям «критерій». Зокрема, у педагогічній і психологічній літературі цей термін визначається як ознаки, на підставі яких дається оцінка будь-якого явища, дії, ідеї [158, с. 163]. На нашу думку, досить цікавим і найбільш повним є визначення, запропоноване в дослідженні А. Галімова, який зазначив, що «критерій виражає найзагальнішу сутнісну ознаку, на основі якої здійснюють оцінку, порівняння реальних

педагогічних явищ, при цьому ступінь вияву, якісна сформованість, визначеність критерію виражаються в конкретних показниках, які характеризуються, у свою чергу, низкою ознак». Критерії повинні відповідати вимогам: об'єктивності, ефективності, надійності та високій достовірності, спрямованості [59, с. 125]. Деякі вчені вважають критерії та їх показники інструментами для визначення рівня засвоєння теоретичних положень. У «Новому тлумачному словнику української мови» термін «показник» визначається як, свідчення, доказ, ознака чого-небудь; наочні дані про результати певної роботи. якогось процесу, дані про досягнення чого-небудь [138]. Кожен показник вимірюється за допомогою відповідних діагностичних методик.

Досить ґрунтовні дослідження проводилися вітчизняними [26; 27; 28; 36; 120] та зарубіжними вченими (Г. Винокур, В. Лейчик, Д. Лотте, О. Реформаторський, О. Суперанська) щодо аналізу показників і критеріїв засвоєння студентами професійної лексики, навчально-термінологічної лексики, лінгводидактичної термінології, що розглянуті у додатку Д (табл. Д.1).

На основі вищевикладеного, оперуючи компонентами структури ПТК, що мають бути сформовані в майбутніх випускників, та на підставі спостережень за навчально-пізнавальною діяльністю студентів, ми виокремили такі критерії та показники сформованості професійно-термінологічної компетентності майбутніх економістів, що зазначені у таблиці 1.1. Схарактеризуємо їх.

Критерієм розвитку професійно-креативного компонента професійно-термінологічної компетентності майбутніх бакалаврів економіки є *критерій розвитку творчих здібностей*, що передбачає сформованість умінь творчо підходити до вирішення питань професійної діяльності, використовуючи термінологію фаху.

Нині не потрібно проводити соціальні опитування для того, щоб з'ясувати, що рушійним фактором пошуку роботи є одержання максимального можливого заробітку. Досить цікавими є думки американського економіста та соціолога Р. Флоріди, який умовно поділив суспільство на класи залежно від розвитку вмінь використовувати креативність у своїй роботі, виділяючи і віддаючи перевагу саме

«креативному класу». Він стверджував, що «суперкреативний клас» – це люди, професії яких пов'язані з програмуванням, математикою, архітектурою, інженерією, бібліотечною справою, розвагами, спортом, засобами масової інформації, і «креативні професіонали» – це люди, професії яких пов'язані з продажем та управлінням, з бізнесом, охороною здоров'я, правом, відрізняються від інших класів лише способом отримання заробітку та мотивацією до діяльності, тобто: 1) звичайним класам платять лише за обсяг виконаної роботи за планом, а креативним – за винайдення чогось нового (нових ідей, нових шляхів вирішення проблем, нових проектів), при цьому вони мають гнучкий графік, самостійність і незалежність у власній діяльності; 2) мотив роботи звичайного класу – отримання грошей; у той час, як креативні працюють з метою перевірити власні сили, одержати нові здобутки, досягти нового рівня власного розвитку та одержати позитивні відгуки про результати роботи [180, с. 23].

Р. Флоріда, стверджував, що саме клас креативних людей стане залогом отримання максимального прибутку підприємством. Цієї самої думки дотримувались і Дж. Хокінс, і П. Лінднер, і Дж. Поттс. Можливо, керівники підприємств нашого регіону теж ознайомлені з роботами відомих американських економістів, оскільки у наборі персоналу віддають перевагу молодим, енергійним, і що важливіше, творчим особистостям. Це і слугувало причиною виокремлення вищезазначеного критерію розвитку креативного компонента професійно-термінологічної компетентності студентів. Виділимо наступні показники сформованості компонента, що розглядається, обгрунтовуючи наш вибір.

Висновки, одержані під час характеристики професійно-креативного компонента, щодо використання проблемних методів навчання в процесі формування творчої особистості з достатньо високим рівнем володіння фаховими термінами, сприяли виокремленню такого показника сформованості досліджуваного компонента як *успішність виконання різних творчих, дидактичних завдань із засвоєння фахової термінології*.

Зміни в економічному житті країни відбуваються стрімко й не завжди очікувано. Якщо підприємство не буде прагнути до постійного розвитку та

оновлення, його чекає неминуча загибель. Попередити це можуть фахівці, які: здатні відмовитися від шаблонних дій і поведінки; використовують у своїй роботі нестандартні підходи та творче мислення; здатні запропонувати оригінальні розв'язання організаційних та управлінських проблем під час виконання професійних обов'язків. Це і є характеристики креативної, схильної до творчості особистості.

Компоненти структури ПТК	Критерії	Опис критеріїв	Показники
Професійно-креативний	Критерій розвитку творчих здібностей	Сформованість умінь творчо підходити до вирішення питань професійної діяльності, використовуючи термінологію фаху.	<ul style="list-style-type: none"> - успішність виконання різних творчих, дидактичних завдань із засвоєння фахової термінології; - креативність вирішення завдань у галузі економічної діяльності.
Професійно-діяльнісний	Критерій результативності використання економічної термінології	Сформованість умінь використовувати на практиці знання професійної термінології під час виконання посадових обов'язків.	<ul style="list-style-type: none"> - умінь опрацьовувати й засвоювати великі обсяги інформації, що містять професійну термінологію; - ситуативне вживання фахової термінології в усному й писемному мовленні; - вміння адаптувати власне висловлювання з використанням професійної термінології відповідно до професійно-культурного рівня комуніканта.
Комунікативно-особистісний	Критерій професійної спрямованості та самовизначеності особистості	Сформованість умінь використовувати професійну термінологію у процесі налагодження комунікативних зв'язків та усвідомлення готовності її використання, опираючись на особистісні якості.	<ul style="list-style-type: none"> - точність та логічність використання економічної термінології у діловому спілкуванні; - усвідомлення особистісних якостей, необхідних для обраної професії; - активна життєва позиція, здатність до самооцінки, самоконтролю та самоаналізу результатів використання фахових термінів; - психологічна готовність до професійної діяльності.

Продовження таблиці 1. 1.

<p>Мотиваційно-вольовий</p>	<p>1. Критерій вмотивованості вивчення фахової термінології 2. Критерій розвитку вольових якостей</p>	<p>Сформованість розуміння значущості та необхідності застосування фахової термінології у майбутній професії.</p>	<ul style="list-style-type: none"> - мотиви вибору професії економіста; - мотиви вивчення фахової термінології; - професійні цінності та переконання; - вміння долати труднощі під час вивчення професійної термінології.
<p>Когнітивно-пізнавальний</p>	<p>1. Критерій обсягів термінологічних знань 2. Критерій розвитку пізнавальних якостей</p>	<p>Сформованість знань професійної термінології та професійного мовлення.</p>	<ul style="list-style-type: none"> - знання професійної термінології; - вміння використовувати та постійно поповнювати власний словниковий запас професійної термінології; - знання основ професійного спілкування та психології спілкування; - знання з оформлення ділової та професійної документації згідно вимог.

Таким чином, формування професійно-креативного компонента професійно-термінологічної компетентності майбутніх бакалаврів економіки можливе за умови *креативності вирішення завдань у галузі економічної діяльності*, що є його показником.

В ОКХ бакалаврів економічних спеціальностей [143] зазначено низку функцій, які вони повинні виконувати в професійній діяльності, зокрема: організаційна, обліково-аналітична, планова, контрольна, технологічна, фінансово-економічна, управлінська, і зазначаються типові завдання діяльності, що сприяють реалізації даних функцій. Отже, робота економіста безпосередньо пов'язана з практичною реалізацією набутих теоретичних знань, що підкріплюється розвинутими відповідними вміннями та навичками. Професійно-діяльнісний компонент формування ПТК майбутніх бакалаврів економіки охоплює використання фахової термінології в процесі реалізації вищезазначених функцій, тому критерієм його розвитку ми обрали – *критерій результативності використання економічної термінології*, що передбачає сформованість уміння використовувати на практиці знання професійної термінології під час виконання посадових обов'язків. Розглянемо та обґрунтуємо виокремлені нами показники сформованості професійно-діялісного компонента.

Студенти економічних спеціальностей звикли увесь час працювати зі значними обсягами інформації. Підтвердженням цього є висновки науковця О. Пшеничної, яка в своєму дисертаційному дослідженні визначила групи професійних умінь щодо роботи з інформацією. До них науковець віднесла: пошук (маркетингові дослідження, моніторинг конкурентів організації, збирання соціальної інформації), аналіз (проведення аналізу економічних показників, оцінка економічного потенціалу та динаміки розвитку організації, оперативний контроль за виконанням операцій), опрацювання (оцінка економічного потенціалу й динаміки розвитку організації, розробка бізнес-плану, ведення обліку, прогнозування попиту, організація власної праці та роботи підлеглих) і представлення інформації (розробка бізнес-плану, документальне оформлення управлінських рішень, складання платіжних та касових документів, підготовка

первинної звітності) [159, с. 90]. Ці факти підштовхнули нас до визначення одного з показників сформованості вищезазначеного критерію – *уміння опрацьовувати великі обсяги інформації, що містять професійну термінологію.*

Також професійно-діяльнісний компонент містить одне з основних умінь, що потребує формування під час вивчення економічних дисциплін студентами у ВНЗ – залежно від ситуації, вчасно визначати знання, конкретну термінологію, необхідних саме в даний момент для виконання поставлених завдань. Ми його виділили як другий показник сформованості досліджуваного компонента – *ситуативне вживання фахової термінології в усному і писемному мовленні.*

Ураховуючи той факт, що робота майбутніх економістів повністю пов'язана зі спілкуванням з особами (колеги, потенційні клієнти, керівництво), які мають достатні знання зі сфери економіки, важливою залишається необхідність зробити професійну інформацію доступною, простою й зрозумілою для майбутніх фахівців, постійно намагаючись пов'язати її з тим, що оточує будь-якого пересічного громадянина. Тобто уміння замінювати фахову термінологію, зокрема професіоналізми, більш простими висловлюваннями, уміти швидко адаптуватися відповідно ситуації. Як висновок пропонуємо виокремити третій показник сформованості досліджуваного компонента – *вміння адаптувати власне висловлювання з використанням професійної термінології відповідно до професійно-культурного рівня комуніканта.*

Мотиваційно-вольовий компонент є значною частиною професійної діяльності майбутніх бакалаврів економіки, який виступає в ролі джерела їхньої активності та служить надійним гарантом досягнення успіху в професійній діяльності. Критеріями розвитку цього компонента є *критерій вмотивованості вивчення фахової термінології та критерій розвитку вольових якостей*, що передбачають сформованість розуміння значущості та необхідності застосування фахової термінології в майбутній професії. Зосередимо свою увагу на значенні основних показників сформованості цієї компоненти.

Насамперед, постає необхідність визначення справжніх *мотивів вибору даної професії*, оскільки без цих знань досить важко формувати в студентів потрібні їм

у майбутньому знання, уміння та навички. Досить зрозумілим є той факт, що внутрішні мотиви сприятимуть легкому навчанню, постійній активності та ініціативності студентів, їх зацікавленості, бажанню здобути нові знання та постійному розвитку. Зовнішні мотиви викликатимуть протилежні відчуття та бажання, оскільки поведінка та діяльність особистості регулюється, визначається та спонукається саме мотивацією.

Не менш важливим показником сформованості цього критерію є *мотиви вивчення професійної термінології* студентами та розуміння їх ролі для успішного виконання поставлених завдань. Щодо цього досить цікавими є висновки Б. Басса щодо поділу мотивів у залежності від спрямованості особистості: спрямованість на себе, спрямованість на спілкування та спрямованість на справу [82, с. 36]. Дотримуючись цих висновків, серед мотивів вивчення професійної термінології студентами-економістами під час вивчення фахових дисциплін, у першу чергу, ми пропонуємо формувати мотив самоствердження, мотив саморозвитку, мотив інтелектуально-пізнавального розвитку та мотив налагодження комунікативних зв'язків; у другу чергу: мотив успіху в професійній діяльності, мотив збагачення мови, мотив орієнтації в мінливому економічному світі та мотив співробітництва, і, нарешті, мотив отримання матеріальної винагороди.

Мотив досягнення успіху в професійній діяльності можна було б використати, як потужний стимул для прояву наполегливості в досягненні мети, ініціативності та бажань розв'язувати складні завдання, оскільки він є однією з найважливіших складових мотиваційної структури економіста і належить до категорії професійних мотивів. Розрізнятимемо поняття «мотив» та «професійні цінності», вважаючи, що останні (ідеї, переконання, уявлення, ідеали, заборони) спрямовують діяльність, характеризують особистість та її активність та визначають «як саме повинно бути в ідеалі», тобто визначають обрання виду професійної діяльності та її цілі, в той час, як мотиви є більш діяльними та спонукальними компонентами, виникають з потребами людини і дають можливість зрозуміти «як саме потрібно цього досягти».

Отже, *сформованість професійних цінностей і переконань* розглядатимуться нами як ще один показник мотиваційно-вольового компонента формування ПТК майбутніх економістів.

Під час вивчення економічних дисциплін студентам необхідно сприймати та засвоювати значні обсяги економічної інформації, зокрема, економічні поняття. Але процес запам'ятовування займає багато часу і досить часто характеризується набуттям тимчасових знань. Водночас, студенти змушені докладати значних зусиль для оволодіння фаховою економічною термінологією, що потребує від них прояву стійкості, цілеспрямованості та прояву вольових якостей. Це стало причиною виокремлення наступного показника – *вміння долати труднощі під час вивчення професійної термінології*.

На основі досить ґрунтовної характеристики комунікативно-особистісного компонента формування професійно-термінологічної компетентності майбутніх бакалаврів економіки, щодо визначення рівня його сформованості, ми будемо використовувати наступний критерій: *критерій професійної спрямованості та самовизначеності особистості*, що передбачає сформованість умінь використовувати професійну термінологію в процесі налагодження комунікативних зв'язків та усвідомлення готовності її використання, спираючись на особистісні якості.

Відомий психолог Д. Карнегі дотримувався думки, що успіх будь-якої особистості в її фінансових справах на 15% залежить від її професійних знань і на 85% – від уміння спілкуватися з людьми. Це лише доводить особливе значення спілкування, в нашому випадку ділового, в житті економіста. Налагодження комунікативних зв'язків проходить із обміном інформацією, коли є людина, яка відправляє інформаційне повідомлення, людина, яка його сприймає, та коли наявний комунікативний канал, тобто створена ситуація, в якій відбувається цей обмін. У процесі своєї діяльності молоді фахівці зіштовхуються з професіоналами своєї справи, які в розмові постійно оперують термінологією свого фаху, це економить час інформування, є досить зручним та ще раз підкреслює професіоналізм особистості, не кажучи вже про численні як друківані, так й

інформаційні джерела, котрі постійно потрібно опрацьовувати для того, щоб скласти гідну конкуренцію на ринку та швидко орієнтуватися у світі економіки, що постійно прогресує. Це висуває певні вимоги щодо володіння майбутніми фахівцями економічною термінологією. Відповідно можемо виокремити перший показник сформованості комунікативно-особистісної компоненти – *точність та логічність використання економічної термінології в діловому спілкуванні*.

Кожна професія вимагає не тільки відповідної підготовки, знань, умінь і навичок, а й наявності сукупності особистісних якостей, що сприятимуть досягненню поставлених цілей та сприятимуть значному успіху в обраній професії. Відомий боксер Мохамед Алі зробив досить влучні висновки, стверджуючи, що переможцями стають не в тренажерних залах, що починати потрібно з себе, свого внутрішнього світу – з бажань, мрій та чіткого уявлення свого успіху. Отже, *усвідомлення особистісних якостей, необхідних для обраної професії*, ми розглядаємо як другий показник сформованості комунікативно-особистісної компоненти.

Виконання будь-якого професійного завдання молодим економістом не проходить без подальшого аналізу перебігу процесу, певних висновків щодо одержаного результату, без обов'язкової критики власних дій. Нове завдання – одержання нового досвіду. І тільки від особистості фахівця, від його внутрішньої сили волі залежатимуть подальші результати. На перших етапах досить складно орієнтуватися в потоках економічної інформації, зрозуміти зміст основних понять і використовувати власний сформований словниковий запас. Результати спроб використання фахової термінології можуть бути різними, але очевидним є той факт, що в будь-якому випадку потрібний самоаналіз власної роботи: невдале використання термінології без необхідного самоаналізу може призвести до зникнення мотивації в подальшій професійній діяльності. І, навпаки, позитивні результати, без наявності відповідного самоаналізу, можуть стати фактором, що призупинить потребу в подальшому розвитку. Саме це дало можливість виділити такий показник: *активна життєва позиція, здатність до самооцінки, самоконтролю та самоаналіз результатів використання фахових термінів*.

Ще одним важливим показником сформованості комунікативно-особистісного компонента є *рівень психологічної готовності до професійної діяльності*. Цей показник включає самовизначення особистості та самосвідомість. Самовизначення особистості полягає в розумінні відповідності її особистісних якостей майбутній професії, визначення рівня готовності до виконання посадових обов'язків, що можливе за умови володіння повною інформацією з обраної професії. Досить часто під впливом зовнішніх факторів (батьки, суспільство, джерела масової інформації) студенти обирають професію, не розуміючи всіх наслідків свого вибору, що призводить до безрезультативного навчання, зміни професії в майбутньому, повного розчарування у власних силах. Щоб цього не трапилося, необхідно «прислухатися до себе», до власних побажань і захоплень, знати себе і властивості свого характеру, тобто бути самосвідомим.

Зважаючи на вищезазначену характеристику когнітивно-пізнавального компонента формування професійно-термінологічної компетентності майбутніх бакалаврів економіки, визначення його розвитку здійснюється за допомогою таких критеріїв: *критерій обсягів термінологічних знань і критерій розвитку пізнавальних якостей*, що передбачають сформованість знань професійної термінології та професійного мовлення.

Виділимо основні показники сформованості даного компонента.

Першим показником є *рівень знань професійної термінології*, що свідчить про готовність студентів до використання фахових термінів під час налагодження комунікативних ділових зв'язків.

Професія економіста є досить популярною й перспективною в наш час, але водночас вимагає значних зусиль для постійної їй відповідності. Це пояснює наш вибір другого показника сформованості досліджуваної компоненти: *вміння використовувати та постійно поповнювати власний словниковий запас професійної термінології*.

З-поміж основних умінь і навичок економіста є його вміння спілкуватися. Як зазначають науковці, 50-60% робочого часу фахівці витрачають на спілкування, хоча цей відсоток може зростати, якщо економіст займає керівну посаду. Успіх

вирішення питань і налагодження комунікативних зв'язків залежить від вибору економістом способу спілкування, визначення його власного стилю, обізнаності у видах і формах спілкування, знання основних механізмів впливу на співрозмовника, вміння попереджати та діяти в умовах конфліктних ситуацій, знати способи подолання основних комунікативних бар'єрів. Отже, третім показником сформованості когнітивно-пізнавального компонента є *знання основ професійного спілкування та психології спілкування*.

У процесі своєї діяльності майбутні фахівці економічних спеціальностей матимуть справу з оформленням відповідної документаційної звітності. Оскільки ми хочемо виховати висококваліфікованого фахівця, знавця своєї справи, то варто виділити ще один показник сформованості даної компоненти – *знання з оформлення ділової та професійної документації згідно вимог*.

Вищезазначені критерії та їх показники перебувають у тісному взаємозв'язку, слугують механізмом перевірки сформованості професійно-термінологічної компетентності майбутніх економістів після вивчення економічних дисциплін і дисциплін, що суміжні з ними, тобто надають можливість визначити рівень засвоєння знань, умінь і навичок студентами-економістами, вказують, на якому рівні ВНЗ готують своїх фахівців, та наскільки студенти готові до майбутньої професійної діяльності.

На нашу думку, під час підготовки майбутніх економістів у ВНЗ особливу увагу необхідно звернути на формування мотиваційно-вольового компонента професійно-термінологічної компетентності, оскільки він є запорукою успішної професійної діяльності, міцного, вмотивованого засвоєння фахової термінології та служить надійним гарантом для розвитку всіх професійно необхідних знань, умінь та навичок.

Наскільки якісно сформовані необхідні якості та наскільки грамотно підготовлені фахівці під час вивчення фахових економічних дисциплін, ми визначатимемо за допомогою рівнів сформованості досліджуваних нами компонентів професійно-термінологічної компетентності. Під «рівнем сформованості професійно-термінологічної компетентності» ми будемо розуміти

шкалу вимірювання досягнутих студентами результатів щодо оволодіння знаннями, вміннями та їх поведінка в модельованих ситуаціях професійного спілкування [36, с. 93].

Займаючись питаннями щодо засвоєння наукової термінології, формування професійного мовлення та комунікативної компетентності, розширення словникового запасу студентів економічних спеціальностей під час навчання, – науковці в своїх дисертаційних дослідженнях наводять досить одноманітну класифікацію рівнів сформованості якостей, що вивчаються. Більшість дослідників пропонують виокремляти наступні класифікації рівнів:

- високий, середній, низький [82; 95; 187];
- високий, достатній (вище середнього), середній, низький [26; 27; 36];
- вище достатнього, достатній, задовільний, низький, незадовільний [108];

Серед вищезазначених класифікацій досить цікавими є рівні сформованості, котрі пропонує М. Лісовий [120] (емпірично-інтуїтивний, репродуктивний, рефлексивно-творчий).

На основі аналізу літературних джерел для визначення якості формування необхідних компонентів професійно-термінологічної компетентності будемо використовувати такі рівні: *шаблонний (низький)*, *ініціативно-стандартизований (середній)*, *продуктивно-творчий (високий)*. У залежності від виокремлених нами критеріїв та зазначених показників, для їх якісного оцінювання схарактеризуємо вищезазначені рівні.

Як свідчать наші дослідження та досвід викладачів економічних дисциплін, **для низького (шаблонного) рівня** сформованості ПТК майбутніх економістів характерна шаблонність дій, що підкріплюється позицією «і так добре». Більшість показників не мають достатньої сформованості та вираження. Такі студенти безініціативні, все роблять під натиском та без зацікавленості; не мають бажання продовжувати вивчення професійної термінології, задовольняючись досягнутим рівнем; досить рідко використовують фахові визначення в професійному мовленні; здатні до обробки невеликих за обсягом текстів професійного спрямування, а оформлення ділової документації здійснюється

шаблонно; мають низький рівень адаптації професійної термінології. Відсутнє прагнення до спілкування. Переважають зовнішні мотиви вибору професії. Студенти з низьким рівнем сформованості ПТК не розуміють до кінця необхідності вивчення мови обраного фаху, її необхідності в діловій комунікації та необхідності її постійного розвитку. Такі студенти не здатні до самокритики та самоаналізу, мають досить низький рівень готовності до майбутньої професійної діяльності та нездатні долати труднощі під час вивчення фахових термінів. Шаблонний підхід унеможливорює прояв креативності та творчості під час виконання завдань.

Для *ініціативно-стандартизованого (середнього) рівня* сформованості професійно термінологічної компетентності характерна наявність позитивного настрою, хоча студенти проявляють менше наполегливості у власних діях. Студентам даного рівня притаманний розвиток майже усіх показників, хоча, інколи, деякі показники не проявлялися, чи відчувалася їх недостатня сформованість. Знання студентів професійної термінології не досить чіткі. Вони обмежено використовують економічні терміни в діловому спілкуванні, припускаються дрібних недоречностей у висловлюваннях, не завжди здатні швидко відреагувати і адаптувати професійне мовлення до більш доступного рівня, вміло оформлюють професійну документацію, хоча і припускаються помилок. Оскільки мотиви вибору професії переважно зовнішні, то необхідність вивчення та збагачення свого словникового запасу мінлива та нестійка, як і здатність долати труднощі під час вивчення економічних понять. Потреба в спілкуванні ситуативна, за необхідності. Часткове прагнення до саморозвитку, переважно ініціативність проявляють після одержання позитивних відгуків щодо власної роботи. Студенти не завжди адекватно оцінюють одержані результати, самоаналіз і самоконтроль проводиться ситуативно, а у своїй роботі дотримуються стандартних методів вирішення питань, що впливає на їхню неспроможність самостійно приймати рішення.

Продуктивно-творчий рівень характеризується сформованістю всіх ознак, що належать справжньому професіоналу, фахівцю своєї справи. На цьому рівні

студент проявляє ініціативність, наполегливість, позитивне налаштування, вимогливість до себе, бажання працювати. Студенти мають ґрунтовні знання професійної термінології, вміють чітко та вміло її використовувати під час налагодження комунікативних відносин та під час оформлення ділової документації. Оскільки мотиви вибору професії внутрішні, студенти постійно оцінюють власну роботу, аналізують одержані результати, демонструють усвідомлення готовності до виконання професійних обов'язків та постійно прагнуть до одержання нових знань (зокрема засвоєння нової термінології) та вмінь з метою вдосконалення в цій сфері. Проявляють творчість та оригінальність у розв'язанні професійних завдань, постійно перебувають у пошуках нових та нестандартних методів, впевнено обґрунтовуючи й відстоюючи власні погляди, демонструючи знання фахових термінів. Це сприяє постійному налагодженню комунікативних зв'язків і відносин і забезпечує відповідний успіх у діловому спілкуванні.

Більш детальна характеристика поданих рівнів сформованості професійно-термінологічної компетентності майбутніх економістів із зазначенням відповідних компонент, що потребують розвитку, наведена в додатку Е (табл. Е.1).

Отже, навчання студентів у ВНЗ має бути спрямоване на формування усіх необхідних компонентів професійно-термінологічної компетентності економістів, і задовільняти вище визначені критерії та показники, які сприятимуть опануванню майбутньою професією та досягненню вагомих успіхів у процесі професійної діяльності.

Необхідно відмітити, що зазначені критерії, показники та рівні сформованості ПТК демонструють стан відповідності студентів обраній професії та надають можливість розробити модель і методику формування необхідної компетентності в майбутніх фахівців економічних спеціальностей.

Висновки до першого розділу

У даному розділі ми узагальнили різні підходи щодо визначення понять «компетентнісний підхід», «компетентність», «професійна компетентність»,

«компетенції», і як результат, зосередили свою увагу на вивченні професійно-термінологічної складової професійної компетентності майбутнього економіста, аргументуючи власний вибір насиченістю професії економіста специфічною термінологією, знання і володіння якою забезпечить успіх у ситуаціях професійного спілкування. Ми визначили поняття «професійно-термінологічна компетентність фахівця економічної сфери» та схарактеризували її основні складові, сформованість яких демонструє готовність студентів до майбутньої професійної діяльності.

З метою перевірки результатів навчальної діяльності студентів, під час якої здійснюється формування відповідних компонентів професійно-термінологічної компетентності, для перевірки рівня їх сформованості, щодо аналізу ефективності навчально-методичної побудови заняття викладачем, пошуку нових форм і методів, що сприятимуть підвищенню знань студентів, ми виділили основні критерії та показники оцінювання сформованості основних компонентів професійно-термінологічної компетентності майбутніх економістів, розглядаючи критерії, зокрема, критерій вмотивованості вивчення фахової термінології, критерій розвитку вольових якостей, критерій обсягів термінологічних знань, критерій розвитку пізнавальних якостей, критерій професійної спрямованості та особистої самовизначеності особистості, критерій результативності використання економічної термінології та критерій розвитку творчих здібностей, як певні ознаки компонента, а показники – основні характеристики цих ознак.

У цьому розділі ми теоретично обґрунтовуємо три рівні сформованості складових ПТК майбутніх економістів: шаблонний (вміння та навички погано сформовані), ініціативно-стандартизований (вміння та навички сформовані на достатньому рівні, але немає досвіду їх практичного використання) та продуктивно-творчий (достатньо сформовані вміння та навички, є досвід їх практичного використання). Виділені нами рівні демонструють ефективність здійснення навчального процесу, відповідність студентів обраному фахові, готовність до виконання безпосередніх професійних обов'язків та допомагають визначитися з прогалинами в знаннях.

Визначення основних складових професійно-термінологічної компетентності майбутніх економістів, виділення критеріїв, показників і рівнів їх сформованості, сприяють побудові моделі формування досліджуваної компетентності, яка допоможе прослідкувати розвиток процесу формування професійно-термінологічної компетентності у студентів під час вивчення економічних дисциплін у ВНЗ. Водночас, основні рівні сформованості професійно-термінологічної компетентності та виявлення недоліків у процесі викладання економічних дисциплін, зокрема, низькому рівні засвоєння студентами професійної економічної термінології, зумовило необхідність впровадження в навчання сукупності педагогічних умов, які б сприяли покращенню ситуації що виникла, шляхом підвищення зацікавленості студентів у самому процесі навчання та обґрунтуванню необхідності формування словника фахових термінів під час навчання.

Основні результати першого розділу дисертаційного дослідження висвітлено в таких публікаціях автора: [44; 45; 46; 49; 50; 56].

РОЗДІЛ 2. МОДЕЛЬ ТА ОРГАНІЗАЦІЙНО-ПЕДАГОГІЧНІ УМОВИ ФОРМУВАННЯ ПРОФЕСІЙНО-ТЕРМІНОЛОГІЧНОЇ КОМПЕТЕНТНОСТІ СТУДЕНТІВ У ПРОЦЕСІ ФАХОВОЇ ПІДГОТОВКИ

2.1 Модель формування професійно-термінологічної компетентності майбутніх економістів

Моделювання широко використовується в педагогічних дослідженнях із метою отримання нової інформації про об'єкти та для визначення шляхів і способів підготовки до професійної діяльності. Ми створюємо своєрідний макет (проекцію реальності) для відтворення процесів формування необхідних нам якостей, маючи при цьому можливість контролювати перебіг дій, вчасно вносити свої корективи, оцінювати наслідки власних втручань і завчасно програмувати необхідний нам результат. Цю думку підтверджують учені А. Дахін та В. Штофф, які пропонують розглядати модель і як форму, і як метод наукового пізнання, вважаючи, що модель становить концептуальний інструмент, аналог певного фрагменту соціальної дійсності, що служить для зберігання та розширення знання про властивості та структуру процесів, що моделюються, орієнтований на керування ними [198, с. 19].

У дослідженнях вітчизняних і російських науковців модель розглядається як штучний допоміжний елемент, котрий після завершення дослідження необхідно відкинути (С. Гончаренко [65, с. 120]), форма і метод наукового пізнання, що представляє собою систему, котра існує реально чи в уяві, та перебуває в певних відносинах з іншою системою, котра, як правило, називається оригіналом, об'єктом чи натурою (В. Штофф [198, с. 87; 212]), «діагностичне описання... всіх суттєвих для життєдіяльності в сучасному світі сторін, властивостей і якостей особистості» (В. Безпалько [15, с. 38]), знакова система, за допомогою якої можна відтворити дидактичний процес як предмет дослідження, показати в цілісності

його структуру, функціонування й зберегти цю цілісність на всіх етапах дослідження (В. Ягупов [202, с. 31]).

Спираючись на вищезазначене, ми під моделлю формування ПТК майбутніх економістів будемо розуміти цілісний педагогічний процес, в якому сукупність підходів, форм, методів, засобів і створення відповідних педагогічних умов були спрямовані на набуття студентами ґрунтовних знань економічної, фахової термінології, умінь і навичок її доцільного використання, а також розвиток особистості студента як майбутнього учасника професійної діяльності. Однією з основних умов є відповідність побудованої моделі науково-педагогічним нормам і сучасним соціальним вимогам до підготовки кваліфікованих працівників у сфері економіки.

Займаючись розробкою моделі та аналізуючи наукові джерела, ми дійшли висновку, що значна кількість учених приділяють увагу питанням формування професійних якостей майбутніх спеціалістів у сфері економіки, розвитку професійного мовлення спеціалістів та збагаченню їх словникового запасу професійною термінологією. Зокрема, це дослідження:

- професійної підготовки з інформаційних технологій майбутніх менеджерів-економістів (Н. Баловсяк [13], В. Власов [42], Т. Коваль [99], О. Пшенична [159]);

- формування комунікативної професійної компетентності студентів економічних спеціальностей засобами інноваційних технологій (О. Загородна [82]), у процесі професійної підготовки (В. Черевко [187]);

- у процесі вивчення іноземних мов (Н. Павлова [149]);

- формування професійного мовлення майбутніх медичних працівників у вищих навчальних закладах (М. Лісовий [120]) ;

- збагачення словникового запасу учнів гімназії науковою навчально-термінологічною лексикою на міжпредметній основі (Є.Копіца [108]), професійно-термінологічна підготовка майбутніх аграрників (Л. Вікторова [36]);

- лексична підготовка студентів-міжнародників (О. Павлик [148], В. Скалкин [170]);

- формування професійних знань майбутніх фахівців економічного профілю засобами мультимедіа (К. Кірей [95]).

Кожна з вищезазначених моделей (табл. Ж. 1, додаток Ж) демонструють, що незалежно від структури їх побудови, від особливостей, покладених у їх основу та від визначення основних складових принципів є виокремлення кількох основних етапів перебігу педагогічного дослідження: визначення початкових цілей дослідження, постановка основних завдань, пошук способів, шляхів і засобів їх досягнення, визначення основних етапів дослідження з одержанням певних проміжних висновків, їх оцінка та корекція, досягнення кінцевого результату наших дій. Варто зазначити, що модель, побудована за такою схемою, існує лише за умови взаємозв'язків елементів, які складають єдину базу підготовки майбутніх фахівців [124; 208].

У нашій моделі формування ПТК майбутніх економістів виділяємо чотири основних складових (блоків): *аналітичний, цільовий, методично-практичний і контрольньо-результативний блоки*, які забезпечують можливість більш чітко уявити цілеспрямований процес формування ПТК майбутніх економістів (рис. 2.1).

Для того, щоб говорити про необхідність вивчення професійної термінології студентами, займатися розробкою методів для полегшення її засвоєння та намагатися переконати майбутніх економістів у доцільності оволодіння нею, треба визначитись та прослідкувати, звідки бере початок потреба у вмінні її використовувати, та хто визначає цю необхідність. Розпочнемо з аналізу ринку праці, перегляду вакантних посад, аналізу вимог керівників підприємств (фірм, банків) щодо найманих працівників. Отже, замовлення на майбутніх співробітників-економістів робить соціум. Одразу оголошується перелік вакантних посад, висуваються вимоги (професійні, особисті, ділові) до рівня володіння відповідними професійними знаннями та вміннями.

У зв'язку з тим, що економічна сфера збагачена своєю термінологією, в тому числі «специфічними термінами» – професіоналізмами і кожного року з'являються все нові економічні терміни, запозичені з-за кордону, то це наводить

на думку, що невід'ємною вимогою до майбутніх кваліфікованих спеціалістів у сфері економіки є досконалі знання економічної термінології за спеціальністю та

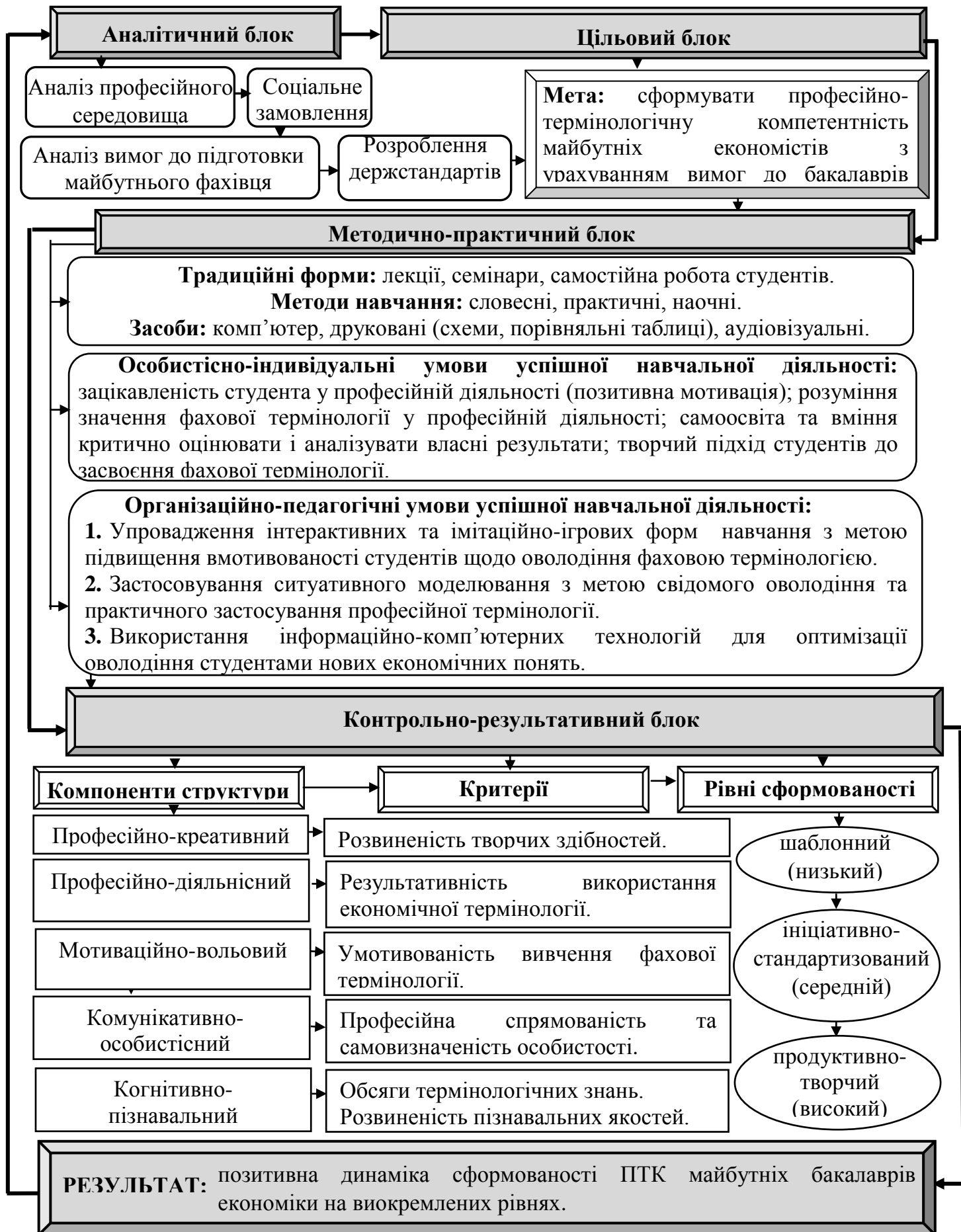

Рис. 2. 1. Модель формування ПТК майбутніх бакалаврів економіки

розвиток умінь постійного оновлення власних сформованих знань. Після одержання соціального замовлення, відбувається розробка державних стандартів, наприклад, вимоги освітнього стандарту до підготовки економістів-менеджерів [61; 144]. Таким чином утворився певний ланцюг, який покладемо до основи **аналітичного блоку моделі**.

Фактори аналітичного блоку формують мету нашої моделі – *формування професійно-термінологічної компетентності майбутніх економістів у процесі вивчення фахових дисциплін*. Досягнення поставленої мети сприятимуть значним успіхам у виконанні професійних завдань, налагодженні комунікативних відносин і власному розвитку, зокрема, продемонструють рівень готовності випускників-економістів до майбутньої економічної діяльності. Досить зрозумілим є той факт, що для досягнення мети необхідно виконати певні завдання, котрі, в свою чергу, сприятимуть одержанню бажаного результату. До таких завдань відносимо: 1) досягнення певного рівня оволодіння професійною термінологією, зокрема професіоналізмами; 2) створення та постійне розширення власного словникового запасу; 3) розвиток креативності (творчий підхід до запам'ятовування та тлумачення економічної термінології, творчого ставлення до вирішення професійних питань та самопрезентацій); 4) сприяння самоосвіті (розвиток умінь та навичок у проведенні пошуково-пізнавальної діяльності) та аналізу професійної самовизначеності (самооцінювання, саморозвиток). Отже, мета та завдання, що потребують реалізації та розв'язування під час навчання, формують **цільовий блок моделі**.

Наступним кроком щодо побудови моделі є визначення факторів чи обставин (умов), форм, методів, засобів, що сприятимуть та забезпечуватимуть викладачеві успіх у досягненні сформованої мети та виконанні поставлених завдань – **методично-практичний блок**. Керуючись загальнодидактичними принципами, принципами міжпредметної інтеграції та професійної спрямованості, серед умов, яких має дотримуватись та розвитку яких має сприяти викладач під час організації навчального процесу, ми виокремлюємо особистісно-індивідуальні

умови поведінки студентів та умови, що нададуть можливість організувати навчання студентів на вищому та сучасному рівні, використання яких забезпечить якісну професійну підготовку майбутніх економістів – організаційно-педагогічні умови.

Розглянемо детальніше виокремлені нами умови. **Особистісно-індивідуальні умови успішної навчальної діяльності.** Роль студента не є пасивною в процесі навчання і це є причиною того, що не варто покладатися лише на умови, яких дотримується у своїй роботі викладач, використовуючи їх з надією, що вони зможуть гарантувати значний успіх у вивченні професійної економічної термінології. Варто також урахувувати, що навчання учнів є тимчасовим і зіштовхнувшись із проблемами під час виконання посадових обов'язків, необхідно їх вирішувати, а оскільки суспільство перебуває у постійному русі та розвитку, то знання щоразу оновлюються, удосконалюються, все частіше спостерігається використання інформаційних технологій у професійній діяльності економістів. Це вимагатиме від студентів постійного розвитку та праці з удосконалення набутих знань. Ще одна мета, якої варто досягти в процесі навчання – «навчити студентів вчитися». Отже, виникає необхідність використання ще й іншої групи умов, котрі пов'язані з індивідуальними, психологічними якостями та можливостями студентів, що залежатимуть безпосередньо від них та їх бажання оволодіти «мовою своєї майбутньої професії». До цих умов віднесемо: 1) *зацікавленість студентів у професійній діяльності;* 2) *розуміння значення фахової термінології в професійній діяльності;* 3) *самоосвіту, вміння критично оцінювати та аналізувати результати власної роботи;* 4) *творчий підхід студентів до засвоєння фахової термінології.*

Однією з найважливіших умов формування професійно-термінологічного словника майбутніх економістів є *зацікавленість студентів у своїй професійній діяльності*, що становить позитивну мотивацію. Мотив – це те, що спонукає до дії, до руху, до одержання бажаного, що змушує постійно розвиватися для

досягнення власної мети, а позитивна мотивація – це позитивне налаштування, що пояснює необхідність вивчення фахових термінів (у нашому випадку), тим самим орієнтує студентів на ефективне навчання, і зазначимо, що в такому випадку будь-яка діяльність студентів відбувається без примусу. Значні успіхи у формуванні знань фахової термінології можливі лише за умов свідомого ставлення студентів до обраної діяльності, постійного намагання отримати нову інформацію та нові здобутки в оволодінні нею, зацікавленість у відповідності професійним вимогам соціуму та постійному власному розвитку в якості кваліфікованого економіста.

Друга особистісно-індивідуальна умова вимагає *розуміння студентами значення фахової термінології у професійній діяльності*. Всесвітньо відомий факт: ми сприймаємо й запам'ятовуємо тільки те, що потрібно нам для виконання посадових обов'язків. Викладачі фахових економічних дисциплін підтверджують той факт, що студенти навчаються згідно з цим принципом. Але оскільки самостійно відфільтрувати та аналізувати знання, що стануть необхідними їм у майбутньому, вони не можуть, то наслідком є пасивне ставлення до навчання чи «навчання за інтересом». Для забезпечення формування цієї умови викладач має побудувати навчальний процес таким чином, щоб вивчення економічних термінів супроводжувалося ґрунтовними прикладами та професійними ситуаціями, що потребують їх використання. Тим самим викладач забезпечить інтерес до професійної діяльності, розуміння студентами необхідності вивчення економічних термінів зросте, а отже і швидкість та надійність запам'ятовування. Студенти зможуть вільно орієнтуватися в сучасному економічному світі.

Зважаючи на швидкий розвиток економіки країни, постійне оновлення економічних принципів, законів, теорії та професіоналізмів («специфічних» економічних термінів), виникає необхідність розвивати в студентів *активну пізнавальну діяльність, здатність займатися самоосвітою*, що є третьою особистісно-індивідуальною умовою досягнення успіхів в оволодінні фаховими термінами.

Якісною можна назвати підготовку студентів тоді, коли вони вміло використовують набуті знання на практиці, швидко адаптуються до змін професійного середовища та схильні до постійного поповнення власного термінологічного словника.

Сьогодення забезпечене вільним доступом до інформації всього світу, починаючи від інформації, котру можна знайти у бібліотеках, і завершуючи мережею Інтернет. Необхідно лише навчити студентів самостійно здійснювати пошук необхідних відомостей в різних джерелах, навчити самостійно опрацьовувати знайдену інформацію, відфільтровувати необхідні їм відомості та сформулювати потребу в пізнавальній діяльності. Для досягнення поставлених цілей викладач може використовувати завдання, що вимагатимуть проведення досліджень, чи організувати виконання проектів із метою ознайомлення з новими відкриттями у галузі економіки.

Ще одним важливим умінням для справжнього фахівця є *вміння оцінювати й аналізувати результати власної діяльності*. Студенти матимуть змогу постійно вдосконалюватися, виявляти прогалини у власних знаннях, під час аналізу особистісних результатів проводити пошук альтернативних розв'язків, тим самим поповнюючи та розширюючи сформовані знання професійної термінології та вміння її використовувати.

Розуміючи складність опрацювання та засвоєння економічних термінів для студентів, викладач у процесі навчання пропонує їм різні можливі методи та способи роботи з термінологією, що подаються у вигляді диференційованих завдань, тим самим намагаючись сприяти розвитку в студентів *творчого підходу до запам'ятовування та тлумачення економічної термінології*.

Отже, розглядаючи особистісно-індивідуальні умови успішної навчальної діяльності студентів, ми робимо висновок, котрі лише їхню наявність, постійна взаємодія, систематичні дії викладача, що спрямовані на їх підтримку та розвиток, можуть зробити навчання для студентів більш привабливим. Вивчення економічних термінів не буде здаватися нудним і важким для сприйняття,

студенти будуть розуміти необхідність і доцільність формування їхнього словникового запасу та навчатися самостійно організовувати власну діяльність, що сприятиме одержанню позитивних результатів у майбутньому.

Організаційно-педагогічні умови успішної навчальної діяльності. Процес навчання є досить складним для студентів, не кажучи вже про проблеми, з якими вони зіштовхуються в процесі вивчення фахової термінології. Монотонне, щооручне сприйняття, засвоєння та відтворення здобутих знань викликає лише нудьгу, втому та небажання продовжувати навчання. Результати такого навчання теж бажають кращого: засвоєння термінів тимчасове, більшість із них забуваються вже через тиждень, відсутнє розуміння змісту та значення вивченого, мотивація до учіння низька. Щоб уникнути негативних наслідків у вивченні професійної економічної термінології, варто навчальний процес урізноманітнити, наділити його більшою дієвістю та результативністю. Для цієї мети ми пропонуємо: 1) застосування ситуативного моделювання з метою свідомого оволодіння та практичного застосування професійної термінології; 2) упровадження інтерактивних та імітаційно-ігрових форм навчання з метою підвищення вмотивованості студентів щодо оволодіння фаховою термінологією; 3) використання інформаційно-комп'ютерних технологій для оптимізації оволодіння студентами нових економічних понять. Схарактеризуємо виокремлені нами організаційно-педагогічні умови:

1) застосування ситуативного моделювання з метою свідомого оволодіння та практичного застосування професійної термінології передбачає організацію навчального процесу таким чином, щоб він повністю відповідав ситуаціям, із якими студенти можуть зіштовхнутися під час своєї професійної діяльності. Це не тільки активізує їхню увагу, й створить умови, в яких студенти зможуть проявити себе та власні вміння використовувати сформовані економічні терміни у процесі професійної діяльності, а також надають їм можливість відчувати обов'язки та відповідальність, що покладені на них за вирішення професійних питань. Цю умову варто використовувати на етапах закріплення та відпрацювання одержаних

умінь, хоча все залежить від мети, що викладач бажає досягти. Моделювання ситуацій професійного спрямування можна використовувати і під час проблемного навчання, на етапі сприйняття та формування необхідних знань;

2) *використання інформаційно-комп'ютерних технологій для оптимізації оволодіння студентами нових економічних понять* надає можливість унаочнити викладання матеріалу, розширює середовище пошуку необхідної економічної інформації, переводить професійне спілкування на новий рівень – веб-спілкування, значно зменшує витрати часу на перевірку сформованих знань професійної термінології у студентів, надає можливість викладачеві розробляти творчі завдання, тим самим сприяючи розвитку креативності студентів. Варто використовувати на всіх етапах засвоєння фахової термінології;

3) *упровадження інтерактивних та імітаційно-ігрових форм навчання з метою підвищення вмотивованості студентів щодо оволодіння фаховою термінологією:*

1. *«Хмари слів»* – це схеми, побудовані на основі виділених економічних термінів, які різняться формою побудови, кольором фону та шрифту, направленістю термінів та кількістю їх повторень. Увага зосереджується саме на формуванні відповідних знань економічної термінології, спрощується процес повторення та відновлення вже сформованих знань.

2. *Синквейни (сенкани)* – віршована форма узагальнення значних обсягів економічної інформації, що передбачає виділення основних (базових) понять теми, що розкривають основний зміст економічних явищ і подій, тим самим сприяючи розширенню професійного термінологічного словника та розвитку вмінь визначати асоціативні зв'язки між економічними термінами.

3. *Рольові та ділові ігри* – організація навчання через імітацію ситуацій професійного спрямування, в яких студенти можуть відчути на собі «тягар обов'язків» і відповідальність за прийнятті рішення, є різновидом проблемного навчання, оскільки спрямовано на розв'язання поставлених завдань, пошук правильних рішень, розв'язання професійних проблем, надає можливість

перевірити рівень знань спеціалізованої економічної термінології в процесі навчання. Демонструє та пояснює необхідність вивчення фахової термінології, надає можливість відпрацювати вміння її доцільного використання.

3. *Карти знань* створюють можливість викладачеві великі масиви економічної теорії структурувати, зменшити в обсязі, подаючи їх у вигляді схем, таблиць, рисунків, тим самим акцентуючи увагу студентів на основних моментах, що потребують запам'ятовування, окреслюючи терміни, що повинні бути занесені до сформованого у студентів словника економічної термінології, водночас формуючи вміння встановлювати асоціативні зв'язки та тлумачити професійні терміни, включаючи професіоналізми, у більш доступній формі. Вони є якісними помічниками у вивченні та повторенні основних економічних фактів.

4. *Ігрові та тестові технології* допоможуть викладачеві урізноманітнити формулювання завдань і вправ, спрямованих на формування відповідних знань економічної термінології у студентів, на перевірку рівня сформованості економічного словника та відповідно знань основних економічних явищ, тим самим сприяючи підвищенню мотивації студентів щодо оволодіння «мовою фаху» та притримуючись основної дидактичної мети – формування професійно-термінологічної компетентності майбутніх економістів.

Більш детальну характеристику педагогічних умов організації навчального процесу ми розглянемо в пунктах 2. 2, 2. 3 та 2. 4, в яких і розкриємо їх зміст, особливості та переваги їх використання під час вивчення студентами економічної термінології.

Цей блок схарактеризовує та передбачає підготовку майбутніх спеціалістів, використовуючи різноманітні інноваційні та інформаційні технології, які: володіють значною кількістю професійної термінології та вміло її використовують; здатні підбирати, визначати та пояснювати терміни залежно від ситуації; швидко пристосовуються до ситуацій, вирішують професійні питання та завдання, спираючись на аналіз необхідної інформації та визначення головного; здатні налагодити комунікативні зв'язки, вміло формулюють власні думки та

відстоюють їх. Внутрішня вмотивованість студентів-економістів сприяє розвитку схильностей до саморозвитку та самонавчання, розглядаючи дані схильності як гаранті успіхів у професійній діяльності. Студенти здатні до аналізу та оцінювання власних результатів та досягнень, а навчання проходить під гаслом освоєння своєї професії. Вони намагаються творчо підходити до прийнятих рішень та презентації результатів власної роботи, використовуючи для цього інформаційно-комунікаційні технології.

До цього блоку ми також відносимо методи, форми, засоби формування ПТК, що стосуються безпосередньо самого процесу навчання студентів у ВНЗ та способів його організації.

Зважаючи на те, що кожного нового навчального року кількість економічних дисциплін, котрі вивчаються, зростає, а, отже, і кількість фахових термінів, що потребують засвоєння зростає, то завдання викладача – виробити методику сприйняття, засвоєння та закріплення необхідної інформації, використовуючи традиційні методи навчання (*словесні, практичні та наочні*), доповнюючи їх *комп'ютерними технологіями, друкованими (схеми, порівняльні таблиці) та аудіовізуальними засобами*. Для одержання високих результатів необхідно навчальний процес урізноманітнювати, робити його більш доступним, цікавим і насиченим, чергуючи різні традиційні форми організації освітнього процесу: лекції, семінари та самостійну роботу студентів. Отже, практичний блок безпосередньо вказує на різноманітність організації самого заняття в процесі вивчення економічних дисциплін.

Завершальним блоком нашої моделі є **контрольно-результативний блок**, який передбачає обов'язкову перевірку рівня сформованості досліджуваних компонент ПТК майбутніх економістів та визначення рівня підготовленості до виконання професійних обов'язків, тим самим орієнтуючись та визначаючи певні недоліки підготовки та компоненти, формуванню яких потрібно приділити більше уваги. Ми передбачаємо, що використання різноманітних методик, технологій і зосередженість викладача на формуванні особистісно-індивідуальних умов

поведінки студентів повинні сприяти підвищенню показників їхньої підготовленості до виконання професійних обов'язків та формуванню висококваліфікованих працівників. Основними його складовими є компоненти сформованості ПТК майбутніх економістів, критерії оцінки їхньої сформованості та визначені основні характеристики рівнів сформованості досліджуваної компетентності (їх детальну характеристику подано у пункті 1.2). Цей блок демонструє, наскільки одержані результати відповідають меті нашого дослідження, що сформульована в цільовому блоці моделі. Досягнення продуктивно-творчого рівня на професійному етапі умовно-методичного та практичного блоків свідчить про високий рівень сформованості професійно-термінологічної компетентності майбутніх економістів, а також слугує показником ґрунтовної професійної підготовки студентів під час навчання.

Заслуговує на увагу ще один додатковий блок, котрий не увійшов до моделі (рис. 2.2), що вказує на вивчення фахових дисциплін (орієнтуючись на спеціальність та курс студентів) у процесі професійної підготовки майбутніх бакалаврів економіки. Цей блок надає можливість простежити послідовність формування економічних понять у студентів під час навчання та наповненість їхнього професійного словника фаховою термінологією.

Отже, побудована модель формування ПТК майбутніх бакалаврів економіки під час вивчення фахових дисциплін становить систему, складовими частинами якої є блоки: аналітичний, цільовий, методично-практичний та контрольньо-результативний. Ці блоки знаходяться у тісному взаємозв'язку, в чітко визначеній послідовності, а характеристика кожного з них розкриває їх призначення та важливість для загальної професійної підготовки майбутніх фахівців у сфері економіки. Навчання, побудоване за цією моделлю, має бути спрямоване від простого засвоєння студентами фахової термінології та розширення їхнього словникового запасу до прийняття нестандартних рішень, прояву творчих підходів під час засвоєння та тлумачення фахових термінів та розвитку особистісних якостей справжнього професіонала своєї справи.

2.2. Застосовування ситуативного моделювання з метою свідомого оволодіння та практичного застосування професійної термінології

Досить тривалий час, намагаючись відповідати вимогам сучасної освіти та покращити рівень підготовки студентів, тим самим забезпечуючи їхню конкурентоздатність та відповідність майбутній діяльності, педагоги, науковці, психологи розглядають можливості впровадження нетрадиційних методів навчання в освітній процес. Розуміючи необхідність удосконалення традиційних форм навчання, з кожним роком зростає кількість досліджень та наукових праць щодо використання активних методів навчання у підготовці фахівців різних спеціальностей з метою якіснішого засвоєння теоретичних знань та ґрунтовного відпрацювання набутих (сформованих) умінь виконання посадових обов'язків. Аналіз наукових праць (С. Архангельский [8], О. Бабаян [9], О. Бернацька [17], Дж. Брунер [29], В. Вишпольська [41], М. Кларін [97], Н. Козленко [101], Н. Кудикіна [114], Ю. Кусий [116], І. Кустовська [117], Л. Максимчук [41], М. Медведєв [129], Е. Мирошніченко [130], Л. Отрощенко [147], Г. Савченко [163], О. Тарнапольський [174], П. Щербань [200], А. Kaiser [210], F. Mohsen [211]) продемонстрував, що низка вітчизняних і зарубіжних учених покладають значні сподівання саме на використання елементів гри та її різновидів під час підготовки майбутніх фахівців. Зокрема, видатний педагог А. Макаренко підкреслював: «Є ще один важливий метод – гра... Треба зазначити, що між грою і роботою немає такої великої різниці, як дехто думає... У кожній гарній грі є насамперед робоче зусилля та зусилля думки... Дехто гадає, що робота відрізняється від гри тим, що в роботі є відповідальність, а в грі її немає. Це неправильно: у грі є така ж велика відповідальність, як і в роботі, – звичайно у грі гарній, правильній...» [126, с. 367-368]. Продовжуючи думку А. Макаренка, варто зауважити, що більшість педагогів, наприклад, під час вивчення іноземних мов (О. Бернацька, Л. Вишнякова, І. Коломієць, Л. Крюкова, І. Ладенко, К. Лівінгстоун, Ю. Олійник), під час підготовки майбутніх викладачів

(О. Березюк, О. Власенко, Н. Голуб, М. Горкун, А. Дахін, О. Штепа), спеціалістів юридичного, медичного (Н. Шигонська), військового фаху, під час формування навчального середовища (В. Биков), під час вивчення педагогічних ситуацій (І. Зязюн, В. Каплінський, Н. Кузьміна, Л. Савенкова, Л. Спіріна) віддають перевагу *моделюванню ситуацій професійного спрямування*.

Доцільність використання цього методу для фахівців економічного профілю обґрунтовується тим, що в епоху інформаційного суспільства знання потребували нової подачі та висвітлення, процес передачі інформації є більш ефективним у штучно створених умовах, а особистість має виховуватися як самостійна, вільна в своїх думках і поглядах та яка повинна вміти навчатися впродовж життя та розвиватися.

Професія економіста є багатогранною та складною, оскільки вимагає від майбутнього фахівця: вміння збирати, обробляти та впорядковувати інформацію щодо економічних процесів; складати та перевіряти документальні звітності; проводити аналіз та давати оцінку економічній діяльності, тим самим забезпечуючи її успішність та створюючи можливості для вдосконалення, а також планувати, організовувати, розраховувати витрати, розробляти різноманітні економічні алгоритми і т. ін. Ці вміння мають бути підкріплені ґрунтовними знаннями обраного фаху. Зважаючи на те, що значну частину часу (залежно від посади) майбутні фахівці витратять на професійне спілкування (наради, різного роду звітності, телефонні розмови, презентації, переговори, дискусії, Skype-конференції), постає необхідність оволодіти професійною мовою чи мовою свого фаху, включаючи знання специфічної економічної термінології (професійного сленгу) – професіоналізмів та вміння їх доцільного використання в ситуаціях професійного спрямування, підкріплюючи це знаннями із налагодження та організації міжособистісних відносин.

І. Ярошук, займаючись вивченням особливостей професії економіста, на основі проведеного аналізу дійшла висновку, котрі серед знань, що необхідні економісту, студенти ВНЗ економічного профілю перше місце відводять знанням

законів ринку та економічної теорії, друге – знанням механізмів удосконалення процесу економічної діяльності, а третє та четверте – знанням мови професії та механізмів міжособистісної комунікативної взаємодії [203, с. 3].

Одержані результати свідчать про розуміння студентами економічних спеціальностей значення знань фахової мови, зокрема термінології, для успішної реалізації їхніх майбутніх професійних обов'язків. Хоча, як свідчить педагогічний досвід, у студентів виникають значні складнощі щодо засвоєння економічної термінології, що робить неможливим формування, накопичення та збагачення їхнього професійного термінологічного словника. А так як проблематика нашого дослідження пов'язана з формуванням термінологічної компетентності майбутніх економістів, що включає не тільки знання фахових термінів, але й вміння та навички їх використання в життєвих та професійних ситуаціях для правильної організації спілкування, в тому числі для розуміння співрозмовника, для ділової взаємодії з партнерами та обміну необхідною інформацією, виникає питання з пошуку шляхів подачі інформації (термінів), необхідних для довготривалого запам'ятовування, та створення умов, в яких протікатиме даний процес.

Ми зосередили свою увагу на організації навчального процесу, тобто створенні умов, що безпосередньо сприятимуть реалізації дидактичних і навчальних цілей, пов'язаних з формуванням фахового термінологічного словника майбутніх економістів, уміннями використовувати мову фахової діяльності в процесі вирішення професійних питань та налагодження комунікативних відносин, формуванням умінь самостійного пошуку та поповнення власних лексичних запасів економічних термінів, водночас, зроблять процес навчання цікавим, різноманітним, сучасним та професійно спрямованим.

Соціальне опитування та проведені дослідження переконують, що надійність і тривалість запам'ятовування інформації зростає прямопропорційно із збільшенням кількості органів чуттів, що приймають участь в їх формуванні. Ці відомості наштовхують на думку, що застосовувати майже всі органи чуття можливим під час практичного використання одержаних знань. Дотримувалися

діяльнісного підходу в навчанні, одним із різновидів якого є саме створення ситуацій професійного спрямування (моделювання), у тому числі ситуацій професійного спілкування, націлених на напрацювання ПТК економістів. Це потребуватиме від студента самостійних професійних рішень; ґрунтовних знань економічної термінології та вмінь їх використовувати; швидкості сприймання та запам'ятовування нових термінів (економіка відома як наука, що перебуває у постійному розвитку та оновленні, збагачуючись запозиченими та новими термінами); здатності аналізувати та оцінювати достовірність та доцільність використання обраних термінів; здатності швидкої адаптації та «переключення» між загальноприйнятими (науковими) термінами та сленгами (професіоналізмами), що виникатимуть у процесі встановлення комунікативних відносин; здатності швидкого встановлення ситуативних зв'язків (ситуація-терміни) та знань засобів для встановлення міжособистісних відносин, а навчальний процес набирає професійної орієнтації.

У свою чергу, студенти мають можливість одержати повне уявлення щодо своєї майбутньої професійної діяльності, переживаючи всі етапи її реалізації: від визначення цілей та шляхів їх досягнення до поступового аналізу власних дій та одержаних результатів, а також відпрацювати вміння використовувати сформований запас економічної термінології на практиці, розробити шаблонні способи дій у певних ситуаціях, що сприятимуть швидкій та нетравмуючій адаптації майбутніх фахівців до виконання їхніх посадових обов'язків.

Досліджувана нами педагогічна умова моделювання ситуацій професійного спрямування роками підлягала вивченню. Її розглядали в контексті проблемно-ситуативного навчання (А. Котковець, О. Назаркін) як одну із інтерактивних технологій навчання – ситуативне моделювання (В. Пермінова, Л. Пироженко, О. Пометун, О. Шендерук), як компонент методу педагогічних ситуацій (О. Березюк, М. Горкун, О. Штепа), у знаково-контекстному навчанні (Н. Бакшаєва, М. Бахтін, А. Вербицький, Т. Дубовицька, О. Касатіков, Н. Лаврентьєва, О. Ларіонова, М. Левківський). Зокрема, А. Вербицький,

розробляючи питання знаково-контекстного навчання, подає його як форму активного навчання, що орієнтоване на професійну підготовку студентів і реалізовано за допомогою системного використання професійного контексту та поступового насичення навчального процесу елементами професійної діяльності [35].

Стосовно означення поняття «моделювання», то А. Вербицький розглядає його як відтворення «змісту будь-якої професійної діяльності людини і змісту стосунків між людьми під час виконання цієї діяльності» [35, с. 19]. Оскільки моделювання є процесом, дією, штучно організованою діяльністю, то, говорячи про створені ситуації, що забезпечують цю діяльність, ми розглядатимемо їх як моделі. В своїй роботі ми дотримувалися позицій В. Штоффа, який, вивчаючи питання про моделювання, визначає моделі як: 1) подумки представлену або матеріально організовану систему; 2) те, що відображає об'єкт дослідження; 3) те, що здатне заміщати об'єкт дослідження; 4) вивчаючи її можна одержати нову інформацію про об'єкт [197, с. 84] та В. Бикова, який займався вивченням питання про моделювання навчального середовища [19].

Керуючись тематикою нашого дослідження, *ми професійно-ситуативне моделювання* розглядатимемо з позиції однієї зі штучно створених умов побудови навчального процесу, що передбачає розробку моделей професійних ситуацій, близьких до життєвих, які, в свою чергу: 1) нададуть можливість відтворити реальні умови професійної діяльності майбутніх економістів; 2) вимагатимуть від них застосування одержаних знань певної тематики, включаючи знання фахових термінів; 3) сприятимуть практичному використанню сформованого фахового словника економічної термінології; 4) підвищать імовірність якісного формування знань необхідних фахових термінів, через різноманітність і диференційованість пропонованих завдань, опираючись на встановлення зв'язків між теоретичним поданням економічної термінології та їх практичним використанням.

Моделювання професійних ситуацій є ефективною, проте досить складною для реалізації умовою, оскільки її використання потребує продуманості, послідовності, постійного контролю, визначеності (націленості) та локальності. З метою якісного та поступового формування студентського термінологічного словника за допомогою умови, що вивчається, викладачеві варто дотримуватись певних правил. Зокрема: чітко окреслити коло питань та виокремити низку термінів, що потребують першочергового засвоєння; визначити та сформулювати мету використання змодельованих ситуацій (наприклад, спрямованість ситуацій на ознайомлення з новими термінами, на закріплення раніше вивчених, для актуалізації, демонстрації їх практичного використання і т. ін.). Наступне, про що варто подумати – це часова обмеженість та активність студентів; визначитися зі взаємозв'язками, в яких мають перебувати студенти для якіснішого досягнення поставленої мети та безпосередньої участі в роботі кожного студента; визначити, яким чином перевірити результативність засвоєної термінології; продумати роль викладача в ситуаціях, що моделюються; обов'язково прослідкувати, встановити та наголосити на міжпредметних зв'язках між термінами, що використовуватимуть студенти на занятті, і не варто забувати про безумовну відповідність ситуацій майбутній професійній діяльності.

Варто також наголосити, що створення ситуативних моделей використовується як допоміжний засіб у навчальній діяльності, тому ефективні результати будуть одержані лише за умови комплексного використання цих моделей. Тобто, аналізуючи навчальну програму, викладач складає, підбирає певний комплекс ситуативних моделей професійного спрямування, що разом утворюють систему, в якій кожний елемент націлений на забезпечення та досягнення поставлених дидактичних цілей, а саме сприяти формуванню професійно-термінологічного словника студентів економічних спеціальностей. Тільки за такої умови в студентів сформується повне уявлення про їхню майбутню професійну діяльність, розуміння значення фахової термінології в обраній професії, з'явиться розуміння необхідності поступового засвоєння

економічних знань, в тому числі термінів, що закладають «економічний фундамент» для успішної самореалізації студентів у їхній майбутній діяльності та вмінь доцільно використовувати економічний словниковий запас, що формується в процесі навчання в ВНЗ.

Дотримуючись точки зору, що лише різноплановість та диференційованість побудованих моделей сприятиме значним успіхам у досягненні поставленої мети, ми пропонуємо викоемити *два класи ситуативних моделей за професійним спрямуванням:*

I. Ситуативні моделі, що сприяють засвоєнню фахової термінології в процесі виконання різноманітних письмових завдань.

II. Ситуативні моделі професійного спілкування.

Розглянемо детальніше виділені нами класи. Для цього: визначимось з основною класифікацією моделей професійного спрямування відповідного класу, зазначимо зв'язок між їх основними складовими, схарактеризуємо кожна з них та підтвердимо доцільність поданих класифікацій розробкою ситуативних моделей окремих тем із дисциплін економічного спрямування.

I. Ситуативні моделі, що сприяють засвоєнню фахової термінології у процесі виконання різноманітних письмових завдань.

Намагаючись класифікувати ситуативні моделі, ми звернулися до робіт української дослідниці О. Бернацької [17, с. 12] та російської дослідниці С. Ткачової [176, с. 8], які у своїх дисертаційних дослідженнях пропонують досить ґрунтовні класифікації професійно спрямованих ситуативних моделей. Аналізуючи подані класифікації з точки зору тематики нашого дослідження, враховуючи ПТК майбутніх економістів, на формування якої ми націлені та спираючись на те, що ми находимося в пошуках нових способів підвищення ефективності формування термінологічного словника майбутніх фахівців, досить доречним уважаємо градацію модельованих ситуацій професійного спрямування за:

- типом завдань та їх складністю: стереотипні, діагностичні та творчі;

- типом занять: ознайомлення, формування, перевірка та закріплення;
- функціональною спрямованістю: методичні, планувальні, технологічні, управлінські, організаційні та контрольні.

Розгляньмо детальніше особливості кожної із запропонованих градацій.

1. За типом завдань та їх складністю.

Під *стереотипними* (шаблонними) ми розумітимемо – професійні ситуації, опрацювання яких сприятиме засвоєнню фахових термінів, водночас демонструючи сферу їх використання. Побудова стереотипних ситуацій передбачатиме чітке, точне, послідовне слідування розробленому викладачем алгоритму, з обов'язковим покроковим виконанням, з передбачуваним наперед досягненням необхідного результату та вживанням термінології, що потребує засвоєння на конкретному занятті, водночас слідкуючи за умовами та створеним середовищем, що потребуватимуть її застосування. Переважно в таких ситуаціях студентів відводиться виконання пасивної ролі, його основним завданням є зосередження уваги на запам'ятовуванні нових термінів, на з'ясуванні їх суті та формулюванні означень, на розгляді їх використання під час професійної діяльності. Ситуації такого типу вдало використовувати на етапах ознайомлення студентів з новою темою та новими термінами, для пояснення особливостей сфери використання набутих знань.

Розгляньмо приклад такої ситуації з дисципліни «Економіка підприємства» на тему «Підприємницький дохід».

Мета заняття: засвоєння основних понять «загальний дохід», «постійні витрати», «змінні витрати», «загальні (валові) витрати», «умовні витрати», «реальні витрати», «граничні витрати», «прибуток», «бухгалтерський прибуток», «економічний прибуток»; формування вмінь розрахунку основних видів прибутків та витрат, на основі яких проводиться аналіз щодо доцільності діяльності утвореного підприємства.

Ситуативна модель. Уявіть, що влітку Ви маєте на меті отримати додатковий заробіток і для цього вирішили відкрити свій маленький сезонний

бізнес – торгівля охолоджуючими напоями. Ваші витрати складають: патент на торгівлю – 700 грн., холодильник – 250 грн., спец. одяг – 25 грн., електроенергія – 90 грн., закупівля напоїв: сік «Сандора» (1 л.) – 15 шт. по 9,5 грн., «Кола» (0,5 л.) – 10 шт. по 5 грн., «Спрайт» (1 л.) – 8 шт. по 5,5 грн., «VonAqua» (0,5 л.) – 25 шт. по 3,5 грн., «Миргородська» (1 л.) – 20 шт. по 8,5 грн. За червень місяць Вам вдалося продати усі напої і ваш дохід становив 2000 грн. Визначте: 1) постійні, змінні та загальні витрати; 2) бухгалтерський прибуток; 3) Ваш економічний прибуток, якщо гроші, витрачені вами на купівлю продукції, можна було покласти у банк під 36 % річних. І проаналізуйте, чи вигідно розпочинати даний бізнес, і чи має він перспективи розвитку.

Отже, дана модель знайомить студентів з основними поняттями теми, розкриває їх значення, полегшує процес запам'ятовування та розуміння, підкріплюючи його розрахунками.

Під *діагностичними* ми розуміємо професійні ситуації, що нададуть можливість перевірити рівень засвоєння набору економічної професійної термінології з певної теми, розуміння її значення та сфери використання. Діагностичні ситуації або ситуації-вибору відрізняються самостійністю прийняття рішень та активною участю студентів у їх вирішенні. Студентам необхідно проаналізувати ситуацію і серед запропонованих варіантів її вирішення вибрати той, що на їх думку є найбільш прийнятним. Ситуації такого типу орієнтовані на певний рівень підготовки тих, хто навчається, на володіння основними економічними законами та термінами, оскільки варіанти можливих рішень складені викладачем таким чином, що лише розуміючи значення кожного з термінів, студенти зможуть зробити правильний вибір. Як уже зрозуміло з самої назви даних ситуацій, їх варто використовувати під час діагностики сформованості (сприйняття) чи перевірки засвоєних теоретичних відомостей та економічної термінології з тем, що вивчалися.

Розгляньмо приклад з дисципліни «Економіка підприємства» на тему «Товарне виробництво і товарно-грошові відносини».

Основні терміни: «гроші», «грошова маса», «грошова система», «грошовий обіг», «грошові агрегати», «активні гроші», «банківський вексель», «функція утворення скарбів», «чек», «функція світових грошей», «функція грошей як засобу платежу», «функція грошей як засобу обігу», «функція грошей як міри вартості», «пряме котирування валют», «пасивні гроші (квазігроші, або «майже гроші»)» і т.ін.

Ситуативна модель. Кожен з Вас знає, що таке гроші, і яке значення вони відіграють у житті людини. Гроші є основною одиницею встановлення товарно-грошових відносин. Спробуємо проаналізувати життєві ситуації та визначити, яку з перерахованих функцій виконують гроші в кожному із випадків (міра вартості (МВ), засіб обміну (ЗОБ), засіб нагромадження вартості (ЗНВ), засіб оплати (ЗОП), світові гроші (СГ)): купівля продуктів в магазині (ЗОБ), видаємо зарплатню працівникам (ЗОП), вкладаємо гроші в купівлю акційного пакету підприємства (ЗНВ), розраховуємося з іноземними постачальниками за сировину (СГ), ціна печива «Марія» 4.50 грн. (МВ), здійснюємо щомісячний розрахунок за надання послуг Інтернет – зв'язку (ЗОП), відкладаємо гроші для покращення виробництва продукції (ЗНВ), інвестиційні вклади іноземних партнерів у розвиток українських підприємств (СВ), продаємо виготовлену продукцію і орендуємо приміщення під офіс (ЗОБ), ціна розробки сайту для фірми складає 2,500 грн. (МВ).

Отже, дане завдання надає можливість перевірити знання основної економічної термінології з обраної теми студентами, правильність використання та розуміння її значення.

Під *творчими (евристичними)* ми розуміємо професійні ситуації, що покажуть рівень і глибину сформованості необхідного словника фахової термінології, та вміння їх нестандартного використання. Евристичні ситуації або творчі вимагатимуть від студентів прояву їхньої креативності, пізнавального інтересу, активності, вміння самостійно приймати рішення, володіти ґрунтовними теоретичними знаннями з тем, що вивчалися, вміло оперувати професійною

термінологією та вміти пояснювати фахові терміни (наприклад професіоналізми) у більш доступній формі. В ситуаціях даного типу, студенти після аналізу, проводять самостійних пошук їх вирішення, підбирають терміни, що необхідно використати, намагаються продумати можливі результати, шукають шляхи доступного пояснення власних дій. Викладач слідкує за правильністю розвитку думок та доречністю використання економічної теорії та термінології. Ці ситуації складні як за своєю організацією, так і реалізацією, оскільки викладач наперед повинен продумати результати, яких бажає досягти, а студенти повинні мати певний рівень підготовки. Це можуть бути ситуації з одним конкретним правильним рішенням чи з необхідністю використати тільки визначений набір економічних термінів, чи ситуації, що не вимагають конкретних дій, а лише творчого підходу та раціонального оперування набутими знаннями. Евристичні ситуації варто використовувати під час відпрацювання студентами знань з деякого розділу чи декількох тем, як підсумовуючі, чи в окремих випадках для оновлення (пригадування) раніше засвоєних відомостей. На нашу думку, найкраще цьому виду ситуацій відповідають економічні казки, з якими студенти ознайомилися ще у дитинстві, хоча у той час сприймали їх лише, як цікаві історії, не виділяючи економічні поняття та економічні аспекти з почутого.

Проаналізуємо дитячу казку «Про золоту рибку» [131].

Основні економічні поняття: «потреби», «обмежені можливості», «праця», «зарплата», «обмеженість і вибір», «альтернативна вартість», «альтернативний вибір», «маргінальні зміни», «можливість».

Основні економічні аспекти: порівняння необмежених потреб людини з можливостями їх задоволення, хотіти - це одне, але обов'язково необхідно думати про наслідки своїх бажань та можливостей, рішення повинні бути помірковані [131, с. 12].

Спираючись на вищезазначене, ми виділяємо два типи завдань:

1. Запропонувати студентам обрати тему, що вивчалася, і, використовуючи основний понятійний апарат теми, скласти економічну казку.

Вважаємо доречним створення економічних казок під час вивчення предмету «Банківська система». Як приклад, розглянемо економічну казку на тему «Кредитування фізичних осіб» (додаток 3.1.1).

2. Оголосити назву казки і запропонувати студентам визначити її економічні аспекти, виокремити та дати визначення економічним поняттям, що зустрічаються у казці. Приклад аналізу економічних казок «Кресало» та «Муха – Цокотуха» наведено в додатку 3.1.2.

Аналіз народних казок показав, що бартерні відносини можна розглядати у казках «Лисичка зі скалкою», «Вигідна справа», «Дудочка та глечик», безмежні потреби людства та альтернативу вибору розкривають «Скупа старенька», «Іван Царевич та сірий вовк», «Заєць та лисиця», «Телефон». Таких прикладів можна навести безліч.

Отже, розробка економічних казок надасть можливість студентам проявити та закріпити власні знання основних економічних понять та їх сутності, вийти на більш глибокий рівень їх розуміння, водночас проявляючи креативність та індивідуальний підхід у розробці відповідних моделей.

Аналіз готових казок, навпаки, допоможе студентам, спираючись на знання означень основної економічної термінології, за певними ознаками, властивостями та розкриттям суті певного явища, віднайти та розтлумачити приховані економічні аспекти та явища.

Кожний із вищерозглянутих типів ситуацій, крім підвищення якості засвоєння фахових термінів студентами, полегшення їх сприйняття та урізноманітнення способів подачі економічної термінології, також сприяє підкріпленню внутрішньої мотивації щодо вивчення та вмілого оперування сформованим словником економічної термінології та демонстрації її використання у суміжних дисциплінах економічного спрямування.

На нашу думку, під час навчання варто використовувати всі три типи ситуацій, хоча їх кількість у співвідношенні має відрізнитися, а значну увагу варто приділяти ситуаціям творчого характеру, оскільки вони демонструють глибину

розуміння та вміння використовувати терміни, що підлягали засвоєнню в процесі навчання.

2. За типом занять.

Залежно від цілей, котрі переслідує викладач на занятті стосовно впровадження нових економічних понять, користуючись класифікацією занять за дидактичною метою, яку пропонують В. Галузьяк, М. Сметанський, В. Шахов [150, с. 212], можна виокремити заняття: *знайомства, формування, перевірки та закріплення* необхідної економічної термінології.

Схарактеризуємо кожний вид заняття і зазначимо, моделювання яких ситуацій доцільне і є найбільш прийнятним для досягнення поставлених цілей та одержання відповідних результатів.

Стосовно *ознайомчих занять* викладач зможе їх використовувати з метою пояснення студентам нових теоретичних фактів та економічних законів, для введення нових термінів, розкриваючи їх значення та підкріплюючи сферою використання. Можливі наступні випадки:

1. Основна роль навчального процесу покладається на викладача, який сам вибудовує ситуацію, сам показує шляхи її розв'язання та коментує основні терміни, звертаючи увагу на їх сутність. Розгляньмо приклад ситуативної моделі з дисципліни «Банківська система».

Тема заняття: «Основи організації банківського кредитування. Операції комерційних банків з видачі та погашення окремих видів позик. Фондові операції комерційних банків».

Основні економічні терміни: овердрафт, кредитна картка, кредитний ліміт, кредитна лінія, витратний ліміт, транш, пільговий період, відновлювальна кредитна лінія.

Ситуативна модель. Одним із обов'язків менеджерів банків є оформлення кредитних карток фізичних та юридичних осіб. Приклад діалогу співробітника та клієнта банку.

Менеджер: Доброго дня!

Клієнт: Доброго дня !

Менеджер: Мене звати Семен, я представник «ЧудоБанку», Ви могли б приділити мені декілька хвилин?

Клієнт: Так.

Менеджер: Дякуємо, що користуєтесь послугами нашого банку. Хочу повідомити Вас про можливість отримання *кредитної карти* з пільговим періодом.

Клієнт: Для чого вона мені, де я можу її використати?

Менеджер: Кредитна карта надасть вам змогу швидко отримати готівку чи придбати товар, послуги в необхідний момент. Існує два варіанти користування даною картою – зняття готівки або розрахунок нею в торгово-сервісній мережі.

Клієнт: Яка вигода в користуванні кредиткою?

Менеджер: Вигода в тому, що по карті діє *пільговий період* (викладач пояснює студентам його значення), в разі якщо Ви скористалися кредитом і повністю погасили його до певної дати, банк відсотки не нараховує.

Клієнт: А якщо мені згодом знадобиться ще взяти кредит?

Менеджер: Кредитка має *відновлювальну лінію* (викладач пояснює студентам її значення).

Клієнт: Як я маю повертати кредитні кошти?

Менеджер: Повернути кошти можна відразу однією сумою або ж розбити платежі на декілька місяців.

Клієнт: Я подумаю над Вашою пропозицією, але для мене це може бути трохи незручно, так як я можу забути проплатити поточний платіж вчасно.

Менеджер: Тоді я можу Вас запропонувати ще один варіант – це *овердрафт* на зарплатну карту.

Клієнт: Що це означає?

Менеджер: Овердрафт – це кредит у межах встановленого ліміту, що дозволяє здійснювати розрахунки, коли коштів на поточному рахунку недостатньо, при цьому перекривається надходженням коштів на рахунок.

Клієнт: А які переваги я буду мати?

Менеджер: Ви економите свій час на оформлення ще однієї карти; мобільність даної послуги (на одну карту Ви отримуєте і зарплату, і можете зняти кошти в овердрафті або ж розрахуватися за товари, послуги в його межах); видача кредиту проводиться за необхідності; погашення заборгованості здійснюється в міру надходження коштів на рахунок клієнта (не потрібно самостійно йти та проплачувати заборгованість через банк) тощо.

Клієнт: Цей варіант мене влаштовує, давайте зупинимось на ньому.

2. Студент чи група шукають розв'язки, користуючись інструкціями викладача, водночас використовують та означають терміни, що були виокремлені викладачем на початку заняття. Приклад розроблення ситуативної моделі наведено в опублікованій нами праці [57, с. 96].

3. Проблемно-ситуативне навчання: завдання, проблема оголошуються на початку заняття, а після пояснень викладача студенти коментують правильні відповіді. Приклад розроблення ситуативної моделі наведено в опублікованій нами праці [57, с. 97].

Отже, ситуації такого типу вимагають чіткості та лаконічності побудови, повинні займати мало часу, містити лише основні факти, терміни та закони, що потребують запам'ятовування.

На *формульовальному* занятті завдання викладача полягає у створенні професійних ситуацій, в яких студенти мали б змогу засвоїти основні терміни та економічні закони, відпрацювати вміння їх доцільно використовувати. Ситуації побудовані таким чином, що аналізуючи та шукаючи можливі варіанти розв'язку професійних питань, студенти мають використати знання основних термінів, з якими вони були ознайомлені на попередньому занятті, та пояснити необхідність їх використання. Можливі варіанти формулювання завдань:

1. Завдання можна сформулювати у вигляді діалогу, в якому студенти змушені вставити пропущені терміни, дотримуючись тематики та спрямованості діалогу.

Розгляньмо приклад ситуативної моделі з дисципліни «Банківська система» на тему «Депозити фізичних осіб».

Основні економічні терміни: депозит, вклад, вклад на вимогу, вкладник, мінімальна сума вкладу, безстроковий депозит, відсоткова ставка, фіксована відсоткова ставка, капіталізація, автопродлонгація, дострокове розірвання вкладу.

Ситуативна модель. Уявіть, що вкладник хоче відкрити депозитний рахунок у банку «Мрія», але при цьому мати можливість у будь-який час зняти свої заощадження.

Завдання. Перечитайте діалог, що склався між вкладником та менеджером банку і порожні місця заповніть економічними термінами, притримуючись спрямованості діалогу.

Клієнт (Вкладник): Доброго дня!

Менеджер: Доброго дня!

Клієнт: Я хочу відкрити ... (депозит). Які ... (вклади) у Вас є на сьогоднішній день?

Менеджер: На який термін Ви б хотіли розмістити свій ... (депозит /вклад)?

Клієнт: Я б хотів відкрити депозит, який можу в будь-який час зняти, у банківській справі такі види депозитів називають ... (депозитом до вимоги).

Менеджер: Так, ми можемо запропонувати Вам ... (безстроковий) депозит, який Ви зможете забрати ... (в будь-який час).

Клієнт: А як будуть нараховуватись відсотки?

Менеджер: Відсотки за даним вкладом нараховуються щодня, але перераховуються на початку наступного місяця ... (до основної суми), тобто Ви будете мати ... (капіталізацію відсотків).

Клієнт: А відсоткова ставка за таким вкладом буде постійно однакова (фіксована) чи ні?

Менеджер: За даним видом вкладу немає визначеного терміну дії, тому відсоткова ставка може змінюватися відповідно до ... (банківської політики) та ... (правил по перегляду відсоткових ставок).

Клієнт: Якщо я розірву вклад не на початку місяця, а всередині, то я втрачу відсотки чи ні ?

Менеджер: Ні, відсотки нараховуються ... (*щодня*), тому, при розірванні вкладу буде зроблено перерахунок відсотків за неповний місяць за фактично пролежані дні вкладу.

Клієнт: Мене цей варіант влаштовує.

Менеджер: Добре, тоді підведемо результат нашого діалогу. Ми відкриваємо вклад ... (*Відкриваємо вклад «До вимоги», безстроковий, відсутня автопродлонгація, вид нарахування відсотків – капіталізація*).

2. Обговорення прикладів професійних ситуацій, у результаті аналізу яких вони роблять висновки про використання тих чи інших економічних явищ та понять. Приклад розроблення ситуативної моделі наведено в опублікованій нами праці [57, с. 100].

3. Обговорення синонімічних заміन до економічних понять та професіоналізмів, поданих у тексті. Приклад розроблення ситуативної моделі наведено в опублікованій нами праці [57, с. 102].

Отже, в таких випадках досить вдало використовувати ситуації діагностичного характеру, що спрямовані на впізнавання та вибір правильних відповідей чи пропозицію власних. Роль викладача помітно зменшується, його основними завданнями є розробка можливих шляхів розв'язання проблеми чи можлива варіативність використання нових економічних термінів, постійний контроль за роздумами студентів та за необхідності надання допомоги у прийнятті рішень.

На нашу думку, заняття, що передбачають *перевірку рівня знань* студентів та *заняття, спрямовані на закріплення сформованих знань*, варто об'єднати.

Частина заняття варто присвятити визначенню рівня та глибини засвоєння студентами необхідної професійної термінології, відшукуванню прогалин у її формуванні, перевірити вміння студентів використовувати економічну термінологію у професійних ситуаціях, уміння швидко і раціонально підбирати

синонімічні заміни складним економічним поняттям, уміння доступно розтлумачувати значення кожного з них, уміння на досить доступному рівні висловлювати власні міркування щодо розв'язання поставлених завдань та вміння студентів пристосовуватися до швидких змін професійних ситуацій, правильно підбираючи та обґрунтовуючи економічні факти та терміни. Для досягнення поставлених цілей використовують завдання з різної спрямованості та складності. Досить вдалим є використання саме діагностичних ситуацій на цьому етапі заняття. Найкращим варіантом для закріплення є використання евристичних ситуацій, тобто ситуацій, що вимагатимуть від студентів проявити сформовані знання, вміння, креативність продемонструвати вміння оперування економічною термінологією. Як зазначалося вище, досить вдалим завданням є побудова економічних казок студентами.

Отже, прикінцевим результатом використання ситуацій цього типу має бути оцінювання студентів з наступним відпрацюванням помилок і прогалин у знаннях. Водночас викладач контролює підготовленість та рівень володіння професійною термінологією студентами, правильність розв'язку ситуації, що моделюється. Видатний російський педагог К. Ушинський дотримувався думки, що якщо процес перевірки знань формальний, тобто спрямований лише на виставлення оцінок, то він вважається марно витраченим часом. Він наголошував на необхідності підтримки постійної активності в групі під час навчання, використання таких методів, що активізували діяльність студентів. У нашому дослідженні ми дотримуємось тих самих принципів.

Класифікуючи моделювання ситуацій за етапністю, ми встановили, що роль викладача поступово зменшується, тим самим це сприяє зростанню самостійності, активності та творчості студентів. Умовно ролі викладача можна описати: «провідник», «помічник», «оцінювач», «коригувальник». Дотримуючись подібних висновків щодо ролі викладача в процесі використання ситуацій професійного спрямування, М. Кларін [97] пропонує викладачеві виступати в ролі інструктора, судді-рефері, тренера та ведучого [97, с. 47]. Зокрема, керуючись висновками

знаних американських учених Б. Джойса та М. Уейлі, наголошуючи, що складні ролі у розроблених моделях варто відводити пасивним і слабким студентам, тим самим надавали їм можливість проявити себе.

На нашу думку, варто під час навчання використовувати ситуації вищезазначених типів поступово, дотримуючись відповідної класифікації. Це сприятиме кращому розумінню студентів того, що від них вимагається, відбуватиметься поступове формування самостійності в прийнятті рішень, студенти вчаться відбирати та розпізнавати ті економічні терміни, що потребують засвоєння, відпрацьовують уміння доцільно їх використовувати у професійних ситуаціях, формують словниковий запас економічної термінології у процесі навчання, вчаться шукати синонімічні заміни професіоналізмам та складним для розуміння економічним поняттям, розвивають вміння чітко та лаконічно висловлювати власні думки, відстоювати прийняті рішення.

3. За функціональною спрямованістю.

Аналіз ОКХ майбутніх економістів [143] показав, що залежно від обраної спеціальності «Маркетинг», «Облік і аудит» чи «Фінанси», студенти виконуватимуть ті завдання, що притаманні обраному фаху, а, отже, різнитиметься їх функціональна спрямованість і набір фахових термінів, притаманних тій чи іншій спеціальності. Виникає необхідність у моделюванні ситуацій, що сприятимуть розвитку їхніх кваліфікаційних умінь, водночас якісному запам'ятовуванню професійної термінології. Це зумовило виокремлення ще одного критерія класифікації моделей за функціональною спрямованістю: методичні, планувальні, технологічні, управлінські, організаційні, аналітичні та контрольні. Розглянемо приклади ситуативних моделей за функціональною спрямованістю.

Методичні ситуації передбачають розвиток умінь: шукати нестандартні шляхи розв'язання завдань, використовувати нові форми та методи вивчення нових термінів та опрацювання значних масивів інформації, виділяючи та зосереджуючи увагу на головних фактах, висловлювати та обґрунтовувати власні

думки, пояснювати чітко та зрозуміло результати власної роботи керівництву, клієнтам, співробітникам, пошук та відпрацювання нових форм подачі інформації. Приклад ситуативної моделі з дисципліни «Менеджмент» на тему «Стратегія менеджменту ризику» наведено в додатку 3.1.3.

Спрямованість *ситуацій, що передбачають планування*, залежно від спеціальності, полягає в розвитку вмінь: готувати перспективні та поточні плани, нормативну базу та запити, планувати заходи з підвищення ефективності виробництва («Маркетинг»); формувати витрати на виробництво і реалізацію продукції, грошові доходи, розподіляти використання прибутку, спланувати фінансовий стан підприємства, складати та слідкувати за виконанням кошторисів видатків та доходів підприємств, планувати податки, складати баланси фінансових ресурсів підприємств («Фінанси») [143, с. 12, 36 - 38]. Отже, ситуації даного типу пов'язані саме з плануванням діяльності та кадрового забезпечення підприємств фахівцями економічних спеціальностей та з оформленням відповідної планової документації. Як приклад розглянемо ситуативну модель з дисципліни «Фінансовий аналіз» на тему «Фінансовий облік коштів і розрахунків» (додаток 3.1.4).

Використання *технологічних ситуацій* сприяє розвитку вмінь виконувати функціональні обов'язки, зокрема, проводити фінансові операції з іпотекою, лізингові та трастові операції [143, с. 40]. Використання даного виду ситуацій корисне для студентів, які навчаються за спеціальністю «Фінанси». Приклад ситуативної моделі з дисципліни «Фінансовий облік коштів і розрахунків» на тему «Сутність та особливості іпотечного кредитування» наведено в додатку 3.1.5.

Ситуації, що пов'язані з *управлінською діяльністю* фахівців, націлені на розвиток умінь керувати процесом діяльності, зокрема, пошук нових шляхів покращення виробництва, вдосконалення асортименту та якості продукції, складання планів з реалізації та збуту продукції, проведення рекламних компаній, пошук нових варіантів збуту та налагодження партнерських відносин з постачальниками та споживачами, керування ціновою політикою, оформлення

документації з витрат і доходів, із збуту продукції, складання заяв на матеріальні ресурси та відвантаження товарів, вивчення ринку та особливостей встановлення ринкових відносин, організація зустрічей і курсів з підвищення професійного рівня [143, с. 15-16]. Приклад ситуативної моделі з дисципліни «Менеджмент» на тему «Рекламна кампанія та її наслідки» наведено в додатку 3.1.6.

Організаційні ситуації можуть бути спрямовані на організацію інвестиційної діяльності, кредитування та розрахунків, організацію страхування, випуску цінних паперів, бюджетного процесу, запобігання банкрутства підприємства («Фінанси»); організацію роботи служби маркетингу («Маркетинг»); організацію бухгалтерського обліку та звітності, дотримання Закону України щодо регулювання господарської діяльності, реформування та запровадження бізнесу на підприємствах, дотримання вимог щодо зберігання бухгалтерських документів («Облік і аудит»). Варто також наголосити, що до даних ситуацій незалежно від спеціальності відносять: організацію дотримання безпеки та гігієни праці, захисту в надзвичайних ситуаціях та розслідування нещасних випадків [143]. Приклад ситуативної моделі з дисципліни «Банківська система» на тему «Організація процесу банківського інвестиційного кредитування» наведено в додатку 3.1.7.

Отже, варто відзначити, що дані ситуації спрямовані на організацію професійної діяльності згідно посадових обов'язків. Їх варто використовувати, враховуючи спеціальності студентів, оскільки їх сфери діяльності, професійні функції та вимоги до організації робочого процесу та термінологія, що використовується, різняться.

Ситуації, що зосереджені на розвитку *аналітичних* умінь майбутніх фахівців, сприяють зростанню здатності аналізувати одержані відомості та факти, збирати та накопичувати інформацію, вивчати та орієнтуватися в економічному середовищі, вивчати потреби споживачів і розвиток ринку пропозицій, здійснювати пошук ділових партнерів, здатності аналізувати власні дії та одержані результати, вмінню оцінювати фінансовий стан підприємств та

ефективність використання тих чи інших ідей. Розгляньмо приклад ситуативної моделі з дисципліни «Політична економія» на тему «Витрати виробництва».

Основні поняття: витрати, види витрат, амортизація, змінні витрати, постійні витрати, адміністративні витрати, безповоротні витрати.

Ситуативна модель. На співбесіді з працевлаштування на посаду фінансиста підприємства з виробництва одягу, Вам запропонували витрати підприємства розподілити відповідно до категорій витрат:

Витрати на реалізацію продукції	Витрати на виробництво	Адміністративні витрати	Постійні витрати	Змінні витрати	Безповоротні витрати
---------------------------------	------------------------	-------------------------	------------------	----------------	----------------------

У системі обліку витрат підприємства з виробництва одягу реєструються наступні витрати:

1. Вартість сировини на виготовлення продукції.
2. Зарплата швачці цеху.
3. Сума амортизації машин й устаткування.
4. Плата за послуги за рекламу.
5. Зарплата адміністративним особам.
6. Оренда приміщень.
7. Вартість транспортних послуг.
8. Вартість придбання ліцензії.
9. Вартість електроенергії, палива.
10. Відрахування на пенсійне та медичне страхування.
11. Страхівка приміщень.
12. Продаж швейного верстата.
13. Витрати на модернізацію виробництва.
14. Витрати на виготовлення бракованої продукції.

Ситуації контролю зорієнтовані на відпрацювання вмій слідкувати за правильністю виконання поставлених завдань і посадових обов'язків, за дотриманням нормативно-правової бази підприємства, за доцільним та ефективним використанням матеріальних ресурсів, бюджетних коштів,

правильністю оформлення відповідної ділової документації (звіти, акти, договори), своєчасним виконанням та оформленням різних платежів, дотриманням укладених угод, якісним наданням послуг і своєчасної допомоги, дотриманням правил внутрішньої безпеки та санітарних норм. Ситуації даного типу передбачають проведення ревізій, документальних перевірок, перевірок щодо рівня знань та відповідності персоналу зазначеному фахові, слідкування за якістю виконання посадових обов'язків та роботою підприємств в цілому. Для прикладу можна запропонувати студентам розглянути наступне завдання.

Завдання. Перед Вами зразки відповідних актів, звітів, договорів, що відповідають обраній темі та відповідній спеціальності. Виокремити основні складові та інформаційні блоки; означити та записати порядок складання кожного з документів. Складіть самостійно зазначені документи.

Керуючись вищезазначеним, варто відмітити, що використання ситуацій за поданою класифікацією є досить перспективним, оскільки вони: зорієнтовані на одержання позитивного результату; ґрунтовну та якісну підготовку фахівців відповідно до обраної спеціальності; відпрацювання навичок практичного використання набутих економічних теоретичних знань та сформованого словника професійної економічної термінології, створення та розвиток особистісних шаблонних дій у вирішенні певних питань та виконанні завдань; зумовлюють розвиток внутрішніх мотивів оволодіння обраним фахом, розуміння доцільності вивчення фахових термінів та визначення сфер їх використання; сприяють самостійному пошуку рішень, аналізу їх використання з наступним оцінюванням одержаних результатів; надають можливість коригувати власні знання фахової термінології та заповнювати в них прогалини; організовувати власну роботу, розвивати комунікативні навички, розширювати словниковий запас фахової термінології та практичні вміння її використання.

II. Ситуативні моделі професійного спілкування

Одну з невід'ємних складових професії економіста - професійне спілкування, ми розглядатимемо як уміння спілкуватися та налагоджувати комунікативні

відносини з партнерами, діловими колегами, співробітниками та керівництвом, з метою передавання чи отримання необхідної інформації в сфері економіки для успішного виконання своїх посадових обов'язків.

Наголошуючи на професійному спілкуванні економістів, хочемо підкреслити, що досить часто у налагодженні професійно-комунікативних зв'язків студентам доводиться зіштовхнутися з досить специфічними економічними термінами (наприклад «калькуляційна одиниця», «облігація», «суборенда», «факторинг», зі сленгами: «малоцінка», «кредиторка», «оборотка», «баланс, що висить», з професіоналізмами: «фікси», «дедактити», «фіксед» та т.ін.), незнання та відсутність розуміння яких призводить до непорозумінь та унеможлиблює вирішення професійних питань. Варто наголосити, що не тільки студенти економічних ВНЗ зацікавлені у вивченні економічної термінології, й кожний з громадян, хто цікавиться змінами та нововведеннями в економічній сфері життя суспільства, слідкуючи за новинами з мас-медіа, інформація яких насичена фаховими термінами. Але необхідно розуміти, що знання певної кількості економічних термінів не робить з людини фахівця в сфері економіки. Замало володіти певним набором економічної термінології, необхідно постійно займатися оновленням власних знань, ураховуючи, що мова економістів постійно перебуває в процесі збагачення новими термінами, та вміти і знати як доцільно її використовувати в процесі професійного спілкування. Отже, засвоєння студентами фахової термінології є процесом тривалим, скрупульозним, що потребує постійного використання сформованих знань під час спілкування.

Дотримуючись класифікації професійного мовного спілкування за І. Ярошук [203, с. 5], ми пропонуємо ситуації професійного спілкування для майбутніх економістів з метою формування фахового термінологічного словника поділяти за *кількістю учасників спілкування*.

Розглянемо детальнішу характеристику кожної з них.

За кількістю учасників спілкування ми виділяємо ситуації, що передбачають спілкування двох і більше учасників (**ситуації діалогічного**

спілкування) та ситуації, коли говорить один учасник (**ситуації монологічного спілкування**). У ситуаціях діалогічного спілкування ми виділяємо наступні форми: прес-конференцію, ділову бесіду, ділові переговори, ділову дискусію, та ділову нараду, а в ситуаціях, що за основу приймають монолог одного з учасників виділяємо: презентацію, доповідь, усний звіт та публічний виступ.

Розглянемо можливості використання вищезазначених ситуацій у залежності від кількості задіяних студентів у їх реалізації.

Найбільшу задіяність студентів передбачають ситуації подані у формі прес-конференції. Прес-конференція є, в нашому випадку, зустріччю представників засобів мас-медіа з керівниками підприємств, фірм, корпорацій чи науковцями, економістами з метою одержання відповідей на проблемні запитання з теми, що потребує висвітлення. Варто зазначити, що використовувати таку форму необхідно як окремий вид заняття, а не як його додаток, оскільки така форма є громіздкою, потребує багато часу для реалізації поставлених цілей та характеризується завершеністю, чітким, послідовним та логічним підбиттям підсумків. Правильно побудована викладачем прес-конференція сприятиме постійному використанню сформованого словника економічних термінів. Розгляньмо можливості, котрі одержує викладач від її використання.

На нашу думку, прес-конференції можна побудувати таким чином, що вони:

✓ сприятимуть ознайомленню студентів з новими поняттями теми, нададуть можливість одразу ввести їх у міжособистісне спілкування, розкрити їх зміст, визначитися з необхідністю та доцільністю їх використання, сформувані відповідні асоціативні зв'язки – *прес-конференція - ознайомлення*;

✓ сприятимуть закріпленню сформованого термінологічного словника та відпрацюванню вмінь його доцільного використання, приймаючи участь в обговоренні проблемних питань та пошуках їх рішень – *прес-конференція - формування*;

✓ підкріплюватимуть знання економічної термінології в процесі проведення обрахунків відповідних економічних величин та показників, супроводжуючи їх відповідними висновками – *прес-конференція- закріплення*.

Виокремлені ситуативні моделі різняться за формою організації та за цільовою спрямованістю (ознайомити, сформулювати чи закріпити економічну термінологію).

Прес-конференція – ознайомлення. Порядок проведення:

1. Викладач на початку заняття зазначає тему, мету заняття, перелік економічних термінів та словосполучень з теми, що потребують засвоєння.

2. Формулює проблемне запитання чи проблемну ситуацію, коротко розповідає про тему, що вивчатиметься.

3. Студентів розподіляють у групи, кожній з яких відповідає певна роль на конференції: частина студентів виступає в ролі журналістів із різних журналів та газет, частина – у ролі фахівців (економістів, політологів, бухгалтерів, менеджерів, фінансистів, керівників підприємства, експертів і т.д.).

4. У кожній групі обирається помічник-консультант, який одержує від викладача завдання для групи та короткий екскурс щодо шляхів реалізації поставлених завдань.

5. Після ознайомлення груп із завданнями, викладач пропонує студентам уявити професійну ситуацію та умови, в яких вони опиняються.

6. Виділяється час для підготовки студентів: журналісти одержують назви тем, що потребують опрацювання та займаються підготовкою питань. У свою чергу, фахівці вивчають та досліджують запропоновані їм питання.

7. Після закінчення часу, викладач знову оголошує ситуацію в якій опиняються студенти. Студенти-фахівці виступають з поясненнями одержаних питань. У цей час журналісти слідкують за відповідями, фіксують найважливіші моменти та задають свої підготовлені запитання.

8. Наприкінці заняття фахівці приєднуються до журналістів, відповідно до опрацьованого напряму і готують газету-плакат з основними відомостями

відповідно досліджуваного питання, зазначаючи основні економічні поняття, що використовувались під час діалогу та розкриваючи зміст кожного з них. Підписом до газети слугуватимуть асоціації кожного зі студентів стосовно вивчених термінів чи складені синквейни (неримовані вірші на п'ять рядків).

Такий вид прес-конференції сприяє прояву самостійності студентів у пошуках необхідних відомостей та опрацюванні запропонованого матеріалу, розтлумаченню зазначених термінів та створенні певних асоціативних зв'язків для кращого запам'ятовування, надають можливість охопити більшу частину матеріалу, висловлювати власні думки та зменшують страх виступу перед аудиторією.

Прес-конференція – формування вимагає попередню підготовку студентів з теми, що розглядатиметься, спрямована на відтворення професійного середовища, що передбачатиме використання студентами знань основних економічних понять з теми. Якщо попередня форма заняття зосереджує увагу студентів на основних економічних термінах, котрі необхідно засвоїти, то ця форма, навпаки, вже базуючись та передбачаючи наявність у студентів знань необхідних економічних понять, вимагає зосередити свою увагу на ситуаціях та способах їх використання, враховуючи можливість замінювати вивчені раніше терміни з теми відповідними професіоналізмами чи синонімічними виразами. Зміна основних акцентів заняття викликає певні зміни у порядку проведення прес-конференції – формування, зберігаючи основний зміст прес-конференцій. Порядок проведення передбачає виокремлення двох етапів - підготовчого та безпосередньо самого проведення:

1. Викладач заздалегідь повідомляє студентам тематику майбутньої прес-конференції, зазначаючи її тему, мету, визначає основні економічні поняття, якими мають володіти студенти, та окреслює коло питань, що будуть розглядатися. Наголошує на необхідності підібрати до зазначених термінів відповідні синонімічні вирази та професіоналізми, проаналізувати економічні словники та відповідну економічну літературу (зі списку запропонованих), законспектувати декілька ситуацій, що використовують дані поняття, можливо,

навіть описати деякі життєві ситуації. Результати своєї роботи студенти оформлюють у вигляді доповідей, міні термінологічних словників чи пам'яток.

2. Студентів розподіляють у групи залежно від обраних ролей: фахівці (економісти, науковці, історики, менеджери, політологи, бухгалтери, фінансисти і т. ін.), журналісти різних видань (назва видань залежатиме від кола питань, що розглядатимуться), представники редакційної колегії та виділяють осіб, які керуватимуть цим процесом. Кожна група одержує перелік питань, котрі необхідно опрацювати, готує відповідні запитання та відповіді, представники редакційної колегії продумують способи оформлення та презентації одержаних результатів (почутого під час прес-конференції). Група фахівців зобов'язана використати у своїх повідомленнях усі терміни, запропоновані викладачем, враховуючи інформацію з мінітермінологічних словників.

3. На початку заняття викладач оголошує тему, мету та основні економічні поняття, окреслює коло питань, що розглядатимуться та вибудовує ситуативну модель. Процес здійснюється у вигляді запитань-відповідей, доповідей фахівців, під час яких журналісти занотовують основні відомості, нові факти, певні висновки та результати з окремих питань.

4. Заняття завершується підготовкою спецвипусків з питань, що розглядалися, з обов'язковим оформленням відповідних термінологічних словників. Водночас, якщо ситуація була побудована у вигляді проблеми, що потребувала конкретних результатів та висновків, думки своєї групи також висвітлюють на сторінках спецвидань.

Така форма організації заняття спрямована на поглиблення знань студентів відповідних економічних понять, їх надійному засвоєнню, формуванню уявлень стосовно ситуацій їх використання та встановленню певних асоціативних зв'язків.

Прес-конференцію – закріплення (економічні розрахунки) варто проводити з метою демонстрації використання економічних термінів на практиці, безпосередньо в процесі здійснення обрахунків різних економічних величин і показників. Заняття даного виду передбачає знання студентів основних термінів,

їхніх означень, ситуацій, що потребують їх використання, знання їхніх синонімічних замінів та професіоналізмів, знання основних формул та економічних законів, вміння аналізувати та обґрунтовувати одержані результати. Користь від проведення такого типу заняття полягає у першочерговому повторенні засвоєної термінології та її нестандартному використанні. Основна увага зосереджується на вивченні та запам'ятовуванні способів розв'язування економічних задач та відпрацюванні вмінь правильно аналізувати одержані результати, а обґрунтовуючи висновки, студенти використовують основні економічні терміни. Порядок проведення включає підготовчий етап та етап реалізації:

1. Підготовчий етап. Викладач заздалегідь оголошує тему, мету заняття, основні терміни, формули та економічні закони, що потребують засвоєння, перелік питань, що розглядатимуться.

2. Студентів поділяють на групи: представники засобів мас-медіа, кореспонденти різних видань, науковці, економісти, керівники фірм (банків, організацій), менеджери, бухгалтери і т. ін. Кожна група одержує завдання, стосовно своєї ролі. Журналісти відповідають за підготовку запитань, побудову проблемних ситуацій (що вимагатимуть проведення певних розрахунків), а представники економічних напрямів готують приклади ситуацій-задач, що вимагатимуть використання відповідних економічних законів і формул, розподілених за певними темами та оформлених у вигляді «збірничків», підкріплюючи їх цікавими доповідями з питань теми.

3. Етап реалізації. Початок заняття супроводжується поясненнями викладача та побудовою ситуації. Надалі фахівці пропонують розв'язати підготовлені ситуації-задачі присутнім (можливий варіант взаємообміну), надаючи консультації та пояснення, стосовно їх розв'язку. Виступи та пояснення фахівців чергуються з запитаннями кореспондентів. Варто не забувати, що фахівці, в процесі пояснень мають навчити присутніх використовувати основні формули та економічні закони під час проведення розрахунків.

4. Наприкінці заняття фахівці роблять висновки стосовно основних помилок, що були в процесі розв'язування, а журналісти готують короткі повідомлення-пам'ятки, в яких зазначають основні моменти та помилки на які варто звертати увагу.

Ця форма організації заняття зорієнтована на відпрацювання студентами вмінь використовувати основні економічні закони на практиці, сприятиме укріпленню знань професійної термінології в процесі розв'язування ситуацій-задач, розвитку активності та творчості студентів.

Отже, ситуації для прес-конференцій мають бути підібрані таким чином, щоб студенти в процесі їх опрацювання, обговорення та вирішення, використовували терміни, що зазначалися викладачем на початку заняття, розкриваючи їх зміст. Водночас, студенти матимуть можливість встановити для себе певні асоціативні зв'язки термінів із конкретною ситуацією, що перебуватиме у процесі вирішення. Розгляньмо приклад прес-конференції з дисципліни «Економіка підприємства» на тему: «Діяльність підприємства (фірми) в умовах інфляції».

Основні економічні поняття: інфляція, індекс споживчих цін, цінова інфляція, девальвація, повзуча інфляція, помірна інфляція, галопуюча інфляція, гіперінфляція, прихована інфляція, збалансована інфляція, незбалансована інфляція, очікувана інфляція, неочікувана інфляція, стагнація, інфляція витрат, інфляція попиту, антиінфляційна політика, дефляція, номінальний дохід, реальний дохід, «споживчий кошик».

Питання для опрацювання:

1. Сутність інфляції та причини її виникнення.
2. Види інфляції.
3. Економічні та соціальні наслідки інфляції.
4. Способи визначення рівня інфляції.
5. Вплив інфляції на діяльність підприємства (фірми).

Проблемна ситуація «Аукціон». Викладач на початку заняття роздає студентам гроші різного номіналу. Пропонує три предмети на продаж: яблуко,

ручка, зошит. Записує ціну продажу на дошці. Потім знову роздає гроші студентам, але у два рази більше і пропонує знову придбати ці предмети. Ціна другого продажу теж фіксується на дошці. Це ж саме повторює і в третє, роздавши грошей у три рази більше. Після продажу, акцентує увагу студентів на записах. Студенти, порівнюючи результати, роблять висновки. Викладач означає ситуацію, що виникла, інфляцією.

Професійна ситуація. У державі за короткий термін відбулося значне зростання показників інфляції. Суспільство занепокоєне зростанням цін на товари та продукти. Журналісти вирішили дізнатися, як протікатиме діяльність фірми «Галерея дверей» у цих умовах та як вплине підвищення показників рівня інфляції на зарплату працівників та виробництво продукції. З цією метою була організована зустріч з керівництвом та представниками фірми.

Ситуативні ролі: керівник підприємства «Галерея дверей», група економістів, група істориків, бухгалтер, журналісти газетних видань «Економічна правда», «Економічні відомості», «Про приватних підприємців та єдиний податок», «Економічна історія».

Ще одним різновидом професійного спілкування є *ділова бесіда*, яка за формою організації є більш простішою, хоча й вимагає якісної підготовки осіб спілкування. Зміст ділової бесіди полягає в обміні важливою інформацією, налагодженні ділових стосунків чи вирішенні професійних питань у процесі спілкування двох чи більше осіб. Результат проведення такої бесіди є прогнозованим, наперед передбачуваним. Як зазначає С. В. Шевчук [191], ця форма організації усного фахового спілкування складна, оскільки певною мірою становить собою експромт, а для експромту необхідно мати значний життєвий досвід, величезний запас теоретичних знань та володіти мовним етикетом [191, с. 216]. До вищезазначеного ми можемо додати ґрунтовні знання професійної економічної термінології, що є показником кваліфікованості та професійної підготовки економіста. Це буде гарантом порозуміння між співрозмовниками. Бесіда має бути організована таким чином, щоб: стимулювати

студентів до використання фахових економічних термінів; за необхідності вміти замінювати чи пояснювати значення окремих професіоналізмів; стимулювати правильне вживання термінології як граматично, так і логічно; щоб кількість використаних термінів була значна та характеризувалася різноманітністю; простежувалися міждисциплінарні зв'язки; студенти самі орієнтувалися в тому, який термін і яким чином використовувати. Для цього варто запропонувати їм професійні ситуації, котрі б сприяли: обміну інформацією, формуванню перспективних заходів, взаємному спілкуванню під час вирішення актуальних проблем, контролю і координації певних дій, підтримці ділових контактів на різних рівнях, пошуку та висуненню нових ідей, стимулюванню дій у новому напрямі [191, с. 217].

Стосовно організації професійних ситуацій цієї форми ми пропонуємо наступні можливі випадки:

1) викладач пропонує студентам конкретну професійну ситуацію (тему для бесіди), окресливши ролі кожного з них, задає напрям розвитку ситуації, зазначає конкретні результати, що мають бути одержані наприкінці, водночас пропонує студентам набір економічних термінів, що необхідно використати у процесі розмови;

2) в іншому варіанті побудови ситуації, студенти в процесі бесіди використовують економічні терміни на свій смак, але зазначають їх на папері для подальшого аналізу своєї роботи;

3) можливий варіант, коли викладач пропонує студентам самим вигадати професійну ситуацію, записавши процес спілкування у вигляді діалогу, намагаючись збагатити його економічною термінологією.

Наприкінці заняття студенти роблять короткі висновки щодо одержаних результатів, зазначаючи професійні терміни, що були використані у процесі спілкування. Розгляньмо приклад ділової бесіди з дисципліни «Економіка підприємства» на тему «Диверсифікація діяльності підприємства».

Основні поняття: диверсифікація, збут продукції, асортимент, конкурентоспроможність, прибуток, попит, синергізм, виробничі потужності, пільги на імпорт, собівартість продукції.

Проблемне питання: Проблема впровадження диверсифікації діяльності підприємства ?

Ситуативна модель. Уявіть, що Ви разом із своїм партнером являєтесь співвласниками підприємства «Мрія», що спеціалізується на виробництві хлібобулочних виробів. З метою отримання більшого прибутку, Ви вирішуєте диверсифікувати діяльність підприємства. Для цього назначаете зустріч партнерові і у ході бесіди намагаєтесь прийти до єдиного рішення.

Ділова бесіда.

Ви: Для того, щоб прийняти рішення щодо *диверсифікації* діяльності підприємства треба відповісти на два запитання: 1. Чи дасть нова галузь розширення виробництва кращі можливості отримання прибутку, ніж ті, що ми маємо зараз? 2. Чи можемо ми *конкурувати* з підприємствами, які вже працюють в цій галузі і мають налагоджене виробництво?

Партнер: Стосовно першого питання, вважаю що ризик освоєння нової галузі є виправданий і ми дійсно будемо мати нові можливості для отримання прибутку. Адже нова галузь тісно пов'язана з тією, що ми вже освоїли і *модернізація устаткування* не займе великих інвестицій і часу. З приводу другого питання, конкуренція завжди залишає на ринку сильніших і конкурентоспроможність є невід'ємною частиною ринкової економіки. В цьому контексті є деякі проблеми: галузь не нова, гравців на цьому ринку вистачає, тому треба знайти ті переваги, які ми можемо запропонувати нашим покупцям.

Ви: Проблема дійсно є, і вирішувати її потрібно. Адже, якщо ми збираємось освоювати нову галузь, збут нової продукції має бути і має бути постійний.

Партнер: Порівнюючи цю продукцію і взагалі асортимент наших конкурентів, я зробив висновок, що особливих відмінностей немає, цінова політика приблизно однакова, *виробничі потужності* однакові, закупівля

сировини проходить за фіксовані ціни, тому ніхто з конкурентів немає явної переваги. Треба зосередитись на суттєвих перевагах нашого майбутнього виробництва.

Ви: Так як переваг в якості виробництва нової продукції ми не можемо досягти (конкуренти вже досягли найвищої якості), а займатися *синергізмом* вважаю недоречним, щоб збільшити попит саме нашої продукції треба вплинути на її ціноутворення і зменшити ціну.

Партнер: Цього можна досягти зменшуючи наш *прибуток*, або зробити виробництво більш дешевим, або знайти більш дешеву сировину.

Ви: Так як ми збираємось виробляти продукцію на високому рівні, ми не можемо дозволити собі здешевлювати виробництво. Єдиним шляхом є знайти більш дешеву сировину.

Партнер: Якщо б це було можливе, то наші конкуренти вже б це зробили, враховуючи, що вони на ринку вже не перший рік.

Ви: Тому ми підемо іншим шляхом: маючи *пільги на імпорт* сировини, *собівартість* її для нас буде нижчою, ніж у конкурентів. Це дозволить знизити ціну кінцевої продукції без втрати прибутку.

Партнер: Таким чином, впроваджуючи диверсифікацію виробництва, а саме модернізацію устаткування для виробництва нової продукції, ми можемо не хвилюватися виходячи на новий для нас ринок, адже ми маємо перевагу перед нашими конкурентами.

Ви: Так, ти правий. Наша перевага в ціні.

Партнер: Тоді я погоджуюсь на диверсифікацію діяльності нашого підприємства.

Це один із прикладів побудови ділової бесіди між двома співвласниками підприємства. Терміни, що визначені в даній бесіді, потребують засвоєння та запам'ятовування. Можливий варіант, щоб студенти самі наповнювали дану бесіду новими для них термінами.

Отже, особливістю цієї форми спілкування є саме непередбачуваність перебігу самого процесу спілкування, хоча результат ділової бесіди зазвичай наперед відомий. Маємо змогу віднести цю форму професійного спілкування до творчих. А це нашою думкою, що побудова ситуації у вигляді ділової бесіди принесе значні здобутки саме в процесі закріплення раніше вивченої термінології, для відпрацювання вмінь її правильного та доцільного вживання, для розширення сформованих у студентів професійно-економічних словників, тобто вважаємо за необхідне використовувати її на етапах закріплення знань студентів та під час перевірки результативності та якості сформованих знань.

Ще однією формою організації ситуативних моделей професійного спілкування є *ділові переговори*, що становить собою спілкування осіб, які мають спільні інтереси, відповідні повноваження для встановлення ділових стосунків та націлені на пошук конструктивних вирішень економічних проблем. Як зазначають американські фахівці, ділові переговори є «вістрям економічних відносин» та стануть, на нашу думку, хорошим прикладом необхідності вивчення та грамотності використання фахової економічної термінології студентами у процесі їх професійної підготовки, оскільки вимагатимуть від них знань основної економічної теорії, зокрема ґрунтовні знання з проблематики переговорів, знань техніки та методів їх ведення, та значну професійну підготовку, в тому числі знання «мови професії» (відповідної економічної термінології та сфер її застосування). Підтвердженням наших думок слугує праця Т. П. Яхно «Конфліктологія та теорія переговорів» [205], у якій він звертає увагу на чотири якості, яким повинна приділяти увагу особа під час переговорів, означаючи їх «чотири голови дракона»: логіка і здатність обмірковувати докази; створення психологічного клімату бесіди та враження на оточуючих; керування мімікою, жестами та манерами; та найголовніше, грамотність і правильність мови (ми розумітимемо доцільність та необхідність використання відповідної економічної термінології) [205, с. 4].

Ми пропонуємо використовувати ситуативні моделі переговорів, що вибудовуються як на рівні одного підприємства (фірми, організації): зустріч з покупцями, клієнтами, постачальниками, менеджерами та безпосередньо працівниками та колегами по бізнесу), так і у більш розширеній формі – вирішення проблемних питань, співпрацюючи з іншими підприємствами та установами (проведення спільних фінансових операцій, злиття фірм, злиття капіталів). Ці ситуації різнитимуться лише кількістю та складністю економічної термінології, що потребує використання, та «багажем» економічних знань, що потрібні для розв'язання поставлених проблематичних завдань.

Незважаючи на різноманітність функціональної спрямованості ділових переговорів, ми розглядаємо їх з точки зору необхідності вирішення певних проблематичних питань економічного спрямування, тим самим окреслюючи етапи заняття: формування знань економічних термінів, їх закріплення / відпрацювання та перевірка їх кількості та якості засвоєння, на яких ми одержуємо максимальну користь від побудови ситуативної моделі цієї форми організації.

Якщо говорити про формування вмінь у студентів, доцільно застосовувати економічну термінологію. Варто зазначити, що роль викладача в процесі моделювання ділових переговорів певного спрямування є значною. Один із можливих варіантів: викладач об'єднує студентів у групи (представники різних підприємств, фірм, організацій), зазначає тематику переговорів, окреслює економічну проблему, що потребує вирішення, зазначає перелік економічних термінів, котрі необхідно використати у процесі спілкування, готує для груп списки спрямовуючих запитань, відповідаючи на які студенти застосовують зазначені терміни та слідкують за способом їх використання. Тим самим, процес розвитку та результативність переговорів керується викладачем.

На етапі відпрацювання вмінь студентів, коли використовувати економічну термінологію, роль викладача поступово зменшується і зводиться до зазначення тематики переговорів, прикінцевого результату, котрого необхідно досягти, та

поділу студентів на представників різних організацій. Завдання студентам: у результаті проведених переговорів прийти до спільного вирішення поставленої проблеми, намагаючись використовувати вивчені економічні терміни даної тематики. Викладач може ускладнити завдання, запропонувавши студентам картки із зазначеною на них професійною термінологією. В процесі переговорів студенти по чергово витягують картку із терміном, який обов'язково необхідно вжити у своїй відповіді чи запитанні.

Використання ділових переговорів на етапі перевірки знань студентів продемонструє рівень і глибину засвоєння економічних термінів з даної тематики, сформованість студентського професійно-термінологічного словника та розуміння майбутніми економістами значення та необхідності використання кожного терміну. В процесі переговорів студенти зазначають ті терміни, що були використані ними в процесі спілкування, та терміни, котрі потребують додаткового засвоєння та ознайомлення. Наприкінці аналізують одержані результати. Розгляньмо приклад розроблення ділових переговорів з дисципліни «Економіка підприємства» на тему «Процес злиття компаній: компанія-виробник і компанія-постачальник».

Основні економічні терміни: злиття, виробництво, сировина, конкуренція, синергія, аквізиція, конгломерат, консорціум, холдинг, картель, синдикат, інтеграція.

Питання для опрацювання: визначитися з цілями та з умовами на яких відбуватиметься злиття, визначити які права та обов'язки кожна з компаній зберігає після злиття, якої організаційної форми набуває новоутворена компанія, який внесок та втрати кожної з компаній, оцінити економічний стан розвитку на момент злиття.

Організація групи. Поділіть студентів на групи: представники компанії – виробника та представники компанії – постачальника. Можливий розподіл ролей: директори компанії, економісти, бухгалтер, менеджери, аналітики, страхувальники, нотаріус. Відповідно до зазначених ролей студенти готують

інформацію, повідомлення, основні відомості по компаніях, дають відповіді на поставлені викладачем запитання. Оскільки ділові переговори організують у формі діалогу, кожен з учасників є складовою даного процесу, а наприкінці директори компаній роблять висновок про необхідність та доцільність злиття.

Ситуативна модель. У державі економічна криза і компанія-виробник, щоб продовжити свою діяльність та збільшити отримані прибутки, розуміє необхідність розширення ринку збуту та складання гідної конкуренції через пошук нових умов та форм виробництва, зниження собівартості продукції та пошук постійних постачальників. Дізнавшись про появу на ринку нових постачальників, які пропонують високоякісну сировину відповідно низьких цін, але ще молодим, щоб втриматися на ринку, компанія-виробник пропонує їм об'єднатися. Зразок побудови професійного діалогу між керівниками компаній:

Виробник (В): Головне питання нашої зустрічі - це вирішити на яких засадах буде виконуватися злиття наших компаній.

Постачальник (П): Ми, як компанія-виробник залишаємо за собою право самостійно приймати рішення щодо процесу виробництва товарів, ринку збуту і ціноутворення.

(П): В свою чергу, ми, як компанія-постачальник і надалі займаємось процесом постачання сировини, але з одною зміною: постачання сировини буде відбуватись лише в рамках нашої нової компанії.

(В): Чи плануєте ви після злиття модернізувати устаткування для збільшення об'єму постачання сировини?

(П): Звичайно, це необхідні кроки для досягнення синергії і подолання конкуренції з боку інших компаній.

(В): Вважаю наше злиття досить вчасним в умовах освоєння нових ринків збуту. Наша новостворена компанія зможе зайняти вагомий сегмент ринку.

Отже, професійне спілкування студентів під час ділових переговорів сприяє:

- ✓ швидкій зорієнтованості щодо використання необхідної термінології;
- ✓ демонстрації рівня та якості розуміння значень економічних термінів;

- ✓ налагодженню контактів із співрозмовником та порозуміння з ним;
- ✓ чіткій аргументації власних позицій та граматично-правильному висловленню власних думок;
- ✓ розширенню сформованого професійно-термінологічного словника;
- ✓ здатності на доступному рівні пояснювати вивчені економічні терміни.

У професійному спілкуванні можна виокремити ще одну форму – *ділова дискусія*, що становить широке публічне обговорення спірних професійних питань, під час якого кожен з присутніх має можливість висловити власні думки та обґрунтувати власні позиції, розвиває вміння критично мислити та прислуховуватись до думок інших та має можливість одержати більше інформації з питань, що підлягають обговоренню. Цей вид спілкування вирізняється тим, що не передбачає одержання конкретно визначеного результату, і навіть після проведення дискусії кожен з її учасників може залишитись зі своєю думкою, а думки кожного з учасників потребують підкріплення певними фактами та наведеними прикладами. Оскільки дискусія становить висловлення особистісних відношень (ставлень) до певних економічних ситуацій та подій, то це вказує на те, що серед висловлених думок не можна виокремлювати правильні чи неправильні. Лише наприкінці спілкування всі присутні можуть зробити висновок щодо переконливості наведених аргументів зазначених позицій, про їх доречність та життєздатність. Якщо ситуація побудована таким чином, що потребує прийняття певних рішень, дискусія завершується голосуванням стосовно зазначених варіантів щодо розв'язання питання.

На нашу думку, цей вид спілкування варто використовувати на етапах закріплення одержаних студентами знань, оскільки він потребує наявності глибоких знань основних економічних фактів, явищ, законів і сформованого термінологічного словника з тематики обговорення. Цей вид професійних ситуацій вимагатиме від студентів умілого оперування професійною термінологією, розуміння її значення, здатності доцільного використання та вміння тлумачити складні економічні поняття.

Основним у побудові подібних ситуацій є визначення теми, відповідно до якої проводитиметься дискусія, складання плану протікання дискусії, виокремлення основних спірних і проблематичних питань, що підлягатимуть обговоренню, виділенню літературних джерел, що містять різні думки стосовно цієї тематики. Їх необхідно опрацювати студентам, щоб брати активну участь в обговоренні, та обов'язкове виокремити нову економічну термінологію з даної теми, котру студенти занотовують в словники.

Ми пропонуємо організувати професійні дискусії у вигляді телевізійних ток-шоу, аналогом яких може бути, наприклад, «Шустер Live». Є два можливих варіанти розвитку ситуації: 1) поділити студентів на групи, кожній з яких запропонувати проблемне питання, котре вони мають опрацювати, підготувати переконливі аргументи, економічні факти, можливо, життєві ситуації, оформлені у вигляді доповідей та презентацій; підготувати запитання до своїх колег та експертів, яких викладач також обирає з числа студентів, що готуються виступати та висловлювати власні позиції стосовно зазначених питань; 2) студенти готують усі зазначені запитання, виписують основні терміни, готують запитання до експертів (студенти, які обираються заздалегідь), визначаються з позиціями стосовно проблем, що потребують вирішення.

Наприкінці дискусії студенти мають визначитися з думками та шляхами вирішення проблемних ситуацій, визначити аргументи, котрі були більш переконливими, зробити відповідні висновки та означити економічні терміни, що були використані у процесі спілкування. Розгляньмо приклад ділової дискусії з дисципліни «Економіка підприємства» на тему «Види економічних систем. Куди рухатись?»

Основні поняття: товарно-грошові відносини, попит, пропозиція, ціноутворення, директивне планування, конкуренція, монополія, банкрутство.

Організація заняття. Зі студентів вибирають кілька експертів та їх помічників, які вивчають економічні системи, підбирають цікаві факти для аргументації власних думок та позицій. Інших студентів поділяють на 5 груп,

кожна з яких займається детальним вивченням одного з питань дискусії та формулюванням відповідних питань та ситуацій, водночас кожен з них повинен у процесі підготовки визначитися прихильником якої позиції являється він.

Ситуативна модель. Ви є учасниками телевізійного ток-шоу «Економічна хвилина». Сьогодні до студії були запрошені експерти-економісти, які вивчають економічні системи та їх види. Вони приготували нам цікаві доповіді та приклади, намагаючись переконати у перевагах тієї чи іншої системи. Основним питанням нашої дискусії є: «Яку економічну систему треба реалізовувати в державі для забезпечення економічної стабільності в перспективі?». Давайте ж проведемо голосування: ринкову чи командно-адміністративну ?! (*викладач проводить голосування, визначаючи кількість прихильників кожної із систем*). Після голосування, викладач просить студентів аргументувати власний вибір, наводячи цікаві факти та інформацію щодо відстоювання власних позицій. Основні питання, що сьогодні розглядатимуться у нашій програмі:

1. Основні ознаки економічної системи.
2. роль держави в економіці.
3. Конкуренція та ціноутворення.
4. Країни-приклади.
5. Недоліки економічної системи.

Слово надається по-черзі кожному експерту, які надають основні відомості про ринкову та командно-адміністративну економічні системи, зазначаючи їх переваги та недоліки.

Студенти та експерти в процесі дискусії задають один одному запитання, намагаючись отримати більше інформації. Орієнтовні запитання.

Питання:

1. На чому базуються товарно-грошові відносини в економіці?
2. Як народ впливає на економіку, ціноутворення?
3. Фактор монополії в економіці держави. До яких наслідків це може призвести?

4. Назвіть країни з успішним прикладом реалізації економічної системи?

5. Чи дійсно це найкращий варіант розвитку держави з цією економічною системою? Які в неї є недоліки?

Наприкінці, проводять аналіз наведених аргументів, визначають найсильніші з них, дають відповідь на поставлене проблемне питання та знову проводять голосування для того, щоб перевірити чи зміниться думка присутніх стосовно вибору економічної системи після проведеної дискусії.

Отже, ситуації професійного спілкування цього виду сприятимуть розширенню власних теоретичних знань, закріпленню та відпрацюванню вмінь використовувати необхідну професійну термінологію з теми обговорення, сприятимуть розвитку економічного мислення студентів.

Виокремимо ще одну форму спілкування – проведення *ділової наради*. Під цією формою ми розглядаємо вид колективного спілкування певної групи осіб, які об'єднані спільними інтересами, спільною сферою діяльності, спілкування яких спрямоване на повідомлення важливих відомостей одним із учасників наради чи вирішення проблемних питань (економічного спрямування) підприємства, що стосуються діяльності всіх присутніх.

Особливістю цієї форми є вільне висловлення думок, позицій і висунення пропозицій щодо можливих шляхів вирішення проблем і питань підприємства кожним із учасників, результат якої пов'язаний з прийняттям єдиного, погодженого рішення. Отже, основна спрямованість ділової наради – прийняття однозначного шляху розв'язання поставлених завдань на основі аналізу та обговорень висунутих пропозицій учасниками спілкування.

З метою успішного проведення ділової наради керівник підприємства має: означити результати (прийняття рішень, повідомлення інформації, вирішення ситуації, що склалася, підготовка певних рекомендацій, звітної документації, переконання підлеглих), яких бажає досягти заздалегідь; визначитися з видом наради: вирішення питань внутрішнього розпорядку (заслуховування та обговорення звітів підлеглих, керівника, аналіз конфліктних ситуацій),

мотиваційна нарада (пошук нових ідей і пропозицій, інструктаж підлеглих), планування діяльності підприємства на новий звітний період (обговорення запланованих заходів, проектних рішень, розподіл ресурсів) чи обговорення результатів та якості роботи працівників підприємства, аналіз результатів роботи окремих відділів підприємства, зустріч з представниками інших економічних відомств з метою налагодження спільної діяльності; ознайомлення з переліком питань, що розглядатимуться (із зазначенням мети та результатів), осіб задіяних в нараді; зазначити перелік документів, що потребують ознайомлення.

Використовуючи цю форму організації спілкування, викладач разом із питаннями, що обговорюватимуться та потребують опрацювання їх студентами, зазначає перелік економічних термінів з теми, котрі необхідно записати до термінологічного словника, означити їх та підібрати синоніми до професіоналізмів та «специфічних» термінів. Визначившись з видом наради, запропонувати також студентам підготувати доповіді, цікаві факти для підтвердження власних думок стосовно питань, що розглядаються.

Водночас варто зауважити, що ця форма організації професійного спілкування передбачає/включає ситуації монологічного спілкування, використовуючи які, ми маємо можливість зосередити увагу студентів на формуванні та засвоєнні необхідних економічних термінів певної тематики, демонструючи способи та можливості їх використання та сприяючи їх ефективному засвоєнню в процесі спілкування. Ми вважаємо за потрібне використовувати наступні форми:

➤ **доповідь**, що передбачає висвітлення основних економічних відомостей, важливої інформації, висновків після аналізу економічних процесів та явищ на підприємстві, ознайомлення з новими видами виробництва, новими технологіями та можливими способами організації діяльності підприємства, тобто ознайомлення з інформацією, що має бути врахована в процесі аналізу чи прийняття рішень. Одним із варіантів доповіді можливе означення та

розтлумачення учасникам наради основних економічних понять, про які йтиме мова на нараді;

➤ **презентація**, котру використовує з метою представлення результатів виконаної роботи одним із працівників підприємства, результатів проведеного аналізу роботи підлеглих, діяльності підприємства, показників збуту продукції, розподіл прибутків, процесу виробництва, нових ідей з виробництва та пропозицій удосконалення технологічного обслуговування, демонстрація результатів діяльності підприємства. Оскільки презентація супроводжується представленням значних об'ємів інформації за короткий проміжок часу, доцільно групувати її у вигляді структурних схем, таблиць та узагальнювати певними економічними поняттями;

➤ **усне звітування** підлеглих підприємства про успіхи та невдачі у виконанні поставлених завдань, про труднощі, що виникли в процесі діяльності, надання інформації про реальний стан діяльності підприємства. Працівники окремих відділів (бухгалтери, фінансисти, маркетологи) під час звітування досить часто використовують притаманну їм термінологію, що потребує роз'яснень для інших учасників наради;

➤ **публічний виступ** становить виступ керівника підприємства з повідомленням важливої інформації, пов'язаної з діяльністю підприємства, пошук нових орієнтирів з виробництва та реалізації продукції, заохочення працівників підприємства до роботи (підвищення професійного настрою), пошук шляхів розв'язання проблемних питань та завдань підприємства. Оскільки під час виступу керівник зобов'язаний замінювати специфічні терміни більш доступними для загалу словами, можна запропонувати студентам під час публічного виступу зазначати терміни, що були означені та замінені в промові, тим самим перевіряючи їх знання основної термінології

На нашу думку, наведені вище форми монологічного спілкування можна використовувати як окремі елементи на різних етапах заняття. В цих випадках їх основна змістова складова зберігається; займають менше часу в процесі

використання; забезпечують формування економічної термінології та є яскравим прикладом їх професійного використання.

Отже, керуючись тим, що студенти найкраще запам'ятовують ту інформацію, котру бачили, чули та використовували в процесі діяльності, варто наголосити, що побудова ситуацій професійного спілкування є однією із найкращих форм організації навчання, що надає змогу студентам не тільки якісно та ґрунтовно засвоювати економічну термінологію, й уміло та доцільно використовувати її в процесі спілкування, допомагає розвивати вміння її простого та доступного трактування, здатності використовувати її синонімічну заміну та «занурює» студентів в атмосферу професійної діяльності.

Продовжуючи дослідження цього питання, варто звернути увагу на досвід педагогів, які працювали в цьому напрямі. Зокрема, цікавими є пропозиції С. Вітвицької [39], яка пропонує використовувати для моделювання ситуацій професійного спрямування такі прийоми: 1) пряма постановка проблеми; 2) проблемне завдання у вигляді запитання; 3) повідомлення інформації, що містить суперечність, повідомлення протилежних думок з будь-якого питання; 4) повідомлення фактів, котрі викликають непорозуміння; 5) зіставлення наукових знань із життєвим досвідом; 6) цитування протилежних поглядів різних авторів стосовно однієї проблеми з метою спонукання студентів до дискусій, захисту та аргументації власного вибору; 7) звернення до життєвих явищ, постановка студентів у позиції експертів, рецензентів, опонентів; 8) постановка гострих нерозв'язаних питань [39, с. 213].

Зважаючи на те, що наше дослідження спрямоване на формування знань фахових термінів у майбутніх спеціалістів, доповнимо вищеперераховані прийоми такими видами діяльності: 1) формулювання проблемних завдань, що потребують використання професіоналізмів; 2) проблемні питання з неоднозначними розв'язками; 3) завдання, що потребують використання та розуміння змісту економічних термінів; 4) ситуації-завдання, що вимагають одночасного професійного (використання фахових термінів) та непрофесійного

розтлумачення (вживання загальнодоступних термінів), 5) завдання, що передбачають наявність міждисциплінарного зв'язку.

Варто звернути увагу на те, що використання будь-якої моделі вимагає певної етапності її розроблення та впровадження. Це стосується і моделювання професійних ситуацій. На нашу думку, в процесі розроблення ситуацій-моделей варто виокремити три етапи: *етап безпосередньої підготовки, етап мотивування та акцентування уваги студентів на засвоєнні фахової термінології, етап впровадження (реалізації, проведення) та етап результативності та аналізу – етап діагностики.*

Етап підготовки включає в себе *етап попередньої підготовки* (аналіз викладачем робочого плану дисципліни та обрання тем, що підлягають моделюванню; вивчення психологічних особливостей групи студентів, їхніх схильностей та інтересів; вивчення рівня підготовки та можливостей щодо засвоєння інформації студентами; розроблення плану заняття та виокремлення питань, що потребують закріплення в процесі гри) та *етап безпосередньої підготовки моделювання ситуації* (розроблення сценарію, опису гри та змісту інструктажу; добір матеріального забезпечення; постановка проблемного запитання чи ситуації-завдання та оголошення плану проведення гри; проведення інструктажу, розподіл ролей, установлення часового регламенту та оголошення правил, консультація викладача).

Оскільки використання цього методу в процесі навчання має сприяти якісній підготовці професійно-компетентного фахівця в сфері економіки, зокрема, з розвинутим словниковим запасом фахових термінів, професіоналізмів, комунікативно піддатливого та вільного у висловленні своїх міркувань, то вважаємо необхідним виокремити ще один проміжний етап – етап мотивування та акцентування уваги студентів на засвоєнні фахової термінології, що вимагає наявності незалежно від обраної мети розвитку тих чи інших професійних якостей і вмінь та прийомів побудови моделей. Цей етап включає в себе виокремлення викладачем тих професійних термінів та словосполучень, що потребують:

максимального використання / вживання під час проведення гри; постійного акцентування уваги на ситуаціях їх використання; розтлумачення їх означення для якіснішого розуміння сутності; використання їх синонімічних заміників; побудови певних асоціативних зв'язків.

Наступним є етап безпосередньої реалізації розробленої ситуації, що характеризується процесом входження у гру. Викладач під час заняття, використовуючи певні проблемні запитання, створює ігрове середовище, в якому студенти виконують ті чи інші ролі, проводять дискусії, сперечаються. висловлюють та відстоюють власні думки, тим самим направляючи свої зусилля на досягнення поставленої мети ситуації, що моделюється. Водночас, на цьому етапі відбувається формування, засвоєння та використання необхідних знань фахових термінів, що визначенні викладачем на попередньому етапі.

Останній, результуючий етап передбачає: аналіз та обговорення правильності зроблених висновків; обґрунтованість та доказовість запропонованих варіантів; оголошення термінів, що були засвоєнні в процесі проведення гри; самооцінка та самоаналіз проведеної роботи студентами; коментарі викладача з приводу результативності обраної методики, доречності використання необхідних термінів і дотримання встановлених правил з подальшим оцінюванням студентів; підведення підсумків і надання певних рекомендацій щодо подальшої роботи студентів.

Після застосування цієї методики під час навчання викладач аналізує доцільність її використання, зазначає позитивні моменти, яких було досягнуто в процесі, аналізує, чи відбулося засвоєння основної термінології, чи досягнуто мети, що передувала самій ситуативній моделі, визначає недоліки та упущення, що потребують подальшого обґрунтування та виправлення. Як зазначає О. Шумакова, займаючись вивченням ролі та значення цих методик у процесі навчання [199], основними показниками їх продуктивності використання є: когнітивна обґрунтованість, доцільність дій, адекватність поведінки, прояв професійно-орієнтованих якостей, цілісність знань та вмінь, самостійність у

власних судженнях [199, с. 38]. У нашому випадку ми доповнимо цей перелік: володіння професійною термінологією на рівні використання, означення та синонімічного заміщення; вільне використання професіоналізмів; налагодження комунікативно-мовленнєвих зв'язків; лаконічність, послідовність та чіткість власних висловлень; доцільність обґрунтувань та відповідне оформлення фахової документації.

Отже, в процесі упровадження нових методик у навчальний процес, ми одержуємо як позитивні результати, так і спостерігаємо певні недоліки їх використання в процесі навчання. Вони є ситуативними та залежать від процесу розроблення та організації відповідних ситуацій-моделей. Зокрема, до **позитивних рис** цього методу вважаємо доцільним віднести: поєднання теоретичних знань та їх практичного використання; професійну спрямованість; розвиток комунікативних умінь та професійного мовлення; легкість у вивченні фахової термінології та встановлення зв'язків між термінами; розвиток умінь з побудови причинно-наслідкових ланцюгів; використання знань із фахових дисциплін – міждисциплінарність; наочна демонстрація ситуацій, що потребують використання професійної термінології. Це сприяє укріпленню внутрішньої мотивації їх вивчення; підготовленню та утворенню професійних шаблонів відповідей та рішень; підвищенню активності та зацікавленості всіх студентів групи; обмін знаннями та досвідом між студентами; розвиток умінь аналізувати, обґрунтовувати, відстоювати власні думки та позиції, приймати рішення за відсутності повної інформації та обмеженості часу.

На основі проведених досліджень, ми вважаємо, що явними **недоліками**, котрі спостерігаються під час моделювання ситуацій професійного спрямування є: складність підготовки, організації та їх проведення; необхідність ґрунтовних знань студентів з тем, що вивчалися; розуміння студентами їх участі у даній ситуації та мети її реалізації; забезпечення активності кожного студента групи; врахування психологічних та особистісних якостей студентів стосовно сприйняття та засвоєння інформації; необхідність постійного контролю за

дотриманням правил змодельованої ситуації та її навчальної сторони; обмеженість у часові, обов'язкове використання проблемної ситуації.

Отже, правильна організація та впровадження методу моделювання ситуацій професійного спрямування сприятиме підвищенню зацікавленості студентів у вивченні складної для розуміння професійної термінології, стане демонстраційним доказом їх практичного використання, встановить зв'язки між теоретичним вивченням економічних дисциплін та майбутніми спеціальностями студентів, стане середовищем розвитку комунікативних вмінь, надасть можливість виконувати професійні обов'язки, тим самим зменшуючи відповідальність за прийняті рішення, сприятиме формуванню усіх необхідних професійних якостей, закріпленню відповідних умінь та знань, а також забезпечить міцність та глибину мотивів навчальної діяльності, в тому числі мотивів оволодіння майбутнім фахом.

2.3. Упровадження інтерактивних та імітаційно-ігрових форм навчання з метою підвищення вмотивованості студентів щодо оволодіння фаховою термінологією

Численні дослідження науковців, педагогів і викладачів XXI століття присвячені таким питанням: покращення процесу економічної освіти та навчання майбутніх випускників у вищих навчальних закладах економічного профілю; винайдення методів і способів доступного викладення значних обсягів економічної інформації; зацікавлення студентів в одержанні знань і формуванні професійної мови; поєднання навчання із життям; установлення єдності між теоретичними знаннями та вміннями їх використовувати у майбутній професійній діяльності. Цей перелік є нескінченним, а висновок лише один: навчити студентів вчитися! А це можливо, якщо викладач: складне і незрозуміле зробить простим, громіздке – компактним, тривале – лаконічним, фрагментарне – цілим, розподілене і розосереджене – концентрованим [176, с. 90]. Саме інноваційні

методи навчання дають змогу досягти поставлених цілей, структурувати та візуалізувати знання, що підлягають засвоєнню.

Зокрема, формуванню економічних знань за допомогою інтерактивних технологій приділяли увагу такі науковці: Т. Вірченко [38], К. Кірей [96], О. Кобяк [98], Г. Ковальчук [100], Я. Отрощенко [147], К. Рум'янцева [162], Ю. Семенчук [167] і ін.

У процесі пошуку інноваційних технологій та активних методів навчання, що були б спрямовані на засвоєння професійної термінології майбутніми економістами та забезпечували високі показники сформованості фахового термінологічного словника, аналізуючи роботи вітчизняних педагогів та науковців [8; 19; 29; 60; 72; 97; 104; 114; 126; 131; 172; 174; 191; 199; 201 та ін.], ми дійшли висновку, що зростанню продуктивності засвоєння нової термінології сприятимуть:

- технології, що передбачають введення нової економічної термінології в мовну практику, тобто розроблення завдань, що передбачають вживання нової професійної термінології в процесі спілкування;
- коли сам процес запам'ятовування є свідомим і потребує від студентів прояву аналітичних та творчих умінь;
- завдання, що безпосередньо пов'язані з майбутньою професійною діяльністю студентів, котрі відображають чітко визначені виробничі ситуації, тим самим виступаючи мотиваційним чинником засвоєння необхідних знань;
- методи асоціативної, структурованої та логічної організації нової термінології в пам'яті студентів;
- завдання, пов'язані з пошуком, виокремленням та запам'ятовуванням економічної термінології з контексту запропонованого фахового повідомлення чи з економічних джерел.

Серед чисельного переліку методів та інноваційних технологій [18; 20; 75; 91; 92; 115; 123; 137; 153], ми розглядаємо ті, що використовувалися нами в процесі дослідження, зокрема: карти знань, «хмари слів», імітаційні ігри та

рольові ігри, синквейни. Доповнимо вищеперераховані ігровими (економічні казки, кросворди, ребуси) та тестовими технологіями.

Для ієрархічного структурування та побудови логічного ланцюжка фахової економічної термінології в пам'яті студентів у процесі вивчення нової теми варто використовувати інтелект-карти.

Підтвердженням цієї думки слугує досвід педагогів і науковців, які в процесі своєї роботи дійшли висновку, що звичайне монотонне занотовування інформації з її подальшим запам'ятовуванням є досить довготривалим процесом, позбавленим користі та якості формування необхідних знань. Водночас відомим фактом є активація «пакунків» знань за допомогою ключових слів, словосполучень чи виразів. Основними методами, що використовують викладачі, для лаконічного, чіткого представлення значного об'єму інформації є такі: таблиці, блок-схеми, графіки та діаграми, логічні моделі, списки. До цього переліку варто додати «карти розуму» чи інтелект-карти, що стали досить відомими, завдяки оригінальному способу структурування знань, а саме «радіантному» [4, с. 5], унаочненню, доступності та корисності.

Ураховуючи тему дослідження, ми розглядали інтелект-карти як один із методів наочного представлення та структурування значних масивів економічних понять, метод візуалізації та встановлення взаємозв'язків між основними та другорядними термінами з теми, що розглядається, готуючи базу для їх подальшого вивчення та застосування.

У літературних джерелах уживають різні синонімічні поняття одного й того самого явища: «карти розуму», «інтелект-карти», «карти мислення», «ментальні карти», «карти пам'яті», «карти уявлень», «розумові карти» і т. ін.

Значні здобутки в створенні та вивченні інтелектуальних карт належать американським та європейським ученим, зокрема, Тоні та Барі Б'юзенам, Хорсту Мюллеру, О. Аксьоновій, О. Дроздову, В. Копил, Н. Терещенко та ін.

Процес побудови карт знань становить специфічне кодування інформації з подальшим утворенням певних блоків-частин, що завершується побудовою

логічних ланцюжків – формуванням структурних елементів. Варто в процесі побудови враховувати рекомендації Тоні Б'юзена, розробника цієї методики, який стверджував: 1) увага концентрується на центральному образі; 2) інтенсивно використовувати графічні образи, об'ємні зображення, аббревіатури, номерні послідовності, різні шрифти та розміри букв, стрілки для підкреслення зв'язків між елементами карти; 3) працювати більше, ніж з трьома кольорами; 4) використовувати ключові слова (по одному) над асоціативними лініями; 5) обмежувати блоки важливої інформації за допомогою ліній [33, с. 93].

Аналізуючи літературні джерела [161], ми дійшли висновку, що форма представлення карт знань може різнитися. Досить часто, з метою їх розробок, викладачі використовують спеціальні онлайн сервіси та інтернет-програми, перелік яких наведений в додатку К (табл. К. 1, табл. К.2).

Ми обрали ті програми та онлайн сервіси, що найчастіше використовують педагоги в своїй роботі. Вони різняться лише за наповненістю, за функціональними можливостями, за способами побудови карт і за складністю в освоєнні. Студенти мають можливість самостійно обрати ту програму чи онлайн сервіс, що відповідає рівню їхніх знань та умінь.

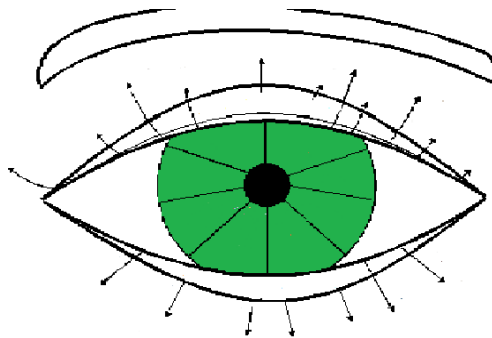
Розгляньмо приклад побудови інтелектуальної карти з дисципліни «Економіка підприємств» на тему «Види підприємств та їх характеристика. Об'єднання підприємств» за допомогою програми Edraw Mind Map (додаток Л.1).

Необхідно враховувати, що для оволодіння цими програмами необхідно витратити деякий час. Під час заняття не завжди є можливість вільного доступу студентів до комп'ютерів, і не в усіх студентів достатньо розвинені творчі здібності. В цьому випадку в процесі використання на занятті карт розуму викладачеві варто використовувати їх шаблони, незважаючи на те, що їх розроблення є методом індивідуальним і креативним.

Одним із варіантів може слугувати побудова карт знань у вигляді «Ока» (рис. 2.3), який пропонує в навчальному посібнику з економіки Аксьонова О. В. [5]. Вибір форми побудови пояснюємо її наочністю, простотою та доступністю

для розуміння студентами. Вона стверджує, що «очі – це дзеркало душі, що відображають внутрішній світ людини, а також її ставлення до оточення...» [5, с. 164].

Оскільки цей вид шаблону / блок-схеми обмежений розмірами, то його варто використовувати під час засвоєння термінології однієї з тем розділу, намагаючись виокремити основні економічні поняття, що потребують засвоєння, та встановити їх зв'язок з іншими темами чи предметами.

Розгляньмо приклад Рис. 2. 3. Шаблон карти знань (додаток Л.2) з дисципліни «Облік і звітність в оподаткуванні» на тему «Податковий облік та звітність з податку на прибуток підприємств»

Блок-схеми варто насичувати професійними термінами, що в сукупності описують та розкривають зміст питань економічної проблеми, котра розглядається. Використовуючи цю карту знань, студенти легко зможуть зорієнтуватися в матеріалі, швидко відповідати на поставлені запитання, прискорити процес повторення вивченого і, що є найважливішим, розглядаючи ці терміни, вони означатимуть і будуть закріплювати їх у своїй пам'яті.

З метою закріплення студентами фахових термінів викладач може запропонувати ще одну форму побудови інтелектуальних карт, котра вимагатиме глибоких знань економічних понять з теми (розділу), правильного розуміння сутності економічних явищ, прояву творчих здібностей студентів і креативного підходу до зображення та організації подання економічної інформації. В подальшому студенти зможуть використовувати створені ними економічні карти знань для швидкого повторення та пригадування необхідних економічних понять, матимуть можливість самостійно описувати будь-які економічні явища,

переглядаючи символно (у вигляді рисунків) закодовану інформацію. Маємо значну надію, що така форма побудови карт знань полегшить студентам процес запам'ятовування професіоналізмів.

Розгляньмо приклад побудови інтелектуальної карти з дисципліни «Банківська система» на тему «Сутність та особливості іпотечного кредитування. Його основні механізми» (додаток Л.3).

Терміни, що потребують засвоєння: нерухоме майно, іпотека, вартість заміщення, іпотечна угода, заставаутрисувач, заставаодавець, відсоткова ставка, іпотечний кредит, виручка, власність, дохід.

Отже, як показали дослідження, ця методика зробить вивчення термінології цікавим, різноплановим та творчим процесом, оскільки: 1) основні поняття - ключові слова та словосполучення; 2) наявні асоціативні та причинно-наслідкові зв'язки між термінами; 3) побудовані схеми надають можливість простежити взаємозв'язки між термінологією різних економічних тем та сферами їх використання; 4) спосіб наведення лаконічний, різнобарвний, символний та графічний, що полегшує зчитування, сприйняття та запам'ятовування інформації; 5) карти є тематичними і не містять сторонніх термінів; 6) студенти навчаться структурувати одержані знання, створювати логічні послідовності, тобто знання економічної термінології не будуть розпорошеними; 7) процес повторення та відтворення вивченого значно спрощуватиметься, що забезпечить економію часу; 8) у процесі вивчення задіяні всі органи почуттів студентів, сприяючи розвитку їхньої пам'яті та мислення; 9) карти розуму можуть бути ситуативними, розкриваючи зміст поняття, що вивчається.

У той самий час, встановлено, що цю методику варто використовувати як допоміжний інструмент під час викладання, незалежно від форми та етапності заняття, зосереджуючи та акцентуючи увагу студентів саме на вмінні виділяти основні економічні поняття, створювати логічні ланцюжки між ними, кодувати економічні явища відповідною за змістом професійною термінологією, важкі для

розуміння та запам'ятовування професіоналізми зображати символно та формувати вміння самостійно створювати та оформлювати інтелект-карти.

Інтелект-карти є специфічною технікою мислення, засобом творчого розвитку особистості, що здатний забезпечити високі показники якості формування необхідного понятійного апарату, проте за умов правильного та розумного їх використання. Як зазначає Тоні Б'юзен, інтелект-карти «підвищать вашу компетентність, внесуть у ваше життя більше радості, впорядкованості та задоволення» [33].

ХМАРИ ЗІ СЛІВ

Ще одним цікавим методом для запам'ятовування професійної термінології майбутніми економістами є створення ними «Хмари слів».

Аналізуючи приклади готових хмар, наведемо декілька корисних порад, щодо їх побудови:

1. Чітко визначення тих економічних понять, котрі варто запам'ятати.
2. Обов'язкове розуміння значень понять, що потребують засвоєння та знання сфери їх використання.
3. Установити для себе певні змістовні та асоціативні зв'язки між економічними поняттями.
4. Варто в процесі створення «Хмари слів» обирати терміни з певної теми, не переважуючи її поняттями, що різняться, чи тими, що не наділені певними логічними зв'язками.
5. Досить вдало використовувати цей метод у процесі засвоєння фахових професіоналізмів, доповнюючи хмару синонімічними замінами чи термінами, що мають ту саму змістову навантаженість.
6. За допомогою «хмар», володіючи економічною термінологією, студенти мають змогу шифрувати економічні явища та події, тим самим забезпечуючи формування довготривалих та глибоких знань.

Для створення «Хмари слів» часто педагоги використовують інтернет-ресурси, що подані в додатку К (табл. К. 3).

Варто зазначити, що в процесі розроблення прикладів хмар ми виокремлювали три завдання – способи використання цієї методики. Зокрема:

1. Можна запропонувати студентам-майбутнім економістам уже готові «Хмари слів», а завдання полягає у відшуванні «прихованих» фахових термінів, проте варто зазначити їх кількість. Віднайшовши їх, студенти означають ці поняття та наводять власний приклад їх використання. Дослідження показали, що це завдання доцільно використовувати на етапах засвоєння студентам нової економічної термінології, а також під час визначення рівня сформованих знань.

Розгляньмо приклад побудови «Хмар слів» з дисципліни «Банківська справа» на тему «Кредитні операції комерційних банків» (рис.2.4).

2. Оскільки очевидним фактом є низькі показники засвоєння фахової термінології-професіоналізмів майбутніми економістами, то варто запропонувати їм підібрати до термінології такого типу відповідні синонімічні заміни чи слова, що близькі з даними за змістом чи пов'язані однією темою. На їх основі побудувати «хмари».

Програма: ImageChef

Програма: Tagxedo-Creator

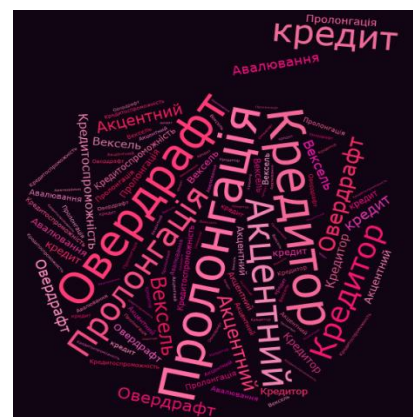

Рис. 2. 4. Розробки «Хмар слів» за допомогою інтернет-програм

Розгляньмо приклад побудови «Хмар слів» з дисципліни «Економіка підприємства» на тему «Калькулювання собівартості продукції» (рис. 2.5).

Термін, синоніми, пов'язані слова: КАЛЬКУЛЮВАННЯ, рахунок, підрахунок, собівартість, витрати, розрахунок, визначення.

- їх можна використовувати як на перших етапах формування фахових термінів у майбутніх економістів, так і в процесі закріплення вивченого матеріалу. Хоча особлива їх користь спостерігалася під час повторення раніше вивчених економічних термінів, оскільки вони забезпечують швидкий доступ до необхідної інформації.

У процесі вивчення професійної термінології студентами треба пропонувати формувати відповідні термінологічні словники у вигляді «Хмари слів».

Опитування викладачів дисциплін гуманітарного та точного профілів показало, що найбільших складнощів вони зазнають у необхідності запам'ятовування й узагальнення студентами значних обсягів інформації, в процесі аналізу та синтезу окремих понять і, що найголовніше, здатності студентів виокремлювати у текстах професійного спрямування найважливіші елементи – терміни, формулювати їх визначення, робити відповідні висновки згідно з темою, що вивчається, та подавати їх у вигляді коротких заміток, тим самим формуючи особистий словник професійної термінології.

Викладачі гуманітарних дисциплін знайшли вирішення вищевказаних проблем у розробці американської поетеси Аделаїди Крепсі, яка запропонувала суспільству ХХ століття нову форму та методику ефективного розвитку мовлення, збагачення словникового запасу студентів, формування аналітичного мислення та ефективного методу контролю за успіхами студентів під час опрацювання значних масивів інформації – синквейнів. Російські педагоги ще в 1997 року підхопили цю ідею і почали впроваджувати її у дидактичних цілях з метою досягнення високих результатів у навчанні.

Звертаючись до педагогічного досвіду впровадження цієї методики російським педагогом І. Багановою [10], яка синквейн розглядає як технологію розвитку критичного мислення; віршовану форму вираження емоційного стану студентів; літературну розповідь, що характеризує предмет; інструмент для синтезу й узагальнення складної інформації; засіб творчого самовираження [10],

тим самим розширюючи сфери використання цієї методики та окреслюючи особливості її використання.

Згідно з тематикою цього дослідження ми під синквейном будемо розуміти один із методів, поданого у віршованій формі, що надає можливість аналізувати значні об'єми інформації, виокремлювати основні факти та замінювати (кодувати) їх професійними термінами та словосполученнями, водночас сприяючи закріпленню необхідних знань із фахової термінології та розширенню власного словникового запасу студентів.

Підкреслюючи дидактичну спрямованість цієї методики, варто виокремити особливості її використання та доцільність упровадження в педагогічну діяльність, зокрема для урізноманітнення навчальної діяльності студентів та полегшення процесу оволодіння професійною термінологією.

Отже, ми використовували синквейни з метою:

- навчити студентів аналізувати значні масиви економічної інформації та виокремлювати ключові моменти;
- навчити формулювати короткі висновки на основі одержаної економічної інформації;
- ключові економічні думки замінювати професійною термінологією, що відображає сутність економічного явища;
- розширити студентський словниковий запас економічної термінології;
- навчити правильно синтезувати економічну інформацію, по можливості підбирати відповідні за значенням професіоналізми;
- довготривале запам'ятовування необхідної економічної інформації та контроль успіхів студентів під час навчання.

Незважаючи на всю різноманітність видів синквейнів (традиційний, королівський, обернений, дзеркальний і т.ін.), що зустрічаються в літературних джерелах і працях педагогів, ми використовували синквейни, кожний рядок яких наповнений певним змістом, тим самим описуючи та характеризуючи економічне явище, що потребує засвоєння.

Отже, під час написання синквейнів варто дотримуватись таких правил:

- перший рядок – тема синквейна (одне слово, іменник, називає об'єкт чи предмет, про який йде мова);

- другий рядок – характеристика (два слова, прикметник чи дієприкметник, що описують основні ознаки та особливості економічного явища);

- третій рядок – значення (три дієслова чи дієприслівника, що описують вплив даного явища чи події);

- четвертий рядок – рефлексія (речення, що складається з чотирьох слів, котрі описують відношення автора синквейна до економічного явища, що вивчається);

- п'ятий рядок – резюме (одне слово, що характеризує сутність економічного явища) [10].

Як приклад, розгляньмо складені нами синквейни з дисципліни «Економіка підприємства» на тему «Діяльність підприємства (фірми) в умовах інфляції»:

Синквейни:

Інфляція. Помірна, галопуюча. Зростає, спадає, «надуває». Зменшення вартості грошей. Знецінення.	Інфляція. Прихована, збалансована. Знецінює, підвищує, змінює. Зростання рівня цін на товари. «Споживчий» кошик.
--	--

Останнім часом все більше педагогів [16; 19; 41; 78; 101; 110; 169] використовують у своїй роботі імітаційні та рольові ігри, а науковці продовжують пошук переваг та недоліків зазначених технологій, покладаючись на численні дослідження та висновки психологів щодо здатності студентів сприймати та запам'ятовувати інформацію, наведення якої відрізняється від традиційного-монотонного викладу. Ігри є різновидом активного навчання, під час якого студенти беруть на себе певні функціональні обов'язки, вступають у певні взаємозв'язки один з іншим, з групою в цілому чи з викладачем з метою досягнення поставлених викладачем цілей і сформульованих завдань.

Давньогрецький філософ Сократ постійно повторював: «Заговори, щоб я тебе побачив», тим самим наштовхуючи на думку, що лише через спілкування з людиною можна її пізнати, а для викладачів це створить можливість визначити рівень знань майбутніх економістів, наскільки наповненим є їх словник професійної термінології та наскільки вміло студенти вміють нею користуватися, водночас дозволить визначити прогалини у знаннях та теми, економічні терміни з яких потребують повторення.

Використовуючи рольові ігри, дотримуючись тематики та проблеми нашого дослідження, вважаємо за потрібне виокремити деякі ознаки, яких необхідно дотримуватись у процесі розроблення даного виду ігрових технологій. Зокрема:

- рольові ігри передбачають присвоєння студентам певних ролей, які знаходяться у тісній взаємодії;

- дидактична мета гри окреслюється навколо економічних термінів та їх означень, що відповідають темі заняття, і потребують запам'ятовування чи повторення;

- сюжет гри має бути простим, знайомим студентам, щоб їхня увага зосереджувалась не на вивченні правил гри та розгляду ситуації, а на професійній термінології, що використовується;

- чітко визначена система оцінювання діяльності учасників та правила гри;

- наповнювати ігри завданнями, що різняться за складністю та формою наведення, робити їх різноплановими, щоб підтримувати інтерес студентів у процесі формування знань професійної термінології;

- чітко визначити тривалість гри, розглядаючи її лише як допоміжний елемент заняття;

- по можливості використовувати професіоналізми та слова-замінники, тим самим привчаючи студентів шукати синонімічні заміни термінам та вміти їх означати.

Сама побудова / розробка рольової гри залежить від етапу заняття та мети, котру переслідує викладач: повторити, запам'ятати чи сформувати знання

фахових термінів у студентів-економістів. На нашу думку, такі ігри варто використовувати як додаток до заняття, котрі займають частину робочого часу.

Приклад заняття з предмету «Економіка підприємства» на тему «Підприємство як суб'єкт господарювання [79]» наведено в нашій роботі [57, с. 63 - 65]. Заняття проводиться у формі гри «Термінологічний футбол».

Імітаційні ігри є різновидом ділових ігор, що безпосередньо пов'язані з моделюванням професійного середовища чи господарських ситуацій, але наведені у вигляді гри. Зокрема, питання розроблення ситуативних моделей економічного спрямування розглянуто нами у пункті 2.2. У своєму дисертаційному дослідженні К. Рум'янцева [162] засвідчила вагому різницю між рольовими та імітаційними іграми, стверджуючи, що:

- в імітаційних іграх може бути тільки одна роль, що тиражується кожним учасником, який готує своє розв'язання;

- імітуються технології, принципи та конструкції, що визначають поведінку людей та їхню взаємодію;

- у деяких імітаційних іграх відсутні конфліктні ситуації [162, с. 96].

Основною метою цих ігор є розширення словникового запасу майбутніх економістів за допомогою налагодження комунікативних зв'язків у процесі гри, з дотриманням професійних обов'язків, визначених за сценарієм.

На нашу думку, доцільним є проведення імітаційних ігор різноманітної тематики з дисципліни «Банківська система». Більш детально розгляньмо методику проведення ігрового заняття з теми «Кредитні операції банків». Причинами проведення ігрового заняття з цієї теми є:

- ✓ практичне використання теми, тобто наявність безпосереднього зв'язку з професійною діяльністю, оскільки це один із найголовніших видів діяльності банків;

- ✓ термінологічна наповненість теми, що розглядається;

- ✓ наявність значної кількості можливих ситуаційних моделей наближених до реальних, за рахунок 15 видів кредитування;

- ✓ наявність теоретичних знань з теми забезпечує розвиток умінь та навичок їх практичного використання, студенти зможуть працювати самостійно;
- ✓ є можливість закріпити знання професійної термінології, розвинути вміння та навички її використання під час налагодження комунікативних стосунків;
- ✓ максимальна задіяність студентів під час гри.

Пропонуємо провести заняття у формі такої імітованої ситуації: директор банку «Авалон» оголошує про відкриття вакантних посад у відділ кредитування. Проводиться конкурс на заміщення цих посад у формі співбесіди. Імітують ситуації: кредитування фізичних осіб, кредитування юридичних осіб (підприємств, фірм), іпотечне кредитування та залежно від методів банківського кредитування розглядають: кредитну лінію, овердрафт, контокорентний кредит та разовий строковий кредит. З групи студентів обирають директора банку та експертів з кожного виду кредитування (7 студентів). Експерти визначають рівень підготовленості та компетентності майбутніх працівників, виступаючи у ролі клієнтів банку, які виявили бажання отримати кредит (на основі обраної імітаційної ситуації готують основні відомості про себе). Завдання працівників-студентів доступно пояснити основну кредитну політику банку та допомогти майбутнім клієнтам визначитись з основними умовами та видами надання кредитів, оформити основні документи, використовуючи особисту інформацію, котру надає про себе клієнт.

Результати співбесіди визначаються в балах, що виставляють експерти-клієнти працівникам, ураховуючи: кількість використаних професійних термінів, правильність та доречність їх вживання, орієнтованість у тематиці діалогу, час, витрачений на підготовку, доступність пояснень, вміння налагоджувати контакт з клієнтами, послідовність та логічність побудови діалогу, дотримання всіх вимог обраного виду кредитування та правильного оформлення необхідних документів. Також розроблена система штрафних балів за допущені помилки, що свідчать про недостатній рівень засвоєння цієї теми. Директор слідкує за проведенням

співбесід і має право задавати уточнюючі чи провокуючі запитання, слідкує за зауваженнями зробленими експертами, акцентує увагу на допущених помилках. Роботу експертів та директора оцінює викладач за окремо розробленими критеріями оцінювання їх роботи.

Водночас, імітаційні ігри сприяють підвищенню інтересу до економічної діяльності, до виконання творчих фахових завдань, що забезпечують формування професійної термінології, переконують у професійній придатності студентів, сприяють розвитку вміння насичувати власні відповіді професійними термінами, тим самим демонструючи рівень власної майстерності та допомагають зрозуміти значення сформованого економічного словника фахових термінів для досягнення значних успіхів у майбутній професійній діяльності.

Наступний метод, котрий використовувався для підвищення якості засвоєння професійної термінології майбутніми економістами – це *ігрові технології*, серед яких виокремлюємо: економічні казки, кросворди, ребуси. Розроблені в процесі дослідження ігрові технології наведено в нашій праці [57].

Економічна казка – це розповідь, придумана студентом, в основу якої покладене певне економічне явище чи виробнича ситуація. Для побудови її використовуються професійні економічні терміни відповідної тематики, а персонажами є видумані казкові герої. Більш детально ми розглядаємо економічні казки у пункті 2.2. цього дисертаційного дослідження.

Як стверджують науковці, *дидактичні кросворди* є одним із методів евристичного навчання, тобто навчання, що передбачає своїм результатом одержання певних розробок, ідей, досліджень студентів. Кросворд становить за структурою таблицю, комірки якої заповнені словами, що перетинаються, від розташувань яких виділяють їх варіації: скандинавський, японський, чайнворд, цифровий і т. ін.

Випробовуючи цей метод на заняттях, педагог О. Ніколаєв [136] запропонував наступні узагальнення, що є досить корисними під час розроблення

дидактичних кросвордів саме з точки зору формування та закріплення професійної термінології. Він визначає:

- структурними компонентами є цілепокладання, навчальні дії, рефлексія, навчально-пізнавальний інтерес, контроль-оціночна та системно-узагальнювальна діяльність;

- основними умови складання кросворду є такі: лаконічність, чітка визначеність економічної термінології, уникнення тавтології та зворотів у формулюванні понять, потрібність правильного означення економічних понять студентами;

- необхідно навчити студентів визначати істотні ознаки поняття (ознаки, що відображають природу предмета, його сутність і відрізняють його від усіх інших предметів чи явищ) та неістотні (ознаки, наявність чи відсутність яких не змінює природу предмета чи явища);

- необхідні відкриті критерії складання кросвордів і норми їх оцінювання, в процесі розроблення яких враховуються: кількість слів, тип кросворду, спосіб презентації, інформативна точність і дефініційна достовірність, орфографічна правильність, кількість та якість використання джерел інформації [136, с. 3].

Дотримуючись цих вимог під час розроблення дидактичних кросвордів, сприяли розробленню завдань, що: покращують пам'ять студентів; розвивають їх світогляд та мислення; потрібне нам формування економічної термінології набуває форми гри, тим самим підвищуючи інтерес студентів до засвоєння; студенти будуть вчитися працювати з економічними довідниками та словниками.

Залежно від визначеної дидактичної мети кросвордів, ми зможемо використовувати їх на різних етапах заняття (у тому числі й для оцінювання та перевірки знань студентів), що впливає на формулювання завдань, зокрема:

1. Можна запропонувати студентам визначити основні поняття і заповнити порожні клітинки.

2. На основі заповненого кросворду спробувати розтлумачити запропоновані професійні терміни чи поставити правильні запитання.

3. Розгадати кросворд, визначити ключове слово, що заховане в ньому, означити його, вказавши професійну ситуацію, де можливе його використання.

4. Запропонувати студентам самим скласти дидактичний кросворд, зазначивши тему та окресливши економічні терміни, що потребують засвоєння та обов'язкового використання їх під час складання.

Розробки кросвордів з предметів «Гроші та кредит», «Політична економія», «Економіка підприємства» на теми «Гроші» наведено в додатку М.1, «Підприємство як суб'єкт господарювання» наведено в опублікованій нами праці [57, с. 125 - 126].

Ще досить вдалим вважаємо завдання, що стосується розгадування *дидактичних ребусів* – завдань, у яких професійні терміни будуть шифруватись рисунками, символами, літерами, знаками пунктуації і т.ін. Єдиною вимогою в процесі розроблення завдань такого типу є обов'язкове зазначення правил розшифрування або «ключа до ребуса», що допоможе студентам швидше зорієнтуватися у завданні, що наведені в додатку М.2.

Приклад ребусів з предмету «Фінанси підприємств» на тему «Формування і розподіл прибутку підприємств», зазначивши правила їх розшифрування наведено в додатку М.2.

В мережі Інтернет можна знайти багато онлайн ресурсів, що пропонують свою допомогу в створенні ребусів. Зокрема, можна відвідати сайт <http://rebus1.com>, який допоможе не лише у розробці шифрувань, але також студенти зможуть ознайомитись з основними правилами складання та розшифрування створених ребусів, познайомитися з їх різновидами та історією виникнення.

Завдання такого виду, як установлено в дослідженні, дозволить студентам розвивати креативність, нестандартне, логічне мислення, уяву, а процес засвоєння професійної термінології стане цікавим, різноманітним та спростить процес навчання майбутніх економістів. Завдання такого типу можна використовувати як для ознайомлення студентів з економічними термінами, що потребують

засвоєння, з подальшим їх означення та записом у словники професійної термінології, так і для перевірки рівня сформованості термінологічного словника майбутніх економістів.

Чисельні дослідження показали, що завдання, наведені у тестовій формі, викликають у студентів зацікавлення. Вони їм здаються простішими та доступнішими, зникає страх помилитися у висловленнях та відповідях, студенти швидше пригадують матеріал, що вивчався, а саме оформлення завдань сприяє швидшому запам'ятовуванню основних фактів та економічних термінів, оскільки основна увага зосереджується саме на них. Чим різноманітнішими є самі завдання за умови, що вони окреслюють одні й ті самі терміни, тим кількість їх повторень студентами зростає, процес вивчення відбувається автоматично, мотивація до засвоєння професійної термінології підтримується на належному рівні і студенти в подальшому здатні використовувати вже сформовані знання економічних понять у професійній діяльності.

Приклади типових завдань з вивчення професійних економічних термінів з предмету «Гроші та кредит» на тему «Товарне виробництво і товарно-грошові відносини» наведено в додатку Н та з предмету «Банківська система» на тему «Основи банківського кредитування» наведено в опублікованій нами праці [57, с. 135-140].

Ураховуючи вищевикладене, ми теоретично обґрунтували та на практичних розробках показали, що використання інноваційних технологій навчання на заняттях сприяє:

- ✓ підвищенню вмотивованості студентів до освоєння фахової термінології;
- ✓ сприяє розвитку та вдосконаленню уяви та творчих здібностей студентів;
- ✓ процес навчання стає простішим, набуває індивідуальності та відповідає рівню знань та підготовки майбутніх економістів, надаючи їм можливість встановлювати асоціативні зв'язки між економічними термінами та сферою їх використання, будувати послідовні логічні ланцюжки термінів відповідної тематики;

- ✓ студенти вчаться працювати з економічними довідниками та словниками.

2.4. Використання інформаційно-комп'ютерних технологій для оптимізації оволодіння студентами нових економічних понять

З кожним роком процес інформатизації набуває все більшого розвитку. У Концепції розвитку освіти в Україні, розробленій МОН на 2015-2025 роки [157], зазначено спрямованість навчального процесу на підготовку фахівців, здатних до самостійного навчання впродовж життя, здатних застосовувати знання у практичній діяльності, які ознайомлені з новими ІТ-засобами та сервісами, з метою їх подальшого використання у професійній діяльності. Нині важко уявити сферу життя людини, котра б не базувалася на використанні інформаційно-комунікаційних технологій (ІКТ), і в якій пошук нової інформації та розширення світогляду не пов'язували б з використанням комп'ютерів і мережевих сервісів. Такий зв'язок можна спостерігати безпосередньо і в роботі економістів, використання інформаційних технологій якими сприяє розвитку евристичного мислення: шукати розв'язки як навчальних, так і професійних завдань, аналізувати, приймати рішення та будувати економічні моделі, складати прогнози розвитку економічних явищ і процесів, встановлюючи взаємозв'язки між ними на основі використання ІКТ.

У процесі підготовки майбутніх економістів освіта має орієнтуватися на зміни, що відбуваються в суспільстві, тим самим сприяючи підготовці висококваліфікованих працівників. На підтвердження вищезазначеного вітчизняна дослідниця Т. Коваль стверджує, що використання інформаційно-комп'ютерної складової під час професійної діяльності сприятиме успішному виконанню сучасними фахівцями їхніх службових обов'язків, сприяючи постійному оновленню знань та підвищенню показників їхньої професійної майстерності [99, с. 5].

Проблема нашого дисертаційного дослідження вимагала постійного вдосконалення методів викладання навчального матеріалу та розширення кола

засобів і технологій, що полегшують процес засвоєння студентами професійної термінології. Це можна робити шляхом забезпечення постійної зосередженості та зацікавленості з їхньої сторони, та таких, що відповідають сучасному технологічному часові. Як стверджує Р. Гуревич, таким цілям відповідають саме ІКТ, оскільки забезпечують доступ студентів до високоякісних баз даних через використання в процесі навчання індивідуальних модульних навчальних програм різного рівня складності та залежно від потреб, використання можливостей Інтернету, дистанційного навчання, створення електронних підручників і посібників [68, с. 61]. У свою чергу, В. Андрущенко та В. Олійник пропонують розглядати сам процес упровадження інформаційних технологій у процес підготовки фахівців як системний метод організації навчання, що розширить уявлення студентів про використання комп'ютерів у процесі фахової підготовки, сприятиме виробленню практичних навичок в освоєнні нових засобів інформатизації та сприяє розвитку сфери знань [7, с. 10; 141].

Це наштовхує на роздуми, що чим різноманітніша навчальна діяльність майбутніх економістів у процесі навчання, тим рівень формування необхідних знань фахової термінології значно зростає, набираючи ознак систематичності, послідовності та логічності розвитку.

Питанню використання ІКТ у навчальному процесі присвячували свої дослідження такі науковці, як В. Биков, О. Бондаренко, Я. Булахова, Р. Гуревич, М. Жалдак, В. Заболотний, М. Кадемія, Т. Коваль, Г. Козлакова, О. Міщенко, О. Пінчук, С. Сисоєва, О. Спірін, О. Шестопалюк та інші.

Розглядаючи питання використання інформаційних технологій у процесі підготовки майбутніх фахівців економічної сфери, варто розкрити сутність цього поняття. Аналіз літературних джерел показав, що погляди науковців різняться. Зокрема, ІКТ розглядають як:

✓ інструмент підготовки та передавання інформації студенту, засобом якого є комп'ютер (В. Безпалько [15, с. 112]);

✓ визначають міру доступу до освітнього середовища, встановлюють межі можливості перетворення знань, що стимулюють професійні та загальнолюдські процеси (Р. Гуревич, М. Кадемія [69, с. 31; 92; 93]);

✓ сукупність методів, прийомів і засобів, що використовуються для реалізації та забезпечення інформаційних процесів у різних видах діяльності (М. Жалдак, Ю. Рамський [81, с. 3]);

✓ технічні інформаційні засоби (електронно-обчислювальні машини, аудіо, кіно, відео) (Л. Савчук [164], Г. Селевко [166, с. 114]);

✓ як дидактичний процес, організований з використанням сукупності впроваджених (вбудованих) у систему навчання принципово нових засобів і методів оброблення даних (методів навчання), що представляють цілеспрямоване створення, передавання, збереження і відображення інформаційних продуктів (даних, знань, ідей) з якнайменшими затратами і відповідно до закономірностей пізнавальної діяльності тих, кого навчають (Ф. Темніков [175, с. 125]).

Однією з новітніх Інтернет-технологій, що набуває популярності серед педагогів України, є web-квести, ідея розроблення яких належить американським дослідникам Берні Доджу та Тому Марчу (1995 р.).

Web-квест становить один із видів проектної діяльності, що можна віднести до категорії проблемного навчання, котре супроводжується елементами рольової гри. В перекладі з англійської мови слово «web» означає мережа (наприклад, інтернет-мережа), а «quest» - пошук - тривалий цілеспрямований пошук, який може бути пов'язаний з прикладами або грою. Це слово також слугує для позначення одного з різновидів комп'ютерних ігор [83], [69, с.119].

Під час аналізу літературних джерел підходи та погляди щодо означення та розкриття сутності web-квестів різняться. Їх подають як: освітній ресурс, що становить освітні сторінки на сайтах у мережі Інтернет, що містять гіперпосилання на інші тематичні сторінки в мережі (Я. Биховський, А. Хуторський) [185, с. 414]; інноваційну технологію навчання, сутність якої – пошук студентами необхідної навчальної інформації в мережі Інтернет

(М. Андрєєва [6], М. Гриневич [67], В. Шмідт [195]); тип навчальних Інтернет-матеріалів (П. Сисоєв), проблемне завдання з елементами рольової гри, для виконання якої використовуються інформаційні ресурси Інтернет (Н. Ніколаєва, М. Андрєєва), сценарій організації проектної діяльності учнів за будь-якою тематикою з використанням мережі Інтернет (Н. Гончарова) [6].

Аналіз готових розробок web-квестів у мережі Інтернет різної тематики надає можливість виокремити основні структурні елементи (основні частини):

- ✓ вступна (цікаві факти з теми, формулювання проблемних запитань, що потребують розгляду, посилання на освітні ресурси з цієї тематики);
- ✓ центральна (правила та порядок роботи над квестом; завдання, що потребують розв'язання, підсумковий результат, котрого треба досягти);
- ✓ сюжетна (опис основних етапів роботи, класифікація ролей, завдання, проблемні питання та список ресурсів, у тому числі Інтернет, що можна використовувати);
- ✓ оцінювальна (критерії оцінювання дослідницької роботи);
- ✓ результативна (підсумки дослідження, питання для подальшого розвитку теми, види оформлень висновків).

В. Стреліна та О. Яценко в своїй роботі [173, с. 10] більш детально розкривають зміст кожної складової квесту та вказують на особливості їх оформлення.

Значну роль у розробленні веб-квестів варто надати саме завданням, що сприятимуть та забезпечуватимуть формування необхідних знань та вмінь. Вивчаючи питання використання веб-квестів, Л. Дідух наводить п'ять основних типів Веб-завдань, розроблених американськими методистами:

1. Multimedia Scrapbook – «мультимедійна чернетка» або колекція мультимедійних ресурсів;
2. Hotlist – корисні посилання - «список з теми», становить список Інтернет-сайтів з теми, що вивчається;

3. Subject Sampier – «зразок постановки проблеми». Необхідно не просто ознайомитися з матеріалом, а й висловити та аргументувати своє власне бачення з мовного питання, що вивчається;

4. Treasurt Hunt – «полювання за скарбами». Наприкінці treasurt hunt учням може бути задане загальне запитання на цілісне розуміння теми;

5. Web-quest – Веб-квест або Веб-мандрівка, поєднання наявної навчальної програми і нових педагогічних технологій. Організація роботи з Веб-квест потребує визначення виду завдань, що будуть використовуватись на занятті. Американські вчені-методисти на чолі з Берні Доджем, виділяють такі види завдань для Веб-квестів: передати інформацію (Retelling Tasks); об'єднати інформацію в одне ціле (Compilation Tasks); відгадати загадку (Mystery Tasks), завдання з журналістики (Journalistic Tasks), запланувати і спроектувати (Design Tasks); розробити творчий продукт (Creative Product Tasks); висунути єдину пропозицію (Consensus Building Tasks); переконати інших (Persuasion Tasks); вивчити самого себе (Self-Knowledge Tasks); провести аналіз (Analytical Tasks); прийняти рішення (Judgment Tasks); виявити і дослідити (Scientific Tasks) [75, с. 39].

На нашу думку, основними завданнями, котрих потрібно досягти у процесі роботи над квестом є такі: формування професійної термінології з теми; розширення економічного словника студентів; розширення знань з сфери застосування цих понять; установлення асоціативних зв'язків визначених понять; розвиток пошукових та творчих здібностей студентів; розвиток умінь аналізу, відсіювання та виокремлення основних фактів; розвиток вмінь презентування власних результатів дослідження, вдосконалення вмінь роботи з програмами Microsoft Office, пошук інформацій в локальних мережах за допомогою пошукових серверів; закріпити знання побудови діаграм, логічних схем, графіків на основі проведених досліджень.

У своєму дослідженні ми будемо дотримуватись етапів розроблення Веб-квестів за Л. Дідух [75], яка пропонує виокремлювати:

1. Початковий етап (командний). Учасники Веб-квесту знайомляться з основними поняттями з обраної теми, матеріалами подібних проектів. Розподіляють ролі в команді: по 1-4 чоловіки на одну роль. Усі члени команди мають допомагати один іншому, навчати роботі з комп'ютерними програмами.

2. Рольовий етап. Індивідуальна робота в команді на спільний результат. Учасники одночасно, відповідно до обраних ролей виконують завдання. Команда спільно підводить підсумки роботи над кожним завданням, учасники здійснюють обмін матеріалами з метою досягнення мети- створення Веб-сайту.

3. Заключний етап. Команда працює спільно, під керівництвом викладача, відчуває власну відповідальність за опубліковані в Інтернет результати дослідження [75, с. 40].

Стосовно розроблення завдань для економічного web-квесту ми пропонуємо розглядати наступні можливі завдання, що розробляються з метою формування знань професійної термінології майбутніми економістами.

Під час проведення web-квесту майбутнім економістам можна запропонувати виконати завдання теоретичного і практичного змісту за наперед указаним алгоритмом.

На першому етапі студенти проводять пошук основного теоретичного матеріалу з цієї теми в мережі Інтернет, економічних довідниках і посібниках, аналізуючи одержану інформацію та виокремлюючи основну термінологію, що потребує засвоєння.

Типовими завданнями теоретичної частини є:

- ✓ визначити основні економічні терміни з теми;
- ✓ розкрити їх сутність та сфери застосування;
- ✓ вказати джерела їх використання;
- ✓ віднайти синонімічні заміни чи професіоналізми;
- ✓ розглянути питання, що пов'язані з їх використанням;
- ✓ показати їх зв'язок з іншими темами чи предметами.

На наступному етапі студенти одержані теоретичні знання застосовують під час розв'язування проблематичних завдань, професійних ситуацій, у виконанні завдань творчого характеру, в процесі складання перевірочних завдань та у виборі форми звітування.

Типовими завданнями практичної частини є такі:

- ✓ скласти словник основних економічних понять з теми; провести соціальне опитування щодо ознайомлення з цією термінологією пересічних громадян та частоту їх використання у розмові;
- ✓ побудувати графіки чи діаграми за результатами соціального опитування;
- ✓ розробити кросворд, ребус та карту розуму з основних понять;
- ✓ укласти професійно-спрямовані тексти, що використовують дану термінологію;
- ✓ скласти економічну казку;
- ✓ розробити тестові завдання щодо перевірки рівня сформованості відповідних економічних понять;
- ✓ зробити відбір інформаційних джерел, що місять ці поняття (довідники, підручники, перелік посилань на інтернет-ресурси);
- ✓ подати результати роботи у вигляді презентації, буклету чи веб-сторінки.

Окремо варто виокремити критерії та параметри оцінювання результатів проведених студентами досліджень, включаючи колективне оцінювання та акцентуючи увагу на рівнях та якості сформованості економічних понять у кожного зі студентів.

Приклад розробленого веб-квесту з предмету «Банківська система» на тему «Основи банківського кредитування» наведено в додатку П. Він спрямований на формування та розширення словника професійної термінології майбутніх економістів.

Web-квест надає можливість інтегрувати мережу Інтернет у навчальний процес під час вивчення проблемних питань з теми чи предмету, тим самим розширюючи кругозір та простір для творчої діяльності студентів, що сприятиме

підвищенню вмотивованості студентів до вивчення теми та зацікавленості в предметі. Ця технологія вчить студентів командній роботі, в якій вони мають можливість вирішувати проблемні питання, проводячи самостійний пошук та дослідження, використовуючи для цього Інтернет. Досить помилковим вважаємо думку, що дана інновація спрямована лише на простий пошук інформації в глобальній мережевій павутині, оскільки web-квести становлять собою дослідницький вид діяльності – студенти працюють над завданнями, що вимагають «фільтрувати» знайдені відомості, тим самим узагальнюючи та аналізуючи їх, з подальшим підведенням підсумків.

Як зазначає у своєму дослідженні М. Кадемія [94], цю технологію відрізняє поміж усіх інших: 1) чітко визначений порядок дій; 2) список ресурсів та конкретних гіперпосилань з цієї теми; 3) чітко окреслені критерії оцінювання; 4) обов'язковий перелік знань, умінь, що формуються під час дослідницької діяльності.

Висновки до другого розділу

У цьому розділі дослідження розроблено та обґрунтовано використання моделі формування професійно-термінологічної компетентності майбутніх економістів під час вивчення фахових дисциплін та їхньої підготовки до майбутньої діяльності. На основі проведеного аналізу розробок моделей українських і російських педагогів-науковців, означено поняття «модель професійно-термінологічної компетентності економістів» та розроблено її структуру. Відповідно до тематики дослідження така модель містить 4 блоки: аналітичний, цільовий, методично-практичний та контрольньо-результативний, які знаходяться у тісному зв'язку, демонструють покрокову організацію навчального процесу, починаючи від розгляду основних вимог ринку праці, організації навчального середовища, що сприяє формуванню необхідного нам словникового запасу фахової термінології, використовуючи при цьому різні методи та форми організації навчання, завершуючи розглядом компонентів ПТК майбутніх

економістів, визначенні рівня їх сформованості та відповідності студентів їх майбутній професії.

Було запропоновано та розроблено методикау введення в навчальний процес організаційно-педагогічних умов, що сприятимуть підвищенню ефективності вивчення студентами економічної термінології, розширять можливості її практичного застосування, нададуть процесу навчання професійної спрямованості, підвищать показники вмотивованості студентів щодо вивчення професійної термінології та сприятимуть зростанню якісних показників сформованості професійно-термінологічної компетентності майбутніх економістів. Серед організаційно-педагогічних умов пропонується виокремлювати наступні: застосування ситуативного моделювання з метою свідомого оволодіння та практичного застосування професійної термінології, упровадження інтерактивних та імітаційно-ігрових форм навчання з метою підвищення вмотивованості студентів щодо оволодіння фаховою термінологією, використання інформаційно-комп'ютерних технологій для оптимізації оволодіння студентами нових економічних понять.

Ситуативне моделювання розглядається нами як один із способів пов'язати навчальну діяльність студентів з їхнього майбутньою професійною діяльністю. У цьому розділі ми окреслили означення поняття «ситуативне моделювання» та визначили його сутнісні ознаки; визначили класифікацію ситуативних моделей за професійним спрямуванням та виокремили типи кожного класу; сформулювали та проаналізували чотири основних етапи процесу моделювання (етап безпосередньої підготовки, етап мотивування та акцентування уваги студентів на засвоєнні фахової термінології, етап впровадження та етап результативності та аналізу), що використовують під час розробки практичних завдань, наведених у вигляді економічних ситуативних моделей; визначили та доповнили прийоми, що використовують у процесі розроблення ситуацій професійного спрямування; визначили переваги та недоліки використання ситуативного моделювання в процесі професійної підготовки майбутніх фахівців у сфері економіки.

Серед інноваційних технологій і методів навчання, що використовуються в навчальному процесі під час вивчення економічних дисциплін, ми виокремимо: карти знань, «хмари слів», імітаційні та рольові ігри, синквейни, ігрові та тестові технології. У дослідженні ми дійшли висновку, що розроблення та використання інтерактивних технологій може стати рушійною силою для розвитку самостійної діяльності студентів, знання з яких вони зможуть використовувати у майбутньому під час виконання своїх професійних обов'язків, зокрема навчатися раціонально розподіляти власний час, організовувати свою діяльність та продовжувати поповнювати словник економічної термінології, тим самим підвищуючи рівень своєї професійної компетентності та рівень знання «мови фаху».

Установлено, що для досягнення значних успіхів в оволодінні студентами навчальним матеріалом, варто наситити навчальний процес новітніми технологіями, зокрема, web-квестами, тим самим установлюючи зв'язок між навчанням та захопленнями студентів, сприяючи розвитку їхніх дослідницьких та творчих здібностей і, найголовніше, готуючи їх до подальшого саморозвитку та постійного підвищення власного кваліфікаційно-освітнього рівня.

Основні результати дослідження, що викладені в другому розділі містять таких публікаціях автора: [43; 51; 54; 55; 57].

РОЗДІЛ 3. ЕКСПЕРИМЕНТАЛЬНА ПЕРЕВІРКА ЕФЕКТИВНОСТІ ФОРМУВАННЯ ПРОФЕСІЙНО-ТЕРМІНОЛОГІЧНОЇ КОМПЕТЕНТНОСТІ У МАЙБУТНІХ БАКАЛАВРІВ ЕКОНОМІКИ

3.1 Організація і методика дослідно-експериментальної роботи

З метою перевірки висунутої гіпотези дисертаційного дослідження, нами було проведено педагогічний експеримент, що мав на меті підтвердити

правильність чи хибність запропонованої гіпотези, а також необхідність упровадження в педагогічну практичну діяльність результатів дослідження. Ми зосереджували увагу на перевірці результатів використання запропонованих нами організаційно-педагогічних умов, що поєднували традиційні та інноваційні методи та технології навчання, сприяли формуванню професійно-термінологічного словника майбутніх економістів та значно полегшили б процес запам'ятовування економічних термінів під час вивчення економічних дисциплін професійного спрямування. Планувалося, що в процесі експериментального дослідження, керуючись розробленою моделлю формування необхідних економічних знань та вмінь, обґрунтуваннями, методичними розробками та практичною реалізацією організаційно-педагогічних умов, ми одержимо позитивні результати формування термінологічного словника майбутніх економістів та високі показники розвитку вмінь використовувати сформовані знання у ситуаціях професійного спрямування, виявляючи творчий підхід та нестандартність мислення.

Готуючись до проведення експерименту, визначили: мету та завдання дисертаційного дослідження; розглянули умови для впровадження розробленої моделі формування професійно-термінологічної компетентності майбутніх економістів; розробили критерії, рівні та показники сформованості досліджуваних компонент професійно-термінологічної компетентності; виділили якості, сформованість яких перевірялась у процесі експериментального дослідження; дослідили стан сформованості визначених якостей.

Педагогічний експеримент проводився у Вінницькому кооперативному інституті, Вінницькому інституті економіки Тернопільського національного економічного університету, Хмельницькому національному педагогічному університеті, Уманському державному педагогічному університеті імені Павла Тичини та здійснювався у три взаємопов'язаних етапи з 2010 по 2015 роки:

- організація та проведення констатувального етапу – з 2010 по 2012 рр.;

➤ етап виправлення недоліків і формування досліджуваної компетентності – з 2012 по 2013 рр;

➤ формувальний етап – з 2014 по 2015 рр.

В експерименті брали участь 421 студент галузі знань 0305 «Економіка і підприємництво» (у тому числі 109, які навчаються за напрямом підготовки 6.030508 «Фінанси і кредит», 106 студентів за напрямком підготовки 6.030509 «Облік і аудит», 102 студентів за напрямком підготовки 6.0305 «Маркетинг», 104 за напрямом підготовки 6.030504 «Економіка підприємства» та 14 викладачів. Для проведення дослідження було сформовано експериментальні та контрольні групи, відповідно до вимог експерименту, студенти яких знаходились у рівноцінних умовах. Експериментальне дослідження проводилось під час викладання економічних дисциплін, де значна увага приділялась саме формуванню та оволодінню професійною економічною термінологією студентами.

Успішному проведенню педагогічного експерименту та одержанню позитивних результатів сприяло виокремлення наступних чинників:

- ✓ експеримент проводився під час навчально-виховного процесу;
- ✓ студенти не знали про проведення дослідження, цим самим не змінювали власного ставлення до навчання;
- ✓ терміни, що потребували засвоєння, були однаковими для контрольних та експериментальних груп;
- ✓ контрольні зрізи проводились одночасно в усіх групах;
- ✓ програма дослідження заздалегідь була розроблена;
- ✓ були визначені критерії перевірки та оцінювання сформованих компонент термінологічної компетентності;
- ✓ контрольні та експериментальні групи вибирались з однієї галузі знань та з одного напрямку підготовки.

На першому етапі (2010 – 2012 рр.) було проведено констатувальний етап експерименту, під час якого було сформульовано гіпотезу, мету та завдання дослідження, визначено критерії за якими оцінювалася сформованість

професійно-термінологічної компетентності майбутніх економістів, розроблено методики, що визначали рівень сформованості досліджуваних якостей, визначено рівень сформованості знань професійної термінології в студентів економічних спеціальностей та вміння використовувати сформовані знання під час розв'язання професійних завдань. Тим самим було перевірено реальний стан проблеми нашого дисертаційного дослідження.

Констатувальний етап експерименту проводився на базі Вінницького кооперативного інституту в якому брали участь 7 викладачів та студенти чотирьох груп 3-4 курсів за напрямками підготовки «Фінанси і кредит» та «Облік і аудит» (102 випробуваних).

Під час проведення експериментального дослідження, економічні терміни, що потребували засвоєння та вміння використовувати їх у ситуаціях професійного спрямування, на які були спрямовані заняття, не відрізнялись за складністю й охоплювали одну й ту саму тематику навчальної програми.

Викладачі, які брали участь у дослідженні, були проінформовані про мету та завдання експерименту, ознайомлені з методиками, що потребували використання, і забезпечували б формування досліджуваних якостей, зокрема здатність логічно та доцільно використовувати фахові терміни для встановлення та налагодження комунікативних відносин та підвищення власного рівня освіченості.

Для визначення рівня знань фахових термінів майбутніми економістами під час занять ми використовували: тестування; анкетування; спостерігали за навчальним процесом; опрацьовували та аналізували результати їхньої роботи, зокрема співвідносили наповненість професійно-термінологічного словника та часовий інтервал, акцентуючи увагу на якості засвоєння необхідних знань; проводили бесіди зі студентами та викладачами про їхнє ставлення до предмета дослідження.

Тести розроблялися таким чином, щоб одержані результати були достовірними, об'єктивними, піддавалися статистичній обробці і надавали

можливість за короткий проміжок часу опитувати значну кількість студентів. Питання для анкетування підбиралися таким чином, щоб одержати ґрунтовну інформацію про розуміння студентами необхідності формування професійно-термінологічного словника майбутнього економіста та розуміння викладачів необхідності формування фахівців у сфері економіки, котрі б склали гідну конкуренцію на ринку праці.

На констатувальному етапі експерименту було визначено 7 критеріїв, за якими визначався стан сформованості професійно-термінологічної компетентності майбутніх економістів у процесі вивчення фахових дисциплін, зокрема такі: результативність використання економічної термінології (рівень засвоєння термінів); обсяг термінологічних знань; розвиток пізнавальних якостей; професійна спрямованість та самовизначеність особистості; умотивованість вивчення фахової термінології; розвиток вольових якостей; розвиток творчих здібностей.

Для оцінки вищезазначених критеріїв ми розробили діагностичні методики, що відповідають вимогам цього дослідження (додаток Р). Для перевірки рівня їх сформованості ми проводили перевірочні зрізи в контрольних та експериментальних групах.

Фахівця у сфері економіки характеризує рівень володіння фаховою термінологією та вміння її доречно використовувати, від знання якої залежить його здатність налагоджувати комунікативні відносини, розв'язувати професійні завдання, доступно пояснювати та висловлювати власні думки.

Для визначення результативності використання професійної економічної термінології ми використали розроблені нами завдання, що спрямовані на перевірку зазначеного критерію (додаток Р.1).

Виконання цих завдань оцінювалось за дванадцятибальною шкалою у відповідність до якої було поставлено три рівні сформованості критерію результативності використання професійної економічної термінології, зокрема: високий рівень – від 9 до 12 балів; середній рівень- від 5 до 8 балів; низький

рівень - від 1 до 4 балів. Завдання оцінювались відповідно до таких параметрів, як:

- ✓ точність тлумачення економічних термінів;
- ✓ правильність встановлення відповідностей;
- ✓ час, витрачений на розв'язування завдань;
- ✓ кількість синонімічних заміників;
- ✓ повнота розв'язування завдань;
- ✓ оригінальність розв'язування.

Високий рівень результативності демонструє стійкі знання студентів професійної термінології, що оцінені від 9 до 12 балів і відповідають вищезазначеним параметрам оцінювання.

Під середнім рівнем критерію результативності засвоєння і використання професійної термінології ми будемо розуміти оцінювання знань студентів від 5 до 8 балів відповідно до зазначених параметрів, що свідчить про необхідність повторення тих термінів, з якими виникли запитання у процесі виконання завдань.

Низький рівень відповідає кількості від 1 до 4 балів і свідчить про необхідність повторного опрацювання теми розділу.

Визначення рівнів результативності використання професійної термінології студентами експериментальних груп представлено в таблиці 3.1.

Для визначення позиції викладачів і студентів щодо необхідності вивчення професійної економічної термінології, її значення для майбутньої професійної діяльності, факторів, що впливають на рівень засвоєння студентами нових економічних понять та необхідності використання нових методів і форм засвоєння економічних понять, ми провели анкетування серед викладачів (додаток Р.2). Результати анкетування викладачів наведено у таблиці 3.2.

Таблиця 3.1.

Розподіл показників результативності використання професійної термінології студентами експериментальних груп

Навчальні групи	Кількість студентів	Рівні		
		Високий	Середній	Низький
«Фінанси і кредит» + «Облік і аудит»	102	16	44	42

Таблиця 3.2.

Результати анкетування викладачів щодо формування професійно-термінологічного словника майбутніх економістів (8 викладачів)

Категорії запитань	Позитивна відповідь (у %)	Не визначились з відповіддю (у %)	Відповіли негативно (у %)
Ознайомленість з поняттям «термінологічна компетентність»	75	25	-
Усвідомлення значення професійної термінології для економістів	88	12	-
Використання інтерактивних технологій на заняттях	50	37	13
Задоволення станом засвоєння економічних термінів на заняттях	13	25	62
Усвідомлення студентами необхідності вивчення фахових термінів	13	25	62
Задоволення станом сформованості термінологічного словника в студентів	-	37	63
Задоволення практичним використанням термінів студентами	25	50	25

У цьому дисертаційному дослідженні під обсягом термінологічних знань ми розуміємо кількість економічних термінів, що здатні засвоїти студенти з окремо взятої теми, розділу чи заняття в процесі вивчення фахових дисциплін (додаток Р.3).

Для розрахунку обсягів засвоєної економічної термінології ми використовували наступну формулу:

$$Q = K_1 : K \cdot 100\% , \text{ де}$$

Q – обсяг сформованих економічних термінів (у %);

K_1 – кількість правильно зазначених термінів;

K – загальна кількість запропонованих економічних термінів [162, с. 184].

У таблиці 3.3 наведено результати розподілу студентів експериментальних і контрольних груп за рівнем обсягу економічних термінологічних знань.

Таблиця 3.3

Розподіл показників рівнів обсягу економічних термінологічних знань студентів експериментальних груп

Навчальні групи	Кількість студентів	Рівні		
		Високий	Середній	Низький
«Фінанси і кредит» + «Облік і аудит»	102	22	40	40

Для визначення рівня розвитку пізнавальних якостей студентів, що проявляються у визначені позиції майбутніх економістів щодо необхідності вивчення професійної економічної термінології, розуміння її значення для майбутньої професійної діяльності; у визначенні ставлення студентів до постійного оновлення сформованого термінологічного словника та рівня розвитку їхньої пізнавальної активності, ми запропонували студентами дати відповіді на визначенні нами запитання (додаток Р.4). Результати опитування наведено у таблиці 3.4.

Під час експериментального дослідження стало зрозумілим, що мало уваги приділяється використанню фахової термінології під час вивчення економічних дисциплін та спостерігається недостатній рівень професійної спрямованості в процесі формування необхідних знань. Про це свідчать результати опитування студентів, що показали більшу кількість негативних відповідей чи таких, що не визначились, на поставлені запитання (таблиця 3.4).

Таблиця 3.4

Результати опитування студентів експериментальних і контрольних груп
щодо рівня сформованості їхньої пізнавальної діяльності (у %)

(102 студенти)

Категорії запитань	Позитивна відповідь	Не визначились з відповіддю	Відповіли негативно
Зацікавленість у вивченні економічної термінології	14	35	51
Усвідомлення в значенні економічної термінології для майбутньої професії	12	43	45
Зацікавленість у професії економіста	38	48	14
Розуміння змісту професійного навчання	13	52	35
Самооцінка власних знань економічних термінів	16	47	37
Сформованість практичних умінь використання економічної термінології	9	25	66
Бажання розширити термінологічний словник	17	32	51
Задоволення станом організації процесу запам'ятовування економічних термінів	37	17	46
Усвідомлення необхідності використання нових методів для покращення процесу запам'ятовування	23	52	25
Зацікавленість в оволодінні професіоналізмами	8	35	57

Незнання та не усвідомлення фахової термінології для професії економіста зумовили низькі показники професійної зацікавленості, спрямованості та визначеності студентів. Нездатність доцільно використовувати економічні поняття на практиці забезпечила низьку самооцінку студентів, небажання розширювати сформовані економічні словники, вивчати специфічні економічні поняття, використовувати новітні методи для покращення рівня засвоєння економічних понять та незадоволеність самим навчальним процесом.

Дослідженнями встановлено, що високі показники професійної спрямованості вивчення матеріалу сприяють підвищенню зацікавленості студентів в об'єкті вивчення, досить швидкому та свідомому запам'ятовуванню необхідної інформації, відпрацюванню вмінь та навичок використовувати одержані знання в професійній діяльності. Саме тому під час проведення педагогічного експерименту ми акцентували увагу на виконанні завдань, що сприяли формуванню та розширенню термінологічного словника майбутніх економістів та були пов'язані з майбутньою професійною діяльністю.

Рівень професійної спрямованості та самовизначеності особистості ми перевіряли за розробленим тестом (додаток Р.5), що складається з 5 категорій запитань, котрі найкраще розкривають ставлення студентів до їх майбутньої професійної діяльності та допоможуть визначити рівень відповідності особистості студента обраному фахові. Ми визначили наступні категорії запитань:

1. Знання та уявлення студентів про зміст професійної діяльності.
2. Ставлення студентів до майбутньої професії.
3. Здатність до виконання поставлених професійних завдань.
4. Ініціативність студентів щодо професійного розвитку.
5. Самовизначеність студентів щодо відповідності майбутній професії.

Під час аналізу результатів тесту вищезазначені категорії допоможуть охарактеризувати рівні професійної спрямованості та самовизначеності студентів. Оцінювання відповідей відбувалось наступним чином: за відповідь «Так» – 4 бали, «Скоріше так, чим ні» – 3 бали, «Скоріше ні, чим так» – 2 бали, «Ні» – 1 бал. Кількість одержаних балів відповідала одному з визначених нами рівнів професійної спрямованості студентів: високий, середній та низький.

Високий рівень професійної спрямованості студента характеризується стійкими та глибокими знаннями професії економіста, що підтверджуються знаннями основних вимог до фахівців економічної діяльності на ринку праці, основних обов'язків та тих якостей, якими має володіти майбутній фахівець. З усіх можливих професій перевага віддається обраному фаху як перспективній

діяльності, що приносить користь суспільству. Спрямованість на одержання нових знань, формування нових умінь та розширення сформованого економічного словника професійної термінології. Постійне прагнення до самовдосконалення та саморозвитку, що виявляється через пошук цікавих фактів про обрану професію, слідування за змінами, що відбуваються у сфері економіки, постійному оновленні та розширенні словникового запасу. Спостерігається творчий підхід під час розв'язування професійних завдань, пошук нових підходів для кращого запам'ятовування нових термінів і зацікавленість в оволодінні професіоналізмами професії, а також самостійність у процесі розв'язання фахових завдань та відповідність особистісних рис характеру обраному фаху.

Середній рівень характеризується зацікавленістю професією економіста. Знання основних вимог, одержаних знань та сформованих умінь фахівця у сфері економіки є поверхневими, непослідовними та несистематичними. Наявні наміри одержати значні успіхи в обраному фахові, присутнє розуміння необхідності вивчення фахової термінології та її значення у професії економіста. Ставлення до професії позитивно-пасивне. Інформацію про зміни в обраній професії одержують на заняттях, використовують раніше засвоєну термінологію без самостійного розширення термінологічного словника в процесі виконання професійних завдань покладаються на одержаний досвід, інколи використовують креативний підхід до вивчення економічних термінів. Віддають перевагу самостійному розв'язанню завдань, ураховуючи рекомендації викладачів. Особистісні якості відповідають обраному фаху, лише потребують подальшого розвитку.

Низький рівень характеризується фрагментарними економічними знаннями, частково сформованими вміннями та загальними уявленнями про професію економіста та вимоги до фахівців цієї сфери. Розуміння значення професії для суспільства в цілому та необхідність розширення запасів професійної термінології знаходиться на низькому рівні, в тому числі байдуже ставлення до оволодіння фаховою термінологією та поновленням сформованого термінологічного словника, розглядаються варіанти зміни обраного фаху у майбутньому.

Зацікавленість у розвитку та подальшому навчанні відсутня, засвоєння фахових термінів епізодичне та короткочасне. Виконання завдань відбувається шаблонно, за зразком. Спостерігається постійний пошук допомоги під час вирішення професійних питань та невідповідність особистісних якостей обраному фаху.

У таблиці 3.5 наведено результати розподілу студентів експериментальних груп за рівнем розвитку професійної спрямованості та особистої самовизначеності.

Таблиця 3.5

Розподіл показників рівнів професійної спрямованості та самовизначеності студентів експериментальних груп

Навчальні групи	Кількість студентів	Рівні		
		Високий	Середній	Низький
«Фінанси і кредит» + «Облік і аудит»	102	26	46	30

Стійкі мотиви виконання професійних обов'язків сприяють значним успіхам у професійній діяльності та повній особистісній самореалізації у сфері економіки.

Ми провели тестування в експериментальних групах (додаток Р.6), щоб визначити ставлення студентів до необхідності вивчення професійної термінології, розуміння її значення для майбутньої професійної діяльності, розуміння необхідності постійного оновлення та розширення сформованого економічного словника, визначення мотивів засвоєння фахових термінів, визначення особистісного ставлення до сформованих знань та вмінь їх доречного використання. Варто було також визначити зв'язок між сформованими знаннями економічної термінології та значними успіхами в професійній діяльності, визначити наскільки студенти розуміють значення основних понять для комунікативного налагодження професійних стосунків.

Для визначення рівня сформованості мотивів щодо вивчення фахової термінології ми підраховали кількість відповідей «Так» і «Ні», і враховуючи їх співвідношення, визначили три рівні: стійка вмотивованість, невизначена вмотивованість та нестійка вмотивованість. Зокрема:

➤ Більше відповідей «Так» свідчить про наявність стійких мотивів щодо вивчення професійної термінології студентами, про розуміння її значення для досягнення значних успіхів у майбутній професії, використання сформованих знань для налагодження комунікативних відносин та демонстрації своїх професійних якостей, про необхідність постійного розширення власних словникових запасів, зацікавленість в одержанні нових знань, використання різних методів для засвоєння нових термінів.

➤ Відповідей «Так» чи «Ні» (50/50) – свідчить про розуміння студентами значення професійної термінології для майбутньої професійної діяльності, знання сфер та професійних ситуацій їх використання, про одержання можливих переваг у налагодженні комунікативних відносин, але недостатній рівень зацікавленості в розширенні власних словникових запасів, розширенні джерел одержання нових знань, пошуку та засвоєнні економічних професіоналізмів, пошуку нових методів засвоєння економічних понять. Ці ознаки свідчать про невизначеність мотивів студентів та недостатній рівень розуміння значення саморозвитку та самоосвіти для формування особистості фахівця у сфері економіки. Виникає потреба у додатковій стимуляції зацікавленості студентів в самоосвіті.

➤ Більше відповідей «Ні» свідчить про нестійку вмотивованість студентів щодо засвоєння фахової термінології, про епізодичне розуміння значення економічних термінів у діяльності майбутнього економіста, про тимчасове використання сформованих знань у комунікації, неточність у тлумаченні економічних понять. Небажання розширювати та поглиблювати знання професійної термінології, незацікавленість у пошуках нових джерел інформації та постійному повторенні вже сформованих термінологічних знань, незнання професіоналізмів та вивчення нових понять під натиском.

У таблиці 3.6 наведено результати розподілу студентів експериментальних груп за рівнем сформованості мотивів щодо вивчення фахових економічних термінів.

Таблиця 3.6

Розподіл показників рівнів сформованості мотивів щодо вивчення фахових економічних термінів студентів експериментальних груп

Навчальні групи	Кількість студентів	Рівні		
		Стійка вмотивованість	Невизначена вмотивованість	Нестійка вмотивованість
«Фінанси і кредит» + «Облік і аудит»	102	16	48	38

Оцінку рівня сформованості вольових якостей студентів-економістів ми здійснили за допомогою розробленого нами тестів (додаток Р.7), що показало здатність студентів долати труднощі під час розв'язання професійних завдань та у вивченні нових економічних термінів. Ми визначили три рівні сформованості рівня розвитку вольових якостей: високий, середній, низький.

➤ Високий рівень розвитку вольових якостей характеризується здатністю студентів долати труднощі під час вирішення професійних завдань, вирішувати ситуації, покладаючись лише на власні сили, постійно повторювати засвоєні економічні поняття, працювати над розширенням сформованого словникового запасу, використовувати економічні терміни у процесі спілкування для налагодження комунікативних відносин, працювати над виправленням недоліків і прогалин у знаннях, здатністю досягати поставлених цілей, незважаючи на необхідність докладених зусиль, зацікавленістю та постійним пошуком нових професіоналізмів.

➤ Середній рівень характеризується невпевненістю студентів у власних знаннях та здібностях, здатністю тимчасово працювати над виправленням помилок, несаможиттєвості вирішення професійних ситуацій, повторним опрацювання економічної термінології лише під натиском з боку викладача, економічні терміни використовуються нечасто у професійному спілкуванні, частковою здатністю досягати поставлених цілей, поповненням словникового запасу за необхідності.

➤ Низький рівень характеризується нездатністю долати труднощі під час розв'язування професійних завдань, не здатністю приймати самостійні рішення,

постійний пошук допомоги зі сторони викладача та колег, відсутність зацікавленості у повторенні сформованих знань та заповненні прогалин у знаннях економічної термінології, нездатністю досягати поставлених цілей, процес вивчення економічних термінів контролюється викладачем, нездатністю до самостійного опрацювання нової економічної термінології, невпевненістю у власних силах та небажанням реалізації себе як фахівця в обраній діяльності.

У таблиці 3.7 наведено результати розподілу студентів експериментальних груп за рівнем сформованості вольових якостей під час вивчення економічної термінології.

Значним успіхом на ринку праці користуються економісти, які здатні використовувати нестандартні шляхи вирішення професійних питань, творчо підходять до виконання покладених на них обов'язків та які доцільно та оригінально використовують фахову термінологію.

Таблиця 3.7

Розподіл показників за рівнем сформованості вольових якостей під час вивчення економічної термінології студентами експериментальних груп

Навчальні групи	Кількість студентів	Рівні		
		Високий	Середній	Низький
«Фінанси і кредит» + «Облік і аудит»	102	14	42	46

Для визначення рівня розвитку творчих здібностей студентів ми використали тест (додаток Р.8) і тест, що запропонувала у своєму дисертаційному дослідженні К. Рум'янцева [162] (додаток Р.9), щоб оцінити творчий потенціал студентів. Рум'янцева також пропонує визначати три рівні розвитку: високий, середній та низький.

Під низьким рівнем вона пропонує розуміти слабку здатність до гнучкого, оригінального мислення в процесі розв'язання завдань, стверджує, що мислення студентів є стереотипним, нечутливим до нового.

Середній рівень характеризує епізодичний інтерес до поставленої мети, навчання носить копіювальний характер, творча активність при цьому вимагає

систематичних спонукань, додаткових стимулів, у процесі розв'язання творчих завдань проявляється гнучкість, оригінальність мислення, підвищується уява та фантазія.

Високий рівень передбачає високу ініціативу до розв'язування творчих завдань, наполегливе та цілеспрямоване до роботи, стійке прагнення до самостійного розв'язування завдань, багата уява та фантазія, здатність до прийняття нестандартних рішень [162, с. 126].

Визначення рівня розвитку творчих здібностей студентів контрольних та експериментальних груп під час вивчення фахових дисциплін наведено в таблиці 3.8.

Аналіз кількісних та якісних показників констатувального етапу експерименту надав можливість зробити висновки про недостатню сформованість вмінь студентів використовувати економічні терміни для розв'язання завдань професійного спрямування, під час проведення діалогів і при відповідях на заняттях, недоцільність її використання та неспроможність доступно висловлювати власні думки та обґрунтовувати прийняті рішення.

Таблиця 3.8

Розподіл показників за рівнем розвитку творчих здібностей студентів експериментальних та контрольних груп

Навчальні групи	Кількість студентів	Рівні		
		Високий	Середній	Низький
«Фінанси і кредит» + «Облік і аудит»	102	20	45	37

Водночас варто зазначити, що низькими є показники сформованості термінологічного словника майбутніх економістів. Це може слугувати однією з причин нездатності студентів побудувати цільну картину професійної ситуації та некоректному розумінню поставлених завдань.

Опитування викладачів-предметників свідчить про розуміння ними необхідності якісного формування словника економічної термінології в студентів, для їхньої майбутньої професійної реалізації як фахівців і необхідності зміни

підходів до навчального процесу через уведення інноваційних та інтерактивних методів навчання. Разом з тим, викладачі наголошують на низьких показниках володіння фаховою термінологією майбутніми економістами, відсутністю вмінь їх практичного використання та уцінення студентами її значення для майбутньої діяльності. Причиною таких результатів є: відсутність ґрунтовних знань про професію економіста, низький рівень проінформованості стосовно обраного фаху, вимог щодо підготовки кваліфікованих фахівців; незацікавленість та нерозуміння студентами ролі економічної термінології для професії економіста, зокрема необхідності знання професіоналізмів; нерозуміння змісту професійного навчання, недооцінювання власних сил, знань та вмінь, що зумовлюють нездатність самостійно виконувати поставлені завдання та переконують у невідповідності особистісних рис обраному фахові. Це зумовило низькі рівні пізнавальної активності та професійної спрямованості студентів-економістів. Результати дослідження представлені у вигляді діаграм на рис. 3.1, 3.2.

Ще однією причиною низьких показників результатів дослідження є нестійка вмотивованість майбутніх економістів у реалізації себе як фахівців та в оволодінні своєю професією, неправильні підходи до розширення власного термінологічного словника та формування тимчасових знань фахових термінів.

Результати дослідження свідчать, що неабияке значення для формування економічних знань мають вольові якості студентів, рівень сформованості яких у дослідженні залишився низьким. Визначений рівень виявляється у нездатності студентів долати труднощі у вирішенні поставлених завдань, низькій спроможності вирішувати професійні питання, покладаючись лише на власні сили, нездатності працювати над виправленням допущених помилок та постійному оновленню сформованого словника професійної термінології, в частковій здатності досягати поставлених цілей.

Використання

Задоволення станом

Рис. 3.1. Результати опитування викладачів щодо формування професійного термінологічного словника майбутніх економістів на констатувальному етапі експерименту

Рис. 3.2. Результати опитування студентів щодо рівня розвитку пізнавальної діяльності спрямованої на формування професійного термінологічного словника на констатувальному етапі експерименту

Не менш важливим показником є рівень сформованості творчих здібностей майбутніх економістів, зокрема в їхній здатності творчо підходити до вирішення професійних питань, нестандартному використанню знань фахової термінології та оригінальних підходах у формуванні необхідних знань. Результати дослідження продемонстрували, що ці показники є низькими і вимагають значної уваги з боку викладачів та спрямованості навчального процесу на їх покращення.

Під час проведення констатувального етапу експерименту було виявлено певні недоліки в організації навчального процесу, безпосередньо у викладанні економічних дисциплін, оскільки значна увага зосереджувалася на формуванні економічних знань студентів і лише частина часу відводилась на формування та розширення термінологічного словника студентів, мало уваги приділялось професійній спрямованості завдань та вмотивованість навчання студентів не підкріплювалась. Це надало нам можливість провести пошуковий етап експерименту, що тривав з 2012 по 2013 рр. і був спрямований на виправлення цих недоліків. Програма його передбачала цілеспрямовану та систематичну діяльність із формування професійно-термінологічної компетентності майбутніх економістів, зокрема формування та постійного збагачення їхнього економічного словника професійною термінологією.

Формувальний експеримент проводився з 2014 по 2015 рр. Мета його проведення полягала у перевірці ефективності використання запропонованих нами організаційно-педагогічних умов для підвищення якості формування професійно-термінологічної компетентності майбутніх економістів, зокрема підвищення рівня засвоєння ними економічної термінології, розширення їхнього словникового запасу професійної термінології, наближенню навчального процесу до майбутньої професійної діяльності. Тим самим ознайомлювали студентів з особливостями обраної ними професії, порівнювали одержані результати навчальної діяльності студентів, які навчались за традиційною програмою, та студентів, у процесі навчання яких використовувались новітні методики, інноваційні та інформаційні технології.

У формувальному експерименті брало участь 115 студентів Вінницького інституту економіки Тернопільського національного економічного університету, 106 студентів Хмельницького національного педагогічного університету, 102 студенти Вінницького кооперативного інституту, 98 Уманського державного педагогічного університету імені Павла Тичини. Усього в експерименті брало участь 421 чоловік, з яких було сформовано 8 експериментальних (208 чоловік) та 8 контрольних груп (213 чоловік). Вибір експериментальних та контрольних груп відбувався за відомими методиками. Під час проведення експерименту було дотримано всі вимоги статистичних методів опрацювання одержаних результатів, включаючи, що вибірки були незалежними та однорідними, навчальними процесом керував один і той самий викладач, матеріально-технічна база, що використовувалась під час занять була однаковою. Різниця полягала лише у тому, що в експериментальних групах викладач використовував запропоновані нами новітні методи навчання, включаючи інноваційні та інформаційні технології і ситуативні моделі.

Перед початком формувального експерименту ми визначили початкові показники сформованості професійно-термінологічної компетентності студентів-економістів експериментальних та контрольних груп. Результати досліджень представлені у таблиці 3.9.

Таблиця 3.9

Результати визначення показників сформованості професійно-термінологічної компетентності на початку формувального експерименту студентів експериментальних і контрольних груп

Критерії	Показники		
	Високий	Середній	Низький
Експериментальні групи (208 студент)			
Результативність використання економічної термінології	27	132	49
Обсяг термінологічних знань	32	125	51

Розвиток пізнавальних якостей	35	125	48
Професійна спрямованість та особистісна самовизначеність	33	135	40
Умотивованість вивчення фахової термінології	28	121	59
Розвиток вольових якостей	26	116	66
Розвиток творчих здібностей	30	124	54
Контрольні групи (213 студентів)			
Результативність використання економічної термінології	29	130	54
Обсяг термінологічних знань	34	129	50
Розвиток пізнавальних якостей	39	127	47
Професійна спрямованість та особистісна самовизначеність	35	134	44
Умотивованість вивчення фахової термінології	27	118	68
Розвиток вольових якостей	19	125	69
Розвиток творчих здібностей	32	125	56

Графічно результати дослідження наведено на рис 3.3, 3.4.

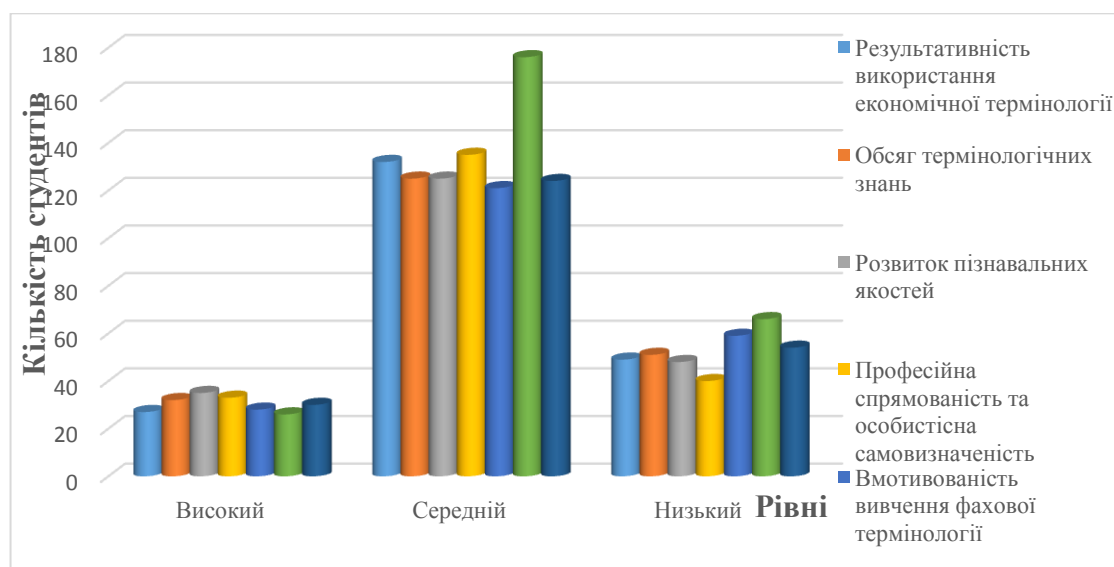

Рис. 3.3. Показники навчальної діяльності студентів експериментальних груп на початку проведення формувального експерименту

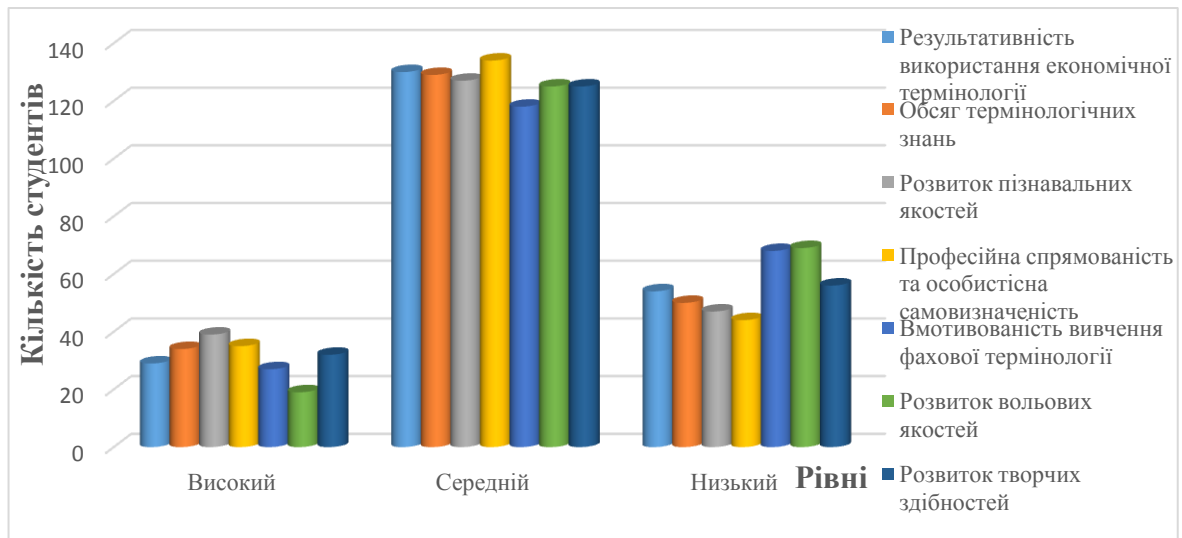

Рис. 3.4. Показники навчальної діяльності студентів контрольних груп на початку проведення формувального експерименту

У проведенні формувального етапу дослідження студентам експериментальних груп під час вивчення фахових дисциплін викладач пропонувала завдання, що були пов'язані з їхньою майбутньою професійною діяльністю, використовував інноваційні та інформаційно-комунікаційні технології, що були спрямовані на засвоєння студентами професійної економічної термінології, методика використання яких розглядається у пунктах 2.2, 2.3 та 2.4 цього дисертаційного дослідження. Ми переконані, що зміна навчального процесу через уведення інноваційних методик та технологій створить можливість підвищити якість знань студентів, спростить процес навчання, забезпечить формування та розширення словника економічної термінології студентів, створить можливість імітувати виконання професійних обов'язків, включаючи розв'язання професійних завдань.

3. 2. Результати експериментальної роботи

Під час формувального експерименту, що проходив у Вінницькому кооперативному інституті, у Вінницькому інституті економіки Тернопільського національно економічного університету, Вінницькому фінансово-економічному університеті, Івано-франківському національному економічному університеті ми

перевірили ефективність використання запропонованих нами у пунктах 2. 2, 2. 3, 2.4 організаційно-педагогічних умов, що забезпечили формування термінологічної компетентності майбутніх економістів і підвищили рівень засвоєння ними фахових економічних термінів. Ефективність підготовки студентів до виконання їхніх майбутніх професійних обов'язків і сформованість термінологічного словника ми перевіряли за виокремленими у пункті 3.1 критеріями та проведенням перевірочних робіт і тестових зрізів. Після проведення формувального експерименту, для діагностики готовності студентів до використання економічної термінології в процесі розв'язання професійних завдань, для визначення відповідності студентів їхній майбутній професійній діяльності, рівня розвитку особистісних рис, що відповідають професії економіста, та рівня розвитку творчих здібностей нестандартного використання термінів, ми використовували ті самі методи, що й на констатувальному етапі.

На формувальному етапі експерименту під час вивчення економічних дисциплін студенти експериментальних груп займалися за розробленою нами методикою вивчення економічної термінології та формування необхідних вмінь її використання, а студенти контрольних груп продовжували навчання, використовуючи традиційні методи.

Оскільки перед проведенням завершального етапу експерименту ми визначили основні показники сформованості професійно-термінологічної компетентності майбутніх економістів та рівень сформованості їхнього словника професійної термінології у контрольних та експериментальних групах, то наприкінці дослідження ми знову провели таке оцінювання. Результати перевірки показали, що показники за виокремленими нами критеріями в студентів експериментальних групах, які навчалися, використовуючи інноваційні та інформаційні технології, включаючи використання елементів ситуативного моделювання, значно підвищились. У той самий час зміни показників сформованості виокремлених нами компонент професійно-термінологічної компетентності в контрольних групах були незначними (табл. 3.10).

Таблиця 3.10

Показники сформованості професійно-термінологічної компетентності студентів експериментальних груп після використання інноваційних методик

Критерії	Показники		
	Високий	Середній	Низький
Експериментальні групи (208 студентів)			
Результативність використання економічної термінології	40	143	25
Обсяг термінологічних знань	42	145	21
Розвиток пізнавальних якостей	59	134	15
Професійна спрямованість та особистісна самовизначеність	47	143	18
Умотивованість вивчення фахової термінології	41	132	35
Розвиток вольових якостей	40	139	29
Розвиток творчих здібностей	41	130	37

На формуальному етапі експерименту поряд із традиційними формами навчання: лекціями, практичними, семінарськими заняттями, самостійною та пошуково-дослідницькою діяльністю студентів, ми використовували новітні технології, прийоми та методи, серед яких виокремимо: ситуативне моделювання, імітаційні та рольові ігри, карти знань, «хмари слів», синквейни, ігрові технології (економічні казки, кросворди, ребуси), тестові технології, продуктивні діалоги, бесіди, дискусії, інформаційні технології (веб-квести). Також ми використовували різні форми організації навчальної діяльності: колективну, індивідуальну, групову, віддаючи перевагу груповим та колективним формам підготовки.

На початку і наприкінці формуального етапу експерименту ми визначили показники сформованості професійно-термінологічної компетентності майбутніх економістів експериментальних груп. Порівняємо одержані результати і простежимо динаміку зміни рівня сформованості досліджуваної компетентності студентів експериментальних груп. Також нас цікавило, як використання

інноваційних та інформаційних технологій вплине на покращення рівня запам'ятовування економічної термінології та розширення професійного словника студентів під час вивчення дисциплін економічного спрямування (таблиця 3.11).

Таблиця 3.11

Динаміка формування професійно-термінологічної компетентності студентів експериментальних груп під час використання ситуативних моделей, інноваційних та інформаційних технологій

Критерії	До експерименту			Після експерименту			Діагностика змін, %		
	Високий	Середній	Низький	Високий	Середній	Низький	Високий	Середній	Низький
Результативність використання економічної термінології	27	132	49	40	143	25	48,2	8,3	-49,0
Обсяг термінологічних знань	32	125	51	42	145	21	31,25	16	-58,8
Розвиток пізнавальних якостей	35	125	48	52	136	20	48,6	8,8	-58,3
Професійна спрямованість та особистісна самовизначеність	33	135	40	47	143	18	42,4	5,93	-55
Умотивованість вивчення фахової термінології	28	121	59	41	132	35	46,4	9,1	-40,7
Розвиток вольових якостей	26	116	66	40	139	29	53,9	19,8	-56,1
Розвиток творчих здібностей	30	124	54	41	130	37	36,7	4,8	-31,5

Аналіз таблиці 3.11 свідчить, що після проведення формувального етапу експерименту, кількість студентів із високим рівнем сформованості термінологічної компетентності значно збільшилась (48,2 %, 31,25 %, 48,6 %, 42,4 %, 46,4 %, 53,9 %, 36,7 %). Також спостерігається збільшення кількості студентів із середнім рівнем сформованості досліджуваної компетентності за всіма показниками (8,3 %, 16 %, 8,8 %, 5,93 %, 9,1 %, 19,8 %, 4,8 %). Водночас, результати дослідження продемонстрували значне зменшення кількості студентів із низьким рівнем знань економічної термінології, вмінь її використовувати та творчо підходити до процесу її вивчення, заниженими показниками пізнавальної активності, прояву вольових якостей та професійною самовизначеністю (49 %, 58,8 %, 58,3 %, 55%, 40,7%, 56,1 %, 31,5%). Графічно проілюструємо динаміку змін отриманих результатів проведеного етапу експерименту (рис. 3.5-3.11):

До проведення експерименту

Після проведення експерименту

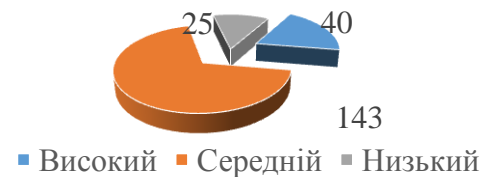
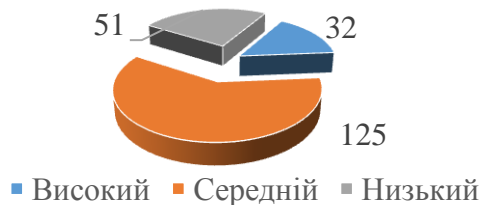

Рис. 3.5. Динаміка зміни показників результативності використання економічної термінології у студентів експериментальних груп на початок і кінець проведення формувального етапу експерименту

До проведення експерименту

Після проведення експерименту

Рис. 3.6. Динаміка зміни показників обсягу знань економічної термінології у студентів експериментальних груп на початок і кінець проведення формувального етапу експерименту

До проведення експерименту

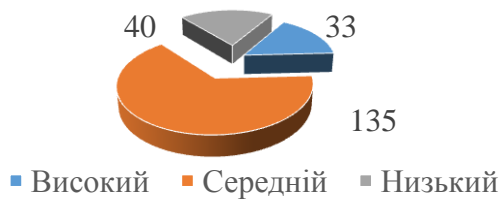

Після проведення експерименту

Рис. 3.7. Динаміка зміни показників розвитку пізнавальних якостей у студентів експериментальних груп на початок і кінець проведення формувального етапу експерименту

До проведення експерименту

Після проведення експерименту

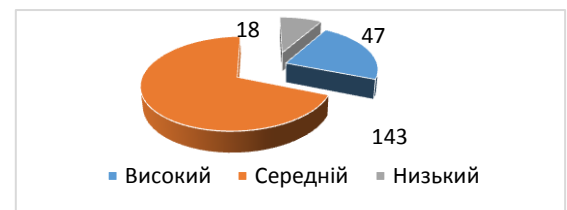

Рис. 3.8. Динаміка зміни рівня професійної спрямованості студентів експериментальних груп на початок і кінець проведення формувального етапу експерименту

До проведення експерименту

Після проведення експерименту

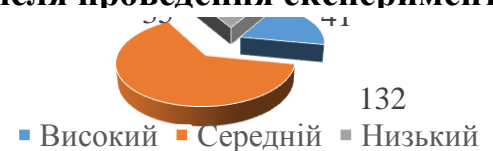

Рис. 3.9. Динаміка зміни рівня вмотивованості вивчення економічної термінології студентами експериментальних груп на початок і кінець проведення формувального етапу експерименту

До проведення експерименту

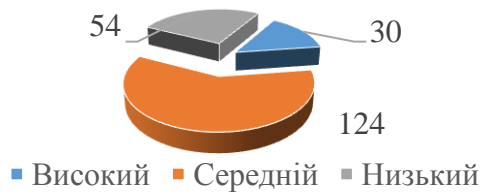

Після проведення експерименту

Рис. 3.10. Динаміка зміни рівня розвитку вольових якостей у студентів експериментальних груп на початок і кінець проведення формувального етапу експерименту

До проведення експерименту

Після проведення експерименту

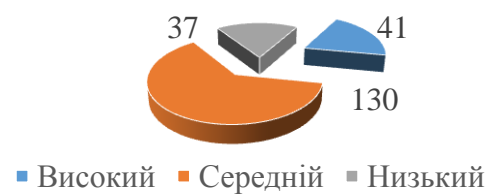

Рис. 3.11. Динаміка зміни рівня сформованості творчих здібностей у студентів експериментальних груп на початок і кінець проведення формувального етапу експерименту

Узагальнимо одержані результати щодо здатності студентів експериментальних груп використовувати знання економічної термінології під час спілкування, в процесі налагодження комунікативних відносин з партнерами, у вирішенні професійних завдань, та покажемо, як змінився рівень обсягу засвоєння студентами економічних понять до проведення експерименту та після вивчення програмного матеріалу за умов використання новітніх методик (рис. 3.12, 3.13).

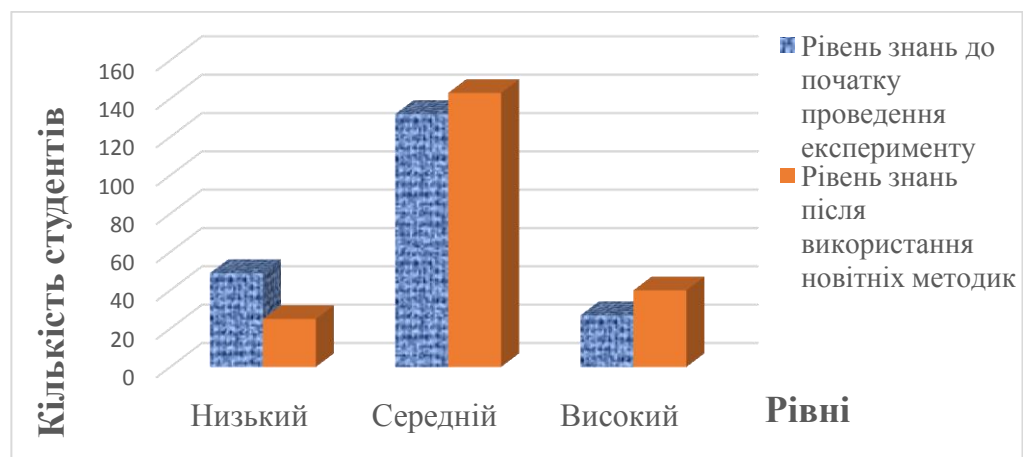

Рис. 3.12. Зміна показників результативності використання студентами експериментальних груп економічної термінології до початку експерименту та після його проведення

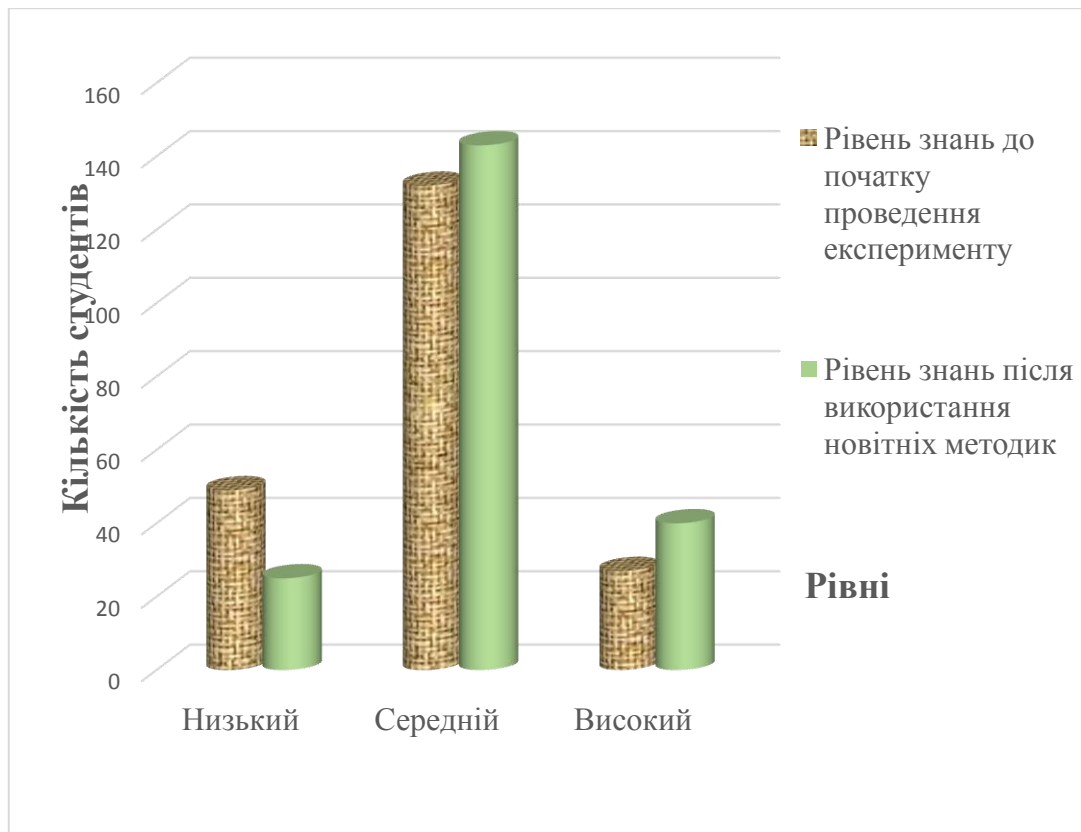

Рис. 3.13. Зміна показників обсягу знань економічної термінології студентами експериментальних груп до початку експерименту та після його проведення

Після проведення формувального етапу експерименту варто розглянути та порівняти узагальнені показники зміни рівнів обсягу знань економічної термінології та вмій її використовувати студентами експериментальних та контрольних груп, щоб зробити висновок про ефективність використання запропонованих нами інноваційних та інформаційних технологій та методик. На рис. 3.14 – 3. 23 наведено порівняння одержаних результатів за вищезазначеними показниками після вивчення деяких тем з дисциплін економічного спрямування студентами експериментальних і контрольних груп.

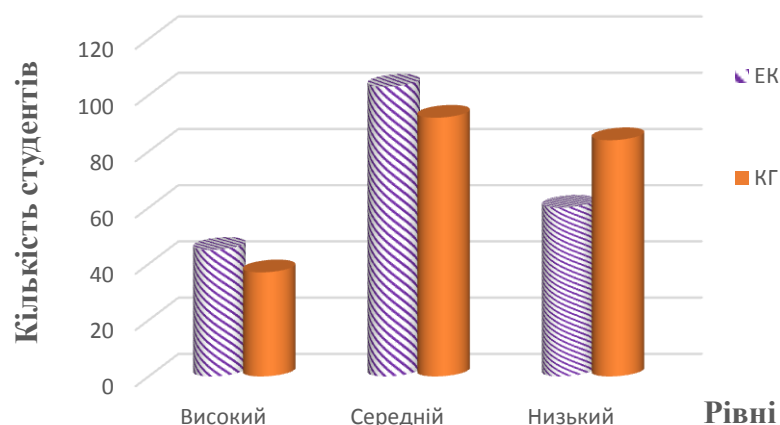

Рис. 3.14. Рівень сформованості вмінь використовувати економічну термінологію після вивчення розділів «Активні операції комерційних банків, кредитні операції банків», «Банківські інвестиції» та «Формування ресурсів банку» з дисципліни «Банківська система»

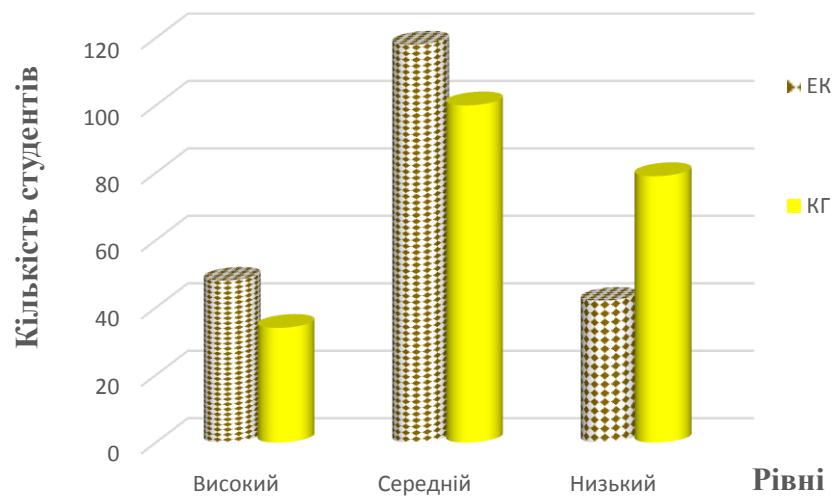

Рис. 3.15. Рівень сформованості обсягів знань економічної термінології після вивчення розділів «Активні операції комерційних банків, кредитні операції банків», «Банківські інвестиції» та «Формування ресурсів банку» з дисципліни «Банківська система»

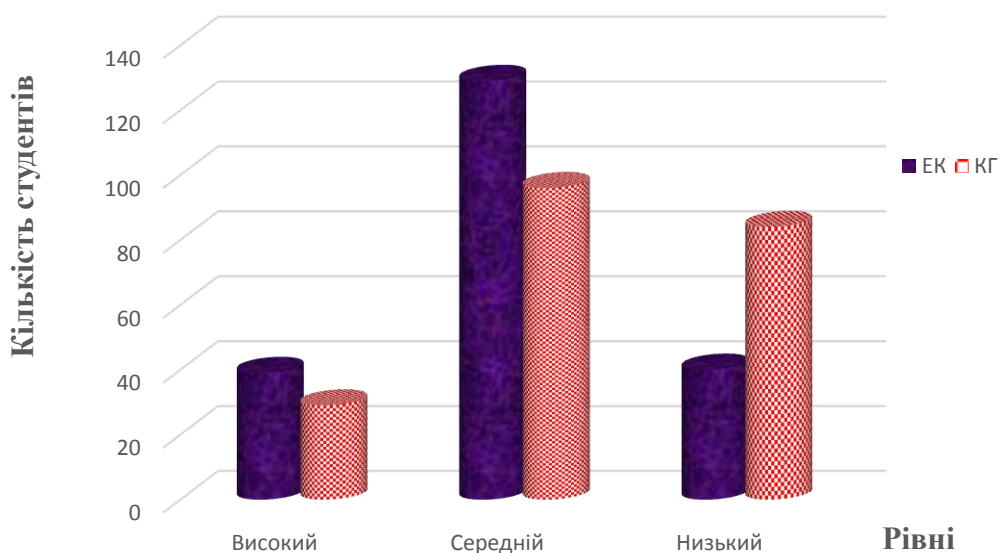

Рис. 3.16. Рівень сформованості вмінь використовувати економічну термінологію після вивчення розділів «Витрати та собівартість продукції», «Поняття про підприємство та основи його організації» з дисципліни «Економіка підприємства»

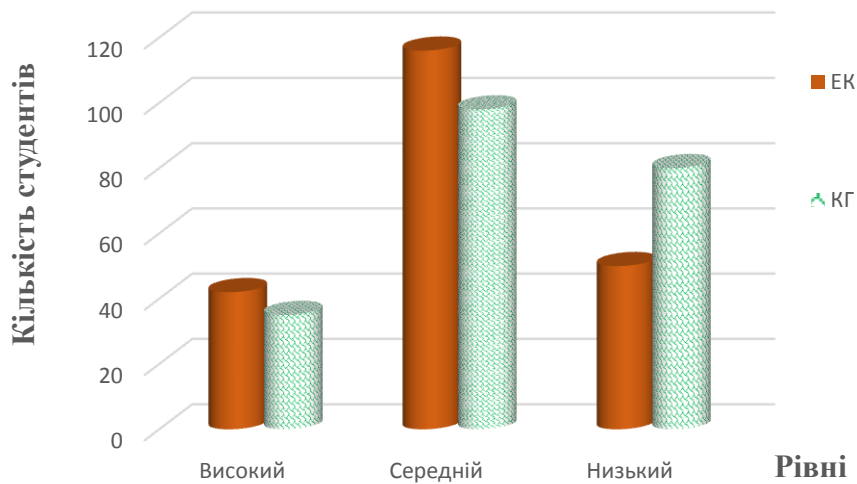

Рис. 3.17. Рівень сформованості обсягів знань економічної термінології після вивчення розділів «Витрати та собівартість продукції», «Поняття про підприємство та основи його організації» з дисципліни «Економіка підприємства»

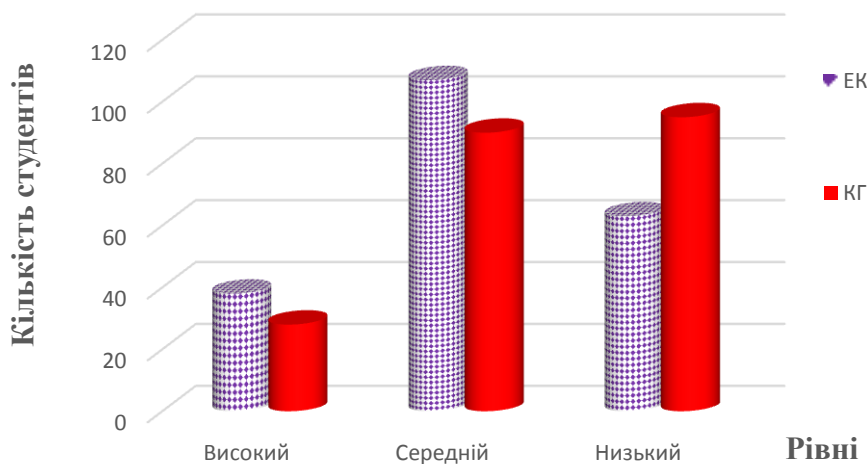

Рис. 3.18. Рівень сформованості вмінь використовувати економічну термінологію після вивчення розділів «Формування і розподіл прибутку» та «Оподаткування підприємств» з дисципліни «Фінанси підприємства»

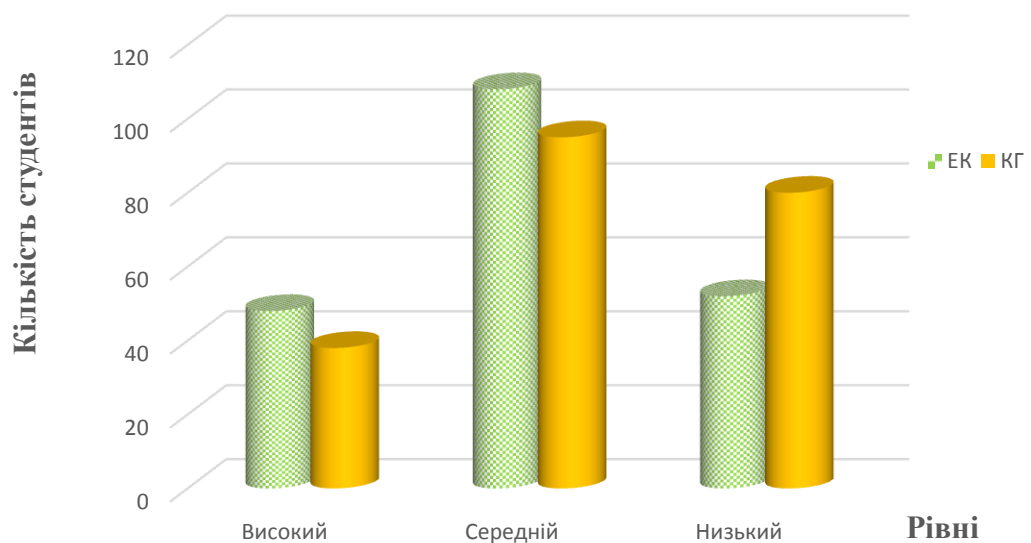

Рис. 3.19. Рівень сформованості обсягів знань економічної термінології після вивчення розділів «Формування і розподіл прибутку» та «Оподаткування підприємств» з дисципліни «Фінанси підприємства»

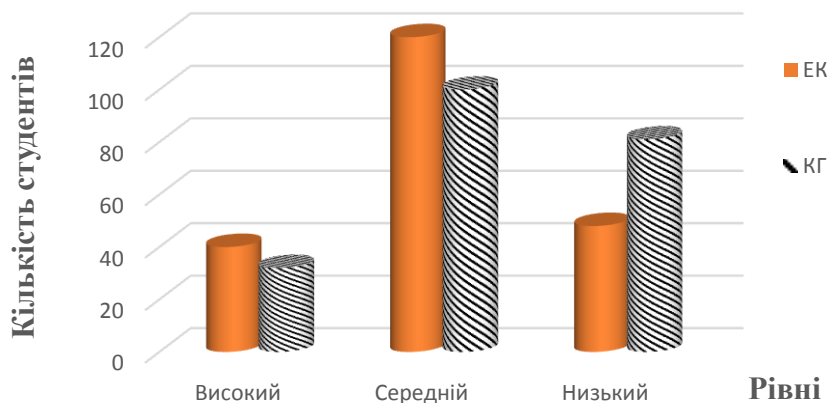

Рис. 3.20. Рівень сформованості вмінь використовувати економічну термінологію після вивчення розділу «Товарне виробництво і товарно-грошові відносини» з дисципліни «Гроші та кредит»

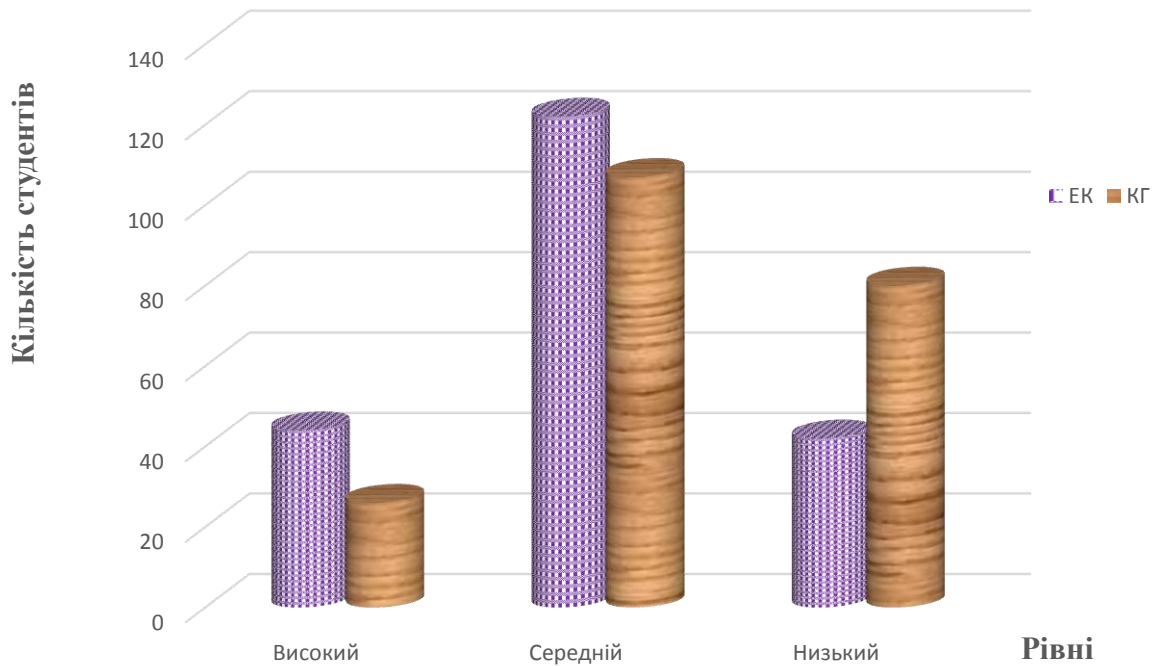

Рис. 3.21. Рівень сформованості обсягів знань економічної термінології після вивчення розділу «Товарне виробництво і товарно-грошові відносини» з дисципліни «Гроші та кредит»

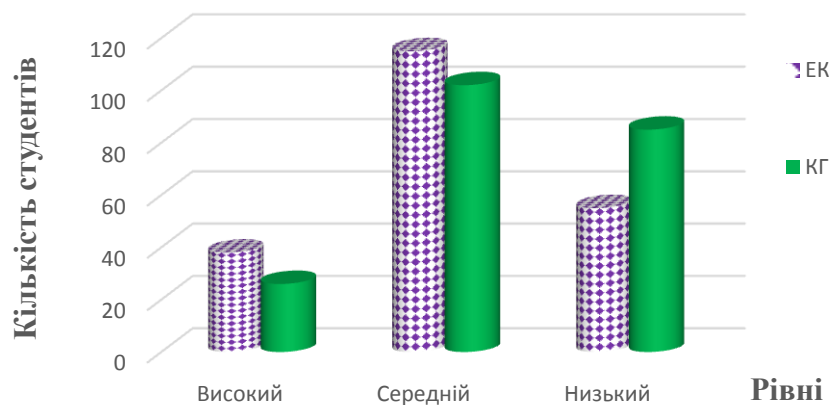

Рис. 3.22. Рівень сформованості вмінь використовувати економічну термінологію після вивчення розділу «Податковий облік та звітність з податку на прибуток підприємств» з дисципліни «Облік і звітність в оподаткуванні»

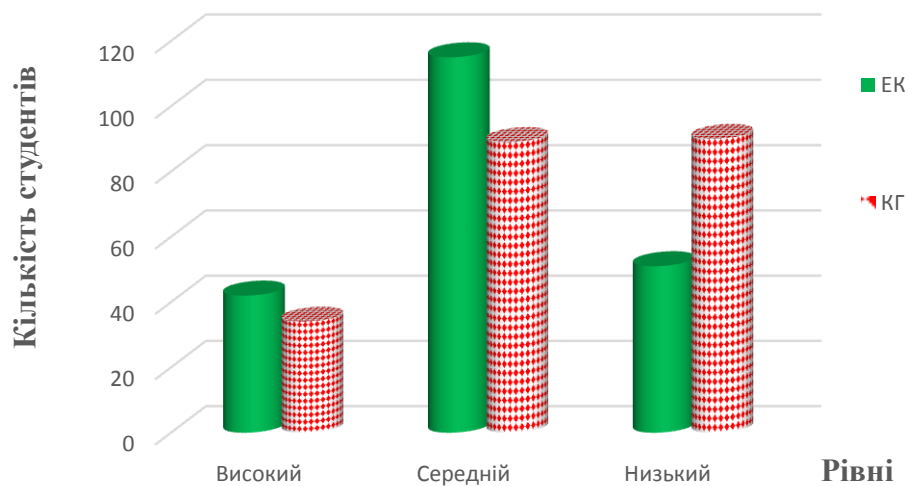

Рис. 3.23. Рівень сформованості обсягів знань економічної термінології після вивчення розділу «Податковий облік та звітність з податку на прибуток підприємств» з дисципліни «Облік і звітність в оподаткуванні»

Одержані результати, котрі зазначені на рис. 3.14 – 3.23 свідчать, що під час проведення формувального етапу експерименту з використанням новітніх технологій і методів, показники високого та середнього рівня студентів експериментальних груп суттєво зросли.

Для того, щоб переконатися в достовірності зроблених висновків, тобто перевірити, що розбіжності між одержаними показниками та ефективністю використання запропонованих методів відсутні, скористаємося критерієм згоди К. Пірсона (χ^2), ураховуючи що кількісні та якісні показники знань студентів

були статистично однакові (нульова-гіпотеза H_0). Робочу гіпотезу ми перевіряли за формулою [14, с. 261-263]:

$$T_{\text{експ.}} = \frac{1}{n_1 \cdot n_2} \cdot \sum_{i=1}^3 \frac{(n_1 \cdot Q_{2i} - n_2 \cdot Q_{1i})^2}{Q_{1i} + Q_{2i}}, \text{ де}$$

Q_{1i}, Q_{2i} – кількість студентів i -го рівня відповідно експериментальної та контрольної груп;

n_1, n_2 – кількість студентів відповідно експериментальних та контрольних груп;

i – ранг рівня засвоєння знань (у нашому випадку високий, середній та низький, відповідно $i=1,2,3$).

Нульова гіпотеза (H_0) передбачає, що показники рівнів сформованості професійно-термінологічної компетентності студентів експериментальних та контрольних груп після проведення формувального етапу експерименту однакові. Альтернативна гіпотеза (H_1) стверджує зворотнє. Розрахунки цих показників подано у додатку С. Для визначення достовірності однієї з вищезазначених гіпотез, ми обчислили Т-критерій за всіма визначеними нами показниками (результативність використання економічної термінології, обсяг термінологічних знань, розвиток пізнавальних якостей, професійна спрямованість та особистісна самовизначеність студентів, умотивованість вивчення фахової термінології, розвиток вольових якостей та розвиток творчих здібностей), ураховуючи рівень значущості, що становить 95 % ($\alpha=0,95$) та ступінь вільності – два. Визначивши критичне значення Т – критерію при зазначених умовах ($T_{\text{крит.}}=0,103$) і порівнявши його з найменшим експериментальним результатом ($T_{\text{експер. min}}$), дійшли висновку, що $T_{\text{експер. min.}} \succ T_{\text{крит.}}$. Це свідчить про відхилення нульової гіпотези і визначення достовірності альтернативної, що визнає різницю між сформованістю професійно-термінологічної компетентності, в тому числі

розширення термінологічних словників і вмінь доцільного їх використання студентами контрольних та експериментальних груп. Варто зазначити, що одержані результати свідчать про підвищення якості знань студентів за умови використання новітніх інноваційних та інформаційних технологій, у тому числі ситуативного моделювання. Отже, запропоновані нами організаційно-педагогічні умови значно та ефективно впливають на формування професійно-термінологічної компетентності майбутніх економістів.

Після проведення формувального етапу експерименту та виявлення зростання показників високого та середнього рівнів сформованості професійно-термінологічної компетентності (зосереджуючи увагу на зростанні обсягів знань професійної економічної термінології та вмінь її використовувати у професійних ситуаціях) майбутніх економістів експериментальних груп у порівнянні з контрольними, ми вирішили провести діагностичні контрольні зрізи з деяких економічних дисциплін (банківська систем, економіка підприємства, фінанси підприємства, гроші та кредит, облікова звітність оподаткування). Це дало нам змогу переконатись у динаміці зміни успішності навчання студентів, підвищенні середнього балу з визначених нами дисциплін та в ефективності використання під час навчання запропонованих нами організаційно-педагогічних умов. Результати досліджень наведені в таблиці 3.12.

Проаналізувавши одержані дані з таблиці 3.12, спостерігаємо значне зростання показників (успішності навчання, якості навчання та середнього балу) у студентів контрольних та експериментальних груп. Варто зазначити, що динаміка зміни показників у студентів експериментальних груп має більшу тенденцію до зростання. Навчання цих студентів супроводжувалося використанням запропонованих нами організаційно-педагогічних умов, що є причиною зростання успішності на 18,3% (у студентів контрольних груп успішність навчання змінилась лише на 5,6 %). Якість знань студентів експериментальних груп зросла на 21,2%, у той час, як динаміка зміни якості студентів контрольних груп становить лише 14,3%. Також про ефективність використання запропонованих

нами методик під час викладання дисциплін економічного спрямування для розвитку термінологічної компетентності студентів та розширенню їх словникового запасу економічної термінології свідчить динаміка підвищення оцінок студентів (середній бал студентів експериментальних груп підвищився на 10,5 у порівнянні з 4, 4 балами студентів контрольних груп).

Таблиця 3.12

Результати порівняння успішності навчання (%) та середнього балу студентів експериментальних і контрольних груп

Показники	Групи		ЕГ	КГ
На початок проведення формувального етапу експерименту	Успішність навчання		72,1	73,7
	Якісна успішність		36,2	38,0
	Середній бал		67,3	68,2
Наприкінці проведення формувального етапу експерименту	Успішність навчання		90,4	79,3
	Якісна успішність		57,4	52,3
	Середній бал		77,8	72,6
Динаміка зміни одержаних показників	Успішність навчання		+18,3	+5,6
	Якісна успішність		+21,2	+14,3
	Середній бал		+10,5	+4,4

Одержані результати свідчать, що застосування ситуативного моделювання, інноваційних та інформаційних технологій під час вивчення професійної економічної термінології: сприяє підвищенню загального рівня якісної успішності студентів і значному розвитку пізнавальних і вольових якостей; забезпечує професійну спрямованість студентів; сприяє розширенню термінологічного словника; допомагає відпрацювати вміння та навички доцільного застосування сформованих знань економічної термінології на практиці, тобто під час вирішення ситуацій професійного спрямування. Аналізуючи результати контрольних зрізів,

можемо також відзначити, що знання економічної термінології студентів експериментальних груп є досить глибокими та стабільними, так як вони націлено розширюють словник професійної термінології, використовуючи додаткові джерела. В свою чергу, знання студентів контрольних груп обмежуються лише інформацією, яку вони одержали на лекційних, практичних та семінарських заняттях з економічних дисциплін.

Уважаємо за потрібне визначити коефіцієнт успішності студентів наприкінці формульованого етапу експерименту. Для цього скористаємось формулою:

$$Q = \frac{Q_{\text{експ.}}}{Q_{\text{контр.}}}, \text{ де}$$

$Q_{\text{експ.}}$ – відсоток успішності студентів експериментальних груп

$Q_{\text{контр.}}$ – відсоток успішності студентів контрольних груп [162, с. 182].

Результати проведених обчислень продемонстрували, що після проведення формульованого етапу експерименту коефіцієнт успішності студентів склав 1,14.

Отже, одержані результати статистичних досліджень наприкінці формульованого етапу експерименту стали підтвердженням гіпотези нашого дослідження щодо підвищення рівня знань студентами економічної термінології за допомогою запропонованих нами педагогічних методик та технологій. Варто також зазначити, що використання розроблених методик і запровадження новітніх технологій в навчальний процес викликало позитивні відгуки у студентів експериментальних груп і викладачів економічних дисциплін.

Висновки до третього розділу

Для визначення рівня загострення проблеми, що являється тематикою нашого дослідження, а саме, формування професійно-термінологічної компетентності майбутніх економістів, акцентуючи увагу на знаннях економічної термінології та вміннях її доцільно використовувати в процесі вирішення професійних ситуацій, ми студентів 3-4 курсів галузі знань 0305 «Економіка і підприємництво» (за напрямом підготовки 6.030508 «Фінанси і кредит», 6.030509 «Облік і аудит», 6.030507 «Маркетинг» та 6.030504 «Економіка підприємства»),

які майже не відрізняються за рівнем знань, за якістю навчання та середніми балами.

На констатувальному етапі експерименту для визначення стану сформованості професійно-термінологічної компетентності студентів економічних спеціальностей та рівня сформованості їхнього професійного словника економічної термінології нами було виокремлено⁷ критеріїв, зокрема:

➤ якісні: критерій розвитку пізнавальних якостей; критерій професійної спрямованості та самовизначеності особистості; критерій вмотивованості вивчення фахової термінології; критерій розвитку вольових якостей;

➤ кількісні: критерій обсягів термінологічних знань; критерій результативності використання економічної термінології (рівень засвоєння термінів); критерій розвитку творчих здібностей.

Розроблено діагностичні методики, ситуативні моделі, різноманітні завдання, що перевіряють здатність студентів вільно володіти економічною термінологією та розвиток умінь творчо підходити до її запам'ятовування; контрольні зрізи, що адаптовані до тематики нашого дослідження, використання яких передбачало визначення рівня сформованості виокремлених нами критеріїв професійно-термінологічної компетентності студентів у процесі вивчення економічних дисциплін. У нашому дисертаційному дослідженні ми виділили три рівня сформованості досліджуваної якості: високий, середній та низький.

Перевірка підготовки студентів до особистісної реалізації в економічній сфері, відповідності обраному фаху та демонстрація себе як професійно компетентної особистості, яка володіє «мовою фаху» та вільно користується нею, на констатувальному етапі експерименту, показала, що студенти фактично не підготовлені до виконання професійних обов'язків. Зокрема: спостерігаються значні ускладнення за умов використання професійної термінології під час вирішення професійних ситуацій та в процесі налагодження комунікативних відносин; важко дається запам'ятовування нових понять; професійна спрямованість та мотиви навчання є в більшості випадків зовнішніми та не

підкріплюються бажанням студентів оволодіти обраним фахом на високому та достатньому рівнях; студенти не привчені долати труднощі, що виникають у процесі професійної підготовки. Зокрема, під час формування словника економічної термінології. Вони також мають слабкі уявлення про виконання творчих завдань та використання економічної термінології у нестандартних ситуаціях.

Перевірка ефективності використання запропонованих нами організаційно-педагогічних умов здійснювалася за допомогою виокремлених критеріїв на формувальному етапі експерименту, що супроводжувались проведенням контрольних та перевірочних робіт. Для оброблення статичних даних та підтвердження достовірності розподілу студентських груп для участі в експериментальному дослідженні, ми використовували критерій згоди К. Пірсона (χ^2).

Аналіз одержаних результатів формувального етапу педагогічного експерименту продемонстрував, що показники загальної та якісної успішності навчання студентів експериментальних груп значно зросли порівняно з показниками студентів контрольних груп. У тому числі спостерігається зростання середнього балу студентів, які навчалися за експериментальними методиками.

Одержані результати наприкінці педагогічного експерименту підтвердили ефективність використання наступних організаційно-педагогічних умов: упровадження інтерактивних та імітаційно-ігрових форм навчання з метою підвищення вмотивованості студентів щодо оволодіння фаховою термінологією; застосування ситуативного моделювання з метою свідомого оволодіння та практичного застосування професійної термінології; використання інформаційно-комп'ютерних технологій для оптимізації оволодіння студентами нових економічних понять.

Основні результати дослідження, що відображені у третьому розділі, викладено в наступних публікаціях автора: [47; 48; 53; 54; 213].

ЗАГАЛЬНІ ВИСНОВКИ

1. Дослідження засвідчило, що професійно-термінологічна компетентність – це складова професійної компетентності, котра є найбільш складною для формування та викликає значні труднощі у викладачів і студентів. Професійно-термінологічна компетентність – це здатність доцільно та влучно використовувати економічні терміни в процесі виконання посадових обов’язків, спираючись на досвід, одержаний під час навчання у ВНЗ, мотивуючи себе

значними успіхами у майбутній професійній діяльності. Досліджувана нами проблема є багатогранною, оскільки включає різні компоненти (професійно-креативний, професійно-діяльнісний, мотиваційно-вольовий, комунікативно-особистісний, когнітивно-пізнавальний), що стосуються як внутрішнього стану та внутрішньої визначеності майбутнього фахівця, його професійної реалізації та професійного розвитку, так і його здатності одержувати й успішно засвоювати нові знання з подальшим їх практичним застосуванням, використовуючи в цих випадках креативний підхід.

2. У кожній з виокремлених нами компонент ПТК визначено критерії, що надають можливість оцінити рівень розвитку ПТК, зокрема: результативність використання економічної термінології (рівень засвоєння термінів), обсяг термінологічних знань, розвиток пізнавальних якостей, професійна спрямованість та самовизначеність особистості, умотивованість вивчення фахової термінології, розвиток вольових якостей та розвиток творчих здібностей. Теоретично обґрунтовано три рівні сформованості компонент ПТК (шаблонний/низький, ініціативно-стандартизований/середній та продуктивно-творчий/високий), що надають загальні уявлення про сформованість професійно-термінологічної компетентності майбутніх бакалаврів економіки.

3. У дисертаційному дослідженні виокремлено організаційно-педагогічні умови, що сприяли високим показникам сформованості досліджуваної компетентності, розширенню студентського словника економічної термінології та розвитку практичних умінь застосування одержаних знань економічної термінології:

1) упровадження інтерактивних та імітаційно-ігрових форм навчання з метою підвищення вмотивованості студентів щодо оволодіння фаховою термінологією;

2) застосовування ситуативного моделювання з метою свідомого оволодіння та практичного застосування професійної термінології;

3) використання інформаційно-комп'ютерних технологій для оптимізації оволодіння студентами нових економічних понять.

Упровадження в навчальний процес інноваційних технологій під час формування знань економічної термінології студентів (карт знань, «хмар слів», імітаційних і рольових ігор, синквейнів, ігрових і тестових технологій) сприяє розвитку в студентів схильностей до самостійної діяльності та самостійного пошуку необхідної інформації з метою розширення власних знань економічної термінології та підвищення рівня професійної компетентності.

Проведена експериментальна робота показала, що моделювання ситуацій професійного спрямування забезпечило професійну спрямованість навчального процесу, сприяло розвитку комунікативних умінь і професійного мовлення студентів, підвищило зацікавленість майбутніх економістів у вивченні фахової термінології, надало можливість організувати середовище практичного застосування сформованих знань.

Визначено ефективність використання інформаційно-комунікаційних технологій (на прикладі веб-квестів), розроблення яких передбачає ознайомлення з новими поняттями теми, пошук і подальше представлення результатів їх практичного використання, представлених в ігровій формі. Розроблення веб-квестів полегшило процес запам'ятовування нових економічних понять, змінило ставлення студентів до використання комп'ютерних технологій у майбутній професійній діяльності та сприяло розвитку їхніх творчих здібностей.

4. У дисертації розроблено й експериментально перевірено модель процесу формування ПТК майбутніх економістів, що вміщує в себе такі блоки: аналітичний, цільовий, методично-практичний та контрольньо-результативний, котрі взаємопов'язані між собою. Ефективність розробленої моделі забезпечується новітніми, інноваційними методами навчання та інформаційно-комунікаційними технологіями на основі використання компетентнісного підходу в навчальному процесі. Експериментально було доведено, що лише

цілеспрямовано, систематично та послідовно організована навчальна діяльність забезпечить формування кваліфікованого працівника.

5. У результаті проведеного експериментального дослідження нами укладено методичні рекомендації щодо формування професійно-термінологічної компетентності студентів галузі знань 0305 «Економіка і підприємництво» під час вивчення економічних дисциплін. У методичних рекомендаціях «Формування професійно-термінологічної компетентності бакалаврів економіки у вивченні фахових дисциплін» розкрито ефективність і результативність використання організаційно-педагогічних умов для розширення словника професійної термінології майбутніх економістів і розвитку вмінь використовувати фахові терміни в процесі вирішення професійних ситуацій.

Отже, завдання виконані, мети досягнуто, гіпотезу доведено. Дослідження, звісно, не дало відповіді на всі аспекти означеної проблеми. Результати дослідження дають можливість визначити напрями подальшої наукової роботи:

1) продовжити пошук інтерактивних технологій і методик, що ефективно впливатимуть на розширення термінологічного словника майбутніх бакалаврів економіки;

2) розробити веб-сайт викладача, котрий міститиме всю необхідну інформацію, що потребує засвоєння, завдання, котрі сприятимуть відпрацюванню вмінь використовувати професійні терміни на практиці;

3) розробити посібник-практикум для студентів економічних спеціальностей, котрий би вміщував: тематичну базу ситуативних моделей, практичну базу завдань, що подана в ігровій формі з використанням інтерактивних технологій, та базу економічних тем із розробленими веб-квестами на їх основі.

ДОДАТКИ

Додаток А

Компетентнісний підхід в наукових джерелах

Таблиця А. 1

Визначення поняття «компетентнісний підхід»

Прізвище автора	Трактування
1	2
Н. Бібік	переорієнтація «з процесу на результат освіти в діяльнісному вимірі» і розгляд цього результату з погляду затребуваності в суспільстві, забезпечення спроможності випускника школи відповідати новим запитам ринку, мати відповідний потенціал для практичного розв'язання життєвих проблем, пошуку свого «Я» в професії, в соціальній структурі [16].
Э. Зеєр	пріоритетна орієнтація «на цілі – вектори освіти: ефективність навчання, самовизначення (само-детермінація), самоактуалізація, соціалізація і розвиток індивідуальності [86].
Н. Корякіна, Г. Селевко	поступова переорієнтація домінуючої освітньої парадигми з формування в учнів знань, умінь і навичок на створення умов для оволодіння ними системою компетентностей, що виявляється в здатності людини до виживання та успішної життєдіяльності в умовах сучасного соціально – політичного, ринково – економічного, інформаційного та комунікаційного насиченого простору [110;166].
О. Лебедєв	сукупність загальних принципів визначення цілей освіти, відбору змісту освіти, організація освітнього процесу і оцінка освітніх результатів [119].
О. Овчарук	комплекс знань, умінь, навичок, досвіду застосування їх для здійснення діяльності, метою якої є досягнення певних цілей, ставлення до процесу та результатів виконання цієї діяльності [140].
О. Пометун	відображає спрямованість навчального процесу на формування та розвиток ключових (базових, основних) і предметних компетентностей особистості, результатом якого, буде формування загальної компетентності людини, що є сукупністю ключових компетентностей, інтегрованою характеристикою особистості, яка формується у процесі навчання та включає знання, вміння, ставлення, досвід діяльності й поведінкової моделі особистості [154].
Ісак Фрумін	це спроба дати відповідь на запитання, чому і як навчати. В освіті компетентнісний підхід реалізується як ключові компетентності, загальні предметні вміння, прикладні предметні вміння; життєві навички [182].

Додаток Б

Погляди вітчизняних та зарубіжних науковців на компетентність, компетенції та професійну компетентність, згруповані відносно різних їх аспектів

Таблиця Б. 1

Визначення поняття «компетентність»

Прізвище автора	Трактування
1	2
Н. Авдєєва	своєрідний індикатор, який характеризує готовність особистості до життя в суспільстві [1].
В. Байденко, Г. Несен, Н. Ничкало, О. Овчарук, Г. Попова	виражена здатність фахівця застосовувати знання, уміння та навички і виявляти певні соціально - особистісні якості в процесі професійної діяльності [11; 140].
Ф. Вайнерт, Р. Стернберг	когнітивні вміння й навички, якими володіє індивідуум або яких він навчився для вирішення певних проблем, а також пов'язані з цим мотиваційна, обдумана наперед соціальна готовність та здібність до успішного та відповідального вирішення проблем [34].
В. де Ландшеєр, Т. Вольфовська	рівень навченості, який забезпечить громадянам успішне функціонування в суспільстві, опираючись на поглиблені знання або засвоєнні уміння, враховуючи власні здібності і соціальний статус [2].
І. Зимняя	інтелектуально та особистісно зумовлена соціально – професійна характеристика людини, яка базується на знаннях [89].
Дж. Равен	вузькоспеціальні знання, особливі предметні навички, засоби мислення, а також розуміння відповідальності за свої дії [160].
Р. Уайт та Д. Б. Хоган	<ul style="list-style-type: none"> ✓ здатність організму ефективно взаємодіяти з навколишнім середовищем; ✓ міра користі, яку приносить професіонал споживачу [1].
С. Шишов та В. Кальнея	здатність (уміння) діяти на основі здобутих знань, можливість здійснення самостійної діяльності, яка містить такі аспекти: готовність до цілепокладання; готовність до оцінювання; готовність до дії; готовність до рефлексії [196].

Додаток Б

Погляди вітчизняних та зарубіжних науковців на компетентність, компетенції та професійну компетентність, згруповані відносно різних їх аспектів

Таблиця Б. 2

Визначення поняття «професійна компетентність»

Прізвище автора	Трактування
1	2
Т. Браже, Р. Гуревич, Н. Запрудський, Г. Курдюмов, В. Пугачов, G. Britell, R. Jueger, W. Blank	система умінь і навиків, професійно значимих якостей особистості, що забезпечують можливість виконання професійних обов'язків певного рівня і за певних умов, навіть екстремальних.
С. Батишев, П. Горкуненко, О. Гура, Н. Овсейчик	інтеграційна характеристика ділових і особистісних якостей фахівця, що відбивають рівень знань, умінь, досвід, достатній для здійснення мети даного роду діяльності, а також його моральну позицію.
А. Маркова, Н. Ничкало	володіння власне професійною діяльністю; можливість проектувати свій подальший професійний розвиток, спільну професійну діяльність та відповідальність за результати своєї професійної праці; вміння використовувати інформацію.
М. Альге, М. Дебесс, А. Макарова, В. Опушкіна, Ф. Мар'є	психічний стан, що дозволяє діяти самостійно та відповідально, володіння людиною здатністю і вмінням виконувати певні трудові функції.
Г. Вайлер, Я. Лефстед, В. Чапанат, М. Чаплак	«інтегрований розвиток компетентності», який передбачає наявність знань та вмінь з різнобічних сфер життєдіяльності людини, що необхідні для формування вмінь здійснення діяльності творчого рівня.

Додаток Б

Погляди вітчизняних та зарубіжних науковців на компетентність, компетенції та професійну компетентність, згруповані відносно різних їх аспектів

Таблиця Б. 3

Визначення поняття «компетенції»

Прізвище автора	Трактування
1	2
С. Бондар	здатність особистості діяти; системне, інтегроване утворення, яке складається з потребнісно-мотиваційної, операційно-діяльнійної, практичної, рефлексивної компонент [24].
Ф. Данверс	поглиблене знання певної дисципліни або певних навичок [1].
І. Зимня	деякі внутрішні потенційні, приховані психологічні новоутворення (знання, уявлення, програми дій, системи цінностей), які потім виявляються у компетентностях людини як актуальних та діяльнісних виявленнях [88].
Д. Іванова, П. Московська	предметна галузь в якій індивід добре освічений; базова характеристика індивіда, глибока та стійка частина особистості; інтегративна сукупність характеристик, які забезпечують виконання професійної діяльності на високому рівні та досягнення певного результату; здібність встановити зв'язок між знаннями та ситуацією.
Дж. Равен	мотивовані здібності [160].
Г. Селевко	інтегральна якість особистості, що виявляється в загальній здатності та готовності її до діяльності [166].
О. Овчарук	об'єктивна категорія, суспільно визнаний рівень знань, умінь, навичок, ставлень у певній сфері діяльності людини як абстрактного носія [140].
О. Пометун	коло повноважень якої-небудь установи, організації чи особи, сукупність взаємопов'язаних якостей особистості, які є заданими до відповідного кола предметів і процесів [154].
А. Хуторський	наперед задана вимога (норма), сукупність взаємопов'язаних якостей особистості відносно означених предметів і процесів, необхідних для якісної продуктивної діяльності [183].

Додаток В

Порівняння поглядів учених стосовно класифікації ключових компетенцій економістів

Таблиця В. 1

Складові компоненти (компетенції) професійної компетентності економістів

Рос. науковець О. Бондарева [25]	Укр. Науковець Л. Дибкова [74]	Рос. науковець І. Сасова [25]
<ol style="list-style-type: none"> 1. Мотиваційно – вольовий 2. Функціональний 3. Комунікативний 4. Рефлексивний. 	<ol style="list-style-type: none"> 1. Компетенції у сфері економічної діяльності 2. Компетенції в інших сферах професійної діяльності 3. Інформаційна компетенція 4. Комунікативна компетенція 5. Компетенція у сфері самовизначення і саморегуляції особистісних якостей. 	<ol style="list-style-type: none"> 1. Когнітивні 2. Соціальні 3. Особистісні 4. Фахові 5. Комунікативні
Нім. дослідник Петер Йегер [2]	Науковці з Великобританії Cheetham та Chivers [2]	Амер. дослідники А. Мейхью, Р. Хайгерті [2]
<ol style="list-style-type: none"> 1. Фаховий 2. Соціальний 3. Методичний 4. Особистісний 	<ol style="list-style-type: none"> 1. Когнітивні 2. Функціональні 3. Особистісні 4. Етичні 5. Мета-компетенції 	<ol style="list-style-type: none"> 1. Технічні 2. Комунікативні 3. Контекстуальні компетенції 4. Адаптивні компетенції 5. Концептуальні компетенції 6. Інтегративні компетенції

Спільне

Науковці з різних країн притримуються однієї і тієї ж думки, що одними з основних компонентів у системі професійної компетентності, тобто ті якості та знання, якими повинен володіти справжній фахівець є: реальна самооцінка, відповідальність, культура праці, здатність до соціальної і професійної адаптації, саморозвиток, самонавчання, здатність до ефективною взаємодії і конструктивного спілкування; системою знань, як професійного так і поза професійного характеру (ерудитія), вміння використовувати власні знання на практиці.

Відмінне

О. Бондарева в систему професійних компетентностей включає ще фактор мотивації. Адже, фахівець буде виконувати будь-яку роботу, якщо він буде зацікавлений у ній. Цієї ж думки притримується і Дж. Равен.

Л. Дибкова наголошує на вміннях шукати потрібну інформацію за допомогою ІТ та програмних продуктів.

Петер Йегер виділяє здатність самостійно розв'язувати проблеми, організовувати свою роботу, креативно мислити; введення інновацій.

Cheetham та Chivers виділяє ще знання, які засновані на досвіді.

А. Мейхью, Р. Хайгерті наголошують на умінні мислити в логіці професії, розставляти пріоритети і вирішувати проблеми у відповідному професійному стилі, на здатності швидко пристосовуватися до змін професійного середовища та розумінні значення професії для суспільства.

Додаток Д

Аналіз показників та критеріїв засвоєння студентами професійної лексики

Таблиця Д. 1

Показники та критерії засвоєння студентами професійної лексики

Автор, назва роботи	Критерії	Показники
Лісовий М. Формування професійного мовлення майбутніх мед. працівників у вищих навчальних закладах (дисертація) [120, с. 10].	1. Когнітивний	- знання норм сучасної української літературної мови; - знання фахової термінології.
	2. Комунікативно-операційний	- уміння використовувати мовні засоби відповідно до мети, умов, ситуації спілкування; - володіння базовими професійно-мовленнєвими уміннями, необхідними для медичної галузі.
	3. Експресивний	- володіння екстралінгвістичними засобами спілкування (мелодика, фразовий наголос, паузи, ритм, тембр, темп і сила голосу).
Вікторова Л. Формування професійно-термінологічної компетентності студентів вищих аграрних навчальних закладів у фаховій підготовці (дисертація) [36, с. 80].	1. Пізнавальний	- обсяг та якість знань фахової термінології; - розуміння сутності та особливостей фахової термінології.
	2. Мотиваційний	- наявність пізнавального інтересу до фахової термінології; - наявність пізнавально-комунікативних потреб; - наявність внутрішніх мотивів засвоєння професійної лексики; - бажання підвищити культурний та інтелектуальний рівень.
	3. Діяльнісний	- дієвість термінологічних знань; - практична діяльність, спрямована на укладання фахових словників; - виявлення комунікативно-мовленнєвої творчої активності; - участь в гуртках, товариствах професійного спрямування.
Бондаренко Г. Методика навчання студентів економічних спеціальностей української наукової термінології в умовах східного регіону України (дисертація) [26, с. 130]	1. Сформованість термінологічної компетенції	- вміння нормативно перекладати економічні терміни й термінологічні сполучення українською мовою; - добирати терміни відповідно до теми висловлювання; - розрізняти терміни та професіоналізми; - відрізняти економічні терміни від термінів інших галузей знань; - уживати терміни відповідно до їх дефініції; - не допускати заміни однієї термінологічної одиниці іншою.
	2. Сформованість термінологічної грамотності	- відповідністю ужитих студентами термінів орфографічним нормам української мови; - граматичним законам словозміни та нормам української орфоєпії.

Продовження табл. Д.1

Копіца Є. Збагачення словникового запасу учнів гімназії науковою навчально- термінологічною лексикою на між предметній основі (автореферат. дис.) [108, с. 13]	1. Гносеологічний	- обізнаність із термінами лінгвістичної, літературознавчої, біологічної, медичної, міжпредметної термінологій.
	2. Репродуктивний	- вміння виділяти терміни з тексту і пояснювати, з якої вони наукової галузі; - вміння створювати нові терміни різними способами; - вміння визначати міжпредметну термінологію; - вміння працювати з термінологічними словниками.
	3. Оцінно-рефлексійний	- вміння адекватно оцінювати свою діяльність з термінологічною лексикою (самооцінка); - вміння адекватно оцінювати діяльність інших учнів щодо роботи з термінологічною лексикою (взаємооцінка).
Бородіна Н. Наукові засади професійного засвоєння лінгводидактичної термінології студентами філологічних факультетів (автореферат. дис.) [27, с. 13]	1. Семантико-когнітивний	- уміння сприймати, визначати лінгводидактичні поняття, встановлювати їх структуру й родовидові відношення; - розподіляти лінгводидактичні терміни на тематичні групи; - уміння працювати з термінологічними словниками.
	2. Функціонально-комунікативний	- використання лінгводидактичних термінів у різних видах фахової мовленнєвої діяльності; - створення монологічних висловлювань із доцільним використанням лінгводидактичної термінології; - навички науково-дослідницької, словникової роботи з лінгводидактичними термінами.
	3. Професійний	- застосування і розуміння ролі лінгводидактичної термінології у фаховому мовленні й у формуванні професійної компетентності вчителя української мови.

Додаток Е

Рівні сформованості ПТК майбутніх економістів під час вивчення фахових дисциплін

Таблиця Е. 1

Характеристика рівнів готовності

Компонент	Рівні		
	Шаблонний	Ініціативно-стандартний	Продуктивно-творчий
Професійно-креативний	<ul style="list-style-type: none"> • вміння виконувати лише однотипові завдання, за зразком; • низький запас професійної термінології; • відповіді на запитання стандартні, шаблонні, не завжди є ефективними. 	<ul style="list-style-type: none"> • вміння виділяти проблеми, але їх формулювання нечітке, непослідовне; • вирішення завдань та питань стандартне, не завжди враховані чинники та умови, що впливають на ситуацію; • здатність розглядати кілька варіантів вирішення проблеми, але не завжди приймаються самостійні рішення. 	<ul style="list-style-type: none"> • наявний великий словниковий запас фахових термінів та постійне його поповнення; • швидке визначення та формулювання проблеми в економічній ситуації; • варіативний, творчий підхід до розв'язування завдань; • проявлення самостійності у прийнятті рішень.
Професійно-діяльнісний	<ul style="list-style-type: none"> • обмежене або недоречне використання фахової термінології; • невпевненість при використанні фахових термінів; • під час оформлення ділової документації допущення багатьох орфографічних помилок. 	<ul style="list-style-type: none"> • обмежене використання професійної термінології; • часткова невпевненість та неточність у висловлюваннях; • знання щодо ведення та оформлення ділової документації носить теоретичний характер. 	<ul style="list-style-type: none"> • чітке, логічне та доцільне використання фахової термінології, у тому числі професіоналізмів; • висловлювання чіткі, обгрунтовані, логічні та грамотні; • ґрунтовні знання з оформлення документації та безпомилкове їх практичне використання (чи помилки є досить невагомими).

<p>Мотиваційно-вольовий</p>	<ul style="list-style-type: none"> • відсутність зацікавленості своєю професією; • відсутність розуміння та сприймання мотивів і цілей оволодіння професією економіста (мотиви вибору професії – зовнішні); • відсутність прагнення до професійного зростання; • не розуміння значення фахової термінології для майбутньої професійної діяльності; • неспроможність долати труднощі під час вивчення економічних понять; • відсутність бачення необхідності в самоаналізі та розвитку індивідуальних професійних якостей. 	<ul style="list-style-type: none"> • ситуативна зацікавленість професією (мотиви вибору професії переважно зовнішні) з нестійкими або мінливими мотивами; • часткове прагнення до професійного зростання; • досить часто уникання спілкування; • частковий прояв здатності долати труднощі під час засвоєння фахових понять; • нездатність до постійного аналізу та оцінки власних дій. 	<ul style="list-style-type: none"> • стійкі мотиви професійної підготовки; • прагнення досягти високих результатів; • здатність до самоаналізу та самоконтролю; • досить високі показники здатності долати труднощі під час вивчення економічних понять; • прагнення до співробітництва та налагодженню професійних контактів.
<p>Комунікативно-особистісний</p>	<ul style="list-style-type: none"> • відсутність зацікавленості в спілкуванні; • незнання аспектів психології спілкування; • елементарні знання щодо комунікативності особистості та особливості її формування; • бідний словниковий запас лексики та фахової термінології; • невміння чітко та доступно висловлювати власні думки (проявлення комунікативних вмінь за потребою); • низький рівень самопрезентації; • самостійні рішення не приймаються, погоджуються з думками інших. 	<ul style="list-style-type: none"> • нестійкий інтерес та ситуативна потреба у спілкуванні; • чітке обґрунтування власної позиції, але нездатність її відстояти; перевага вербального спілкування; • здатність вирішувати лише стандартні ситуації професійного спілкування з використанням фахової термінології за зразком. 	<ul style="list-style-type: none"> • стійка потреба та креативність у спілкуванні; • наявність управлінських задатків та знання різноманітних способів впливу на співрозмовника; • вміння швидко та безпроблемно налагоджувати контакт, підтримувати розмову; • аргументація думок чітка, лаконічна, здатність відстоювати власні позиції; • високий рівень розвитку вербального та невербального спілкування.

<p>Когнітивно-пізнавальний</p>	<ul style="list-style-type: none"> • фрагментарні знання професійної термінології; • висловлення нелогічні, нечіткі та неграмотні; • нездатність розрізняти терміни за звучанням; • відсутнє бажання та вміння розширювати власний словник економічних термінів; • відсутнє вміння роботи з економічними словниками та довідниками. 	<ul style="list-style-type: none"> • нечітке знання професійної термінології; • часткова підміна термінів; • виникають певні складнощі при запам'ятовуванні та використанні економічних професіоналізмів; • використовує економічні джерела, рекомендовані викладачем без додаткового пошуку. 	<ul style="list-style-type: none"> • глибокі знання професійної термінології; • вміле оперує професійною термінологією та схильність до утворення нових термінів; • термінологічний словник містить економічні професіоналізми та стійкі економічні висловлювання; • проводиться постійна робота над збагаченням власного термінологічного словника.
---------------------------------------	--	---	--

Додаток Ж
Моделі педагогічних досліджень

Таблиця Ж.1

Аналіз моделей підготовки майбутніх спеціалістів у процесі вивчення фахових дисциплін

Автор, назва роботи	Модель	Компоненти моделі
Коваль Т. Професійна підготовка з інформаційних технологій майбутніх менеджерів-економістів (монографія)	Модель професійної підготовки з інформаційних технологій майбутніх менеджерів-економістів [99, с. 120]	<i>Організаційно-методичний</i> (зміст, методи, організаційні форми та засоби навчання) <i>Індивідуальна траєкторія учіння</i> <i>Мотиваційний, когнітивний та професійно-діяльнісний компонент</i> <i>Етапи готовності майбутніх менеджерів:</i> <ul style="list-style-type: none"> • адаптивно-професійний; • професійно-розвивальний; • професійно-продуктивний; • професійно-дослідницький <i>Критерії оцінювання</i>
Вікторова Л. Формування професійно-термінологічної компетентності студентів вищих аграрних навчальних закладів у фаховій підготовці (дисертація)	Структурно-функціональна модель формування професійно-термінологічної компетентності [36, с. 123]	<i>Мета</i> <i>Принципи</i> <i>Компоненти</i> <i>Підходи</i> <i>Методика формування:</i> педагогічні умови механізми реалізації <i>Етапи формування</i> <i>Критерії</i> <i>Рівні сформованості</i> <i>Результат</i>
Черевко В. Формування комунікативної компетентності майбутнього менеджера у процесі професійної підготовки (автореферат. дис.)	Психолого-педагогічна модель формування особистісно-професійної комунікативної компетентності майбутнього менеджера [187, с. 24]	<i>Сфери її прояву</i> <i>Шляхи формування</i> <i>Підходи до формування</i> (поведінковий та особистісно-розвивальний) <i>Методи формування</i> <i>Умови ефективності формування</i> <i>Показники сформованості</i>

Продовження табл. Ж.1

<p>Копіца Є. Збагачення словникового запасу учнів гімназію науковою навчально-термінологічною лексикою на міжпредметній основі (автореферат. дис.)</p>	<p>Лінгводидактична модель збагачення словникового запасу учнів науковою навчально-термінологічною лексикою на міжпредметній основі [108, с. 10]</p>	<p>Складається з чотирьох етапів: 1) <i>пропедевтичний</i> - відбір наукової навальньо-термінологічної лексики та складання на їх основі навчальних словників-мінімумів; 2) <i>когнітивно-збагачувальний</i> – розробка системи вправ для роботи із міжпредметною термінологією на предметних уроках; 3) <i>репродуктивно-творчий</i> – створення учнями нових термінів і терміносполучень різними способами, самооцінювання виконаних завдань; 4) <i>оцінно-регулятивний</i> – творча діяльність учнів із термінологією, контроль за збагаченням словникового запасу.</p>
<p>Власов В. Формирование профессиональной компетентности бакалавров-экономистов в гуманитарном вузе средствами инновационных информационных технологий (автореферат дис.)</p>	<p>Модель формирования профессиональной компетентности бакалавров экономистов [42, с. 18]</p>	<p>Состоит из двух блоков, между которыми установлена двухсторонняя связь и каждый блок разделен на 3 этапа: ➤ <i>Теоретическая и практическая части:</i> <i>I этап</i> – знакомство с прикладной задачей и ее реализацией на уровне пользовательского интерфейса; <i>II этап</i> – построение инфологической модели; <i>III этап</i> – получение знаний объектно-ориентированного программирования; ➤ <i>Этапы контроля и полученных знаний:</i> <i>I этап</i> - тестирование; <i>II этап</i> – приобретение новых знаний и формирование навыков работы с прикладными пакетами; <i>III этап</i> – определение самостоятельного мышления и творческого подхода к решению задач.</p>

Продовження табл. Ж.1

<p>Баловсяк Н. Формування інформаційної компетентності майбутнього економіста в процесі професійної підготовки (автореферат. дис.)</p>	<p>Технологічна модель формування інформаційної компетентності майбутнього економіста [13, с. 13]</p>	<p><i>Мета</i> <i>Функції</i> <i>Зміст</i> <i>Умови формування</i> Основні складові моделі: <i>організаційно-педагогічна</i> – форми та методи навчального процесу; <i>змістова</i> – зміст навчальних дисциплін комп'ютерного циклу; <i>процесуальна</i> – матеріально-технічне забезпечення досліджуваного процесу; <i>ціннісно-мотиваційна</i> – психологічні якості економіста, що потребують формування. <i>Етапи підготовки та їх зміст</i> <i>Педагогічні технології</i> <i>Критерії готовності</i> <i>Результат</i></p>
<p>Пшенична О. Підготовка майбутнього менеджера організацій до застосування інформаційних технологій у професійній діяльності (дисертація)</p>	<p>Модель підготовки майбутнього менеджера організації до застосування інформаційних технологій у професійній діяльності [159, с. 124]</p>	<p><i>Концептуальний блок</i>: соц.. замовлення, зміст використання ІТ у діяльності менеджера організації, рівень розвитку ІТ, державні стандарти; <i>Цільовий блок</i>: мета, завдання; <i>Організаційно-педагогічний блок</i>: принципи, педагогічні умови; <i>Змістово-діяльнісний блок</i>: етапи вивчення, дисципліни, форми та методи організації навчання; <i>Результативно-оцінний</i>: компоненти, критерії, оцінка сформованості компонент, рівні сформованості, результат.</p>

Додаток 3

Приклади розроблення ситуативних моделей

Додаток 3.1.1

Приклад економічної казки з предмету «Банківська система» на тему «Кредитування фізичних осіб»

Основні економічні поняття: позика, кредитна угода, пропозиція, попит, потреби, виявлення потреби, борг, ануїтетний графік, диференційований графік, платежі, графік, умови кредитного договору, готівковий розрахунок, подорожчання кредиту, кредитор, позичальник, оплата праці, праця, заощадження.

Економічна казка: «Нова шубка або кредитні пригоди вухастого»

В одному казковому лісі жили незвичайні та розумні звірятка. Одного холодного осіннього дня, вибіг на прогулянку зайчик. Бігав він бігав та замерз, зрозумів вухань, що діло йде до зими, і холодно йому буде в своїй сіренькій шубці. Вирішив він піти до їжачка-кравця щоб той пошив йому нову, теплу шубку.

Наступного дня побіг зайчик до їжачка та й каже «Їжаче, поший мені будь ласка нову, теплу шубку, зима скоро, замерзну я», а їжак йому каже «Добре зайчику, я пошию тобі шубку, але за цю роботу я прошу принести мені 12 грибочків». Зайчик погодився, та не було в нього таких запасів, але він знав, що його сусідка білочка дуже запаслива, постійно збирає пожитки та відкладає на зиму. Пішов він тоді до білочки, та й каже «Сусідко, позич мені 12 грибочків, хочу шубку собі пошити, та й немає чим розрахуватися з кравцем». Білочка на те йому каже: «Скоро зима прийде, я готую запаси, але можу тобі позичити 12 грибочків, та за умови, що ти повернеш мені вже 18 грибочків». У зайчика не було іншого вибору як погодитись на ці умови, та й склали вони кредитну угоду, терміном на один рік. Білочка запропонувала розраховуватись з нею двома способами : перший - ануїтетний, повертати кожного місяця, на протязі року, по 1,5 грибочки або ж поки осінь і грибочки

ще є в лісі, повертати спочатку більше грибочків , і щоразу зменшувати долю боргу (диференційовані платежі).

Графік повернення боргу :

1-й – 1+1

2-й - 1 +1

3-й – 1+1

4-й – 1 + 0,5

5-й – 1+ 0,5

6-й – 1 + 0,5

7-й – 1 +0,5

8-й – 1+ 0,5

9-й – 1+ 0,5

10-й – 1+0

11-й – 1+0

12-й – 1+0

Обрав зайчик другий варіант, поки є можливість назбирати більше грибочків. Білочка віддала грибочки, зайчик відніс їх кравцеві, а той пошив йому чудову, білосніжну шубку. Допоки зима не почалася, зайчик збирав грибочки, сушив їх та потрохи повертав свій борг. Минула зима, зайчик провів її радісно та в теплі, а коли прийшло літо, дозбирав грибочків, що йому не вистачало, та восени повністю розрахувався з білочкою. Всі потреби у звірят були задоволені, життя у лісі продовжувалось.

Мораль цієї казки така – хочеш почувати себе завжди комфортно, постійно потрохи заощаджуй власні кошти.

Додаток 3

Приклади розроблення ситуативних моделей

Додаток 3.1.2.

Зразок аналізу економічних казок «Кресало», «Муха - Цокотуха»

Предмет. «_____».

Тема заняття. «_____».

Основні економічні поняття, що зустрічаються: «гроші», «вартість грошей», «монета», «міра вартості», «засіб обміну», «засіб платежу», «ціна», «блага», «витрати», «дохід», «потреби», «закон зростання потреб», «безробіття», «зарплата».

Їх означення:

1) гроші – це особливий товар, який виконує роль загального еквівалента, виступає посередником в обміні товарів і виражає економічні відносини між людьми з приводу виробництва та обміну товарів;

2) вартість грошей визначається їх купівельною спроможністю;

3) монета – установленої форми зливки металу, вагу, пробу та номінал яких засвідчує своїм штемпелем держава;

4) міра вартості – функція, в якій гроші забезпечують вираження і вимірювання вартості товарів, надаючи їй форму ціни;

5) засіб обміну – функція, в якій гроші виступають як посередник в обміні товарів і забезпечують їх обіг;

6) засіб платежу – функція, в якій гроші обслуговують погашення різноманітних боргових зобов'язань між суб'єктами економічних відносин і т. ін.

Основні економічні аспекти, що розглядаються: розкриття функцій грошей, необмежені потреби людини, альтернатива вибору, бартерний обмін, витрати на послуги, витрати на товари довгострокового та короткострокового користування, вичерпність наявних ресурсів.

Додаток 3

Приклади розроблення ситуативних моделей

(за функціональною спрямованістю)

Додаток 3.1.3.

Зразок ситуативної моделі методичного характеру

Предмет. «Менеджмент»

Тема заняття. «Стратегія менеджменту ризику»

Основне поняття: диверсифікація.

Завдання. Прочитайте ситуативну модель, проаналізуйте її. Визначте економічне явище, що описане в даній моделі, означте його, спробуйте пояснити його сутність та шляхи використання. Розв'яжіть ситуацію.

Ситуативна модель. Олександр Петрович є власником ферми і одним із найбільших постачальників пшениці. З часом прибуток від продажу пшениці зменшується, так як на зниження виробництва почали впливати сезонні зміни та погана врожайність. Ферма на межі банкрутства. Олександр Петрович, проаналізував ринок попиту та пропозицій сільськогосподарської продукції, дійшов висновку, що необхідно вирощувати на продаж ще й гречку, тим самим розширити обсяги свого виробництва, асортимент продукції, що підлягатиме продажу, ринок збуту та розширити коло клієнтів. Проведений аналіз показав, що його чекатиме значний прибуток по даному виду товару, але ризик не врожайності також присутній. Можливий й інший варіант розвитку подій: продовжувати вирощувати пшеницю, але водночас застрахувати врожай на який очікують. Який з двох шляхів розвитку виробництва йому обрати ?

Додаток 3
Приклади розроблення ситуативних моделей
(за функціональною спрямованістю)

Додаток 3.1.4.

Зразок ситуативної моделі планувального характеру

Предмет. «Фінансовий аналіз»

Тема заняття. «Фінансовий облік коштів і розрахунків».

Основні поняття: бухгалтерський баланс, фінансування, інвестори, витрати, нематеріальні активи, дебітори, знос основних фондів, виробничі запаси, дебіт, кредит, пасив, актив, кореспонденція рахунків, оборотна відомість, сальдо рахунків.

Ситуативна модель. Керівник підприємства «АгроСвіт» зобов'язав бухгалтера підприємства скласти бухгалтерський баланс на початок та на кінець звітного періоду з метою планування фінансування на наступний місяць, пошуку нових інвесторів та для звітності перед податковою службою. Відомо, що:

1. За звітний період витрати підприємства склали: розрахунок з кредиторами – 8390 грн., знос нематеріальних активів – 4500 грн., товари – 42200 грн., машини – 34500 грн., готова продукція – 65450 грн., статутний капітал – 145870 грн., купівля напівфабрикатів – 12360 грн., виробництво – 51845 грн., знос основних засобів – 7740 грн., паливо – 9120 грн., розрахунки по страхуванню – 8450 грн., додатковий капітал – 32120 грн., розрахунки з постачальниками – 12400 грн., розрахунки з дебіторами – 15120 грн., розрахунки з оплати праці – 25650 грн., каса – 540 грн., рахунки в банках – 36990 грн., сировина та матеріали – 18140 грн., короткострокові позики – 46890 грн.

2. Зміни з господарських операцій включали: на рахунок підприємства в банк надійшла короткострокова позика банку – 20000 грн., від постачальника одержано виробничі запаси – 12930 грн., з виробництва на склад оприбуткована готова продукція – 18240 грн., із розрахункового рахунку перераховані гроші на погашення кредиту банку – 4500 грн., на страхування – 3500 грн., в касу надійшло – 14560 грн., виплачена зарплатня – 12450 грн.

Додаток 3

Приклади розроблення ситуативних моделей (за функціональною спрямованістю)

Додаток 3.1.5.

Зразок ситуативної моделі технологічного характеру

Предмет. «Фінансовий облік коштів і розрахунків»

Тема заняття. «Сутність та особливості іпотечного кредитування. Його основні механізми».

Основні поняття: іпотека, кредитор з іпотеки, ліквідне майно, позичальник, оборот коштів, кредит, процентна ставка, дохід, предмет застави, вартість заміщення, фізичний знос, іпотечна угода, страхування, кредитний договір.

Завдання. Ознайомтеся з ситуацією надання іпотечного кредиту на придбання житла та заповніть порожні місця у тексті. Випишіть основні економічні терміни (виділені курсивом) у термінологічний словник та означте їх.

Ситуативна модель. У відділення банку «КредитПром», що являється *кредитором з іпотеки*, звернувся клієнт з клопотанням про надання кредиту під заставу нерухомості, що розглядається банком як *ліквідне майно*, ціна якого складає 130000 гривень. Банк працює з трьома моделями іпотечного кредитування: _____ (дворівнева, ощадно-позичкова та депозитна), але найбільшою популярністю користується _____ (проста-депозитна). *Позичальник* надав банку необхідні документи для отримання кредиту, а саме:

- _____ (паспорт та ідентифікаційний номер);
- _____ (анкета позичальника);
- _____ (довідка про дохід за останні 6 місяців).

Експерт з іпотечного кредитування зобов'язаний перевірити спроможність клієнта погасити отриманий кредит, враховуючи, що позика під заставу житла поєднує у собі два види кредитування: _____ (споживчий) та _____ (іпотечний). Основними показниками платоспроможності клієнта є: _____ (зарплата клієнта, щомісячний дохід сім'ї, щомісячні витрати по рахункам, наявність клієнтської картки банку та щомісячний рух коштів на ній), а головними орієнтирами платоспроможності є _____ (доля платежів за кредитом та відсотками в доході позичальника). Ось, що з'ясував експерт: клієнт має відкритий рахунок у зазначеному банку, *щорічний оборот коштів* по якому складає 300000 грн. Дана умова лише сприятиме наданню *кредиту*. Клієнт на протязі 10 років працює підприємцем, отримуючи зарплатню у 6000 грн. Загальні щомісячні *доходи* сім'ї складають 8000 грн. (+2000 грн. зарплата дружини). За анкетними даними загальні витрати сім'ї підприємця складають 1500 грн.

Якщо кредит буде виданий на 6 років за *процентною ставкою* 17,0% річних, при умові щомісячного погашення кредиту та відсотків, середній дохід сім'ї буде зменшуватись на 14,5 %.

Оскільки *предметом застави* є квартира, то експерт мусить перед прийняттям рішення провести _____ (оцінку нерухомого майна), розрахувавши дійсну вартість квартири, використовуючи формулу: _____ ($C = C_{зам.} \times k$, де C – дійсна вартість житла на момент оцінки, $C_{зам.}$ – *вартість заміщення*, коефіцієнт *фізичного зносу*). Після проведених розрахунків квартира була оцінена експертом у 140500 грн. Після оцінки квартири і погодженням з керівником банку надання кредиту, складається _____ (кредитний) договір та _____ (*іпотечна*) угода, що обов'язково враховують *страхування* _____ (предмета іпотеки) та _____ (позичальника). Зазначені документи підлягають _____ (нотаріальному посвідченню).

Додаток 3
Приклади розроблення ситуативних моделей
(за функціональною спрямованістю)

Додаток 3.1.6.

Зразок ситуативної моделі управлінського характеру

Предмет. «Менеджмент»

Тема заняття. «Рекламна кампанія та її наслідки».

Основні поняття: рекламна кампанія, маркетинг, бюджет, маркетингова стратегія, акрилайт, аналіз ефективності реклами, аналіз ринкової ситуації, аудиторний зріз, басорама, банер, бенчмаркінг, варіація товару, ефективність реклами.

Ситуативна модель. Відоме на ринку підприємство «ДверіСвіт», що займається виготовленням та продажем дубових дверей та різної столярки, займає значний сегмент на ринку з виробництва дверей. Для розширення територій продажу, залучення більшої кількості клієнтів, складання гідної конкуренції та збільшення інформації щодо власної діяльності та свій товар, директор підприємства вирішує вкласти значні кошти в рекламну компанію свого підприємства. Він просить Вас розрахувати бюджет рекламної кампанії та провести її, що включає:

1. Чітке визначення мети проведення рекламної компанії.
2. Отримання інформації: про підприємство, про діючих конкурентів, перелік усієї продукції та послуг, що пропонує підприємство, аналіз споживачів, про маркетингову стратегію та бюджет, що виділяється.
3. Розробка можливих пропозицій проведення рекламної компанії із зазначенням залучених інформаційних носіїв (реклами в журналах, газетах, реклама на телебаченні, радіо та бордах, проведення різних видів акцій та заходів).

4. Розрахунок бюджету рекламної кампанії.
5. Визначенні форми звітування по виконаній роботі.

Додаток 3

Приклади розроблення ситуативних моделей (за функціональною спрямованістю)

Додаток 3.1.7.

Зразок ситуативної моделі організаційного характеру

Предмет. «Банківська система»

Тема заняття. «Організація процесу банківського інвестиційного кредитування».

Основні поняття: андеррайтинг, кредитування без регресу на позичальника, кредитування з частковим регресом на позичальника, кредитування на консорційних засадах, ЛБОР, паралельний кредит, прайм-рейт, револьверне кредитування, регрес, ціна інвестиційного кредиту, «амортизаційне» погашення інвестиційного кредиту, інвестиційна кредитоспроможність позичальника, період використання інвестиційного кредиту, період погашення інвестиційного кредиту, пільговий період інвестиційного кредиту, форма забезпечення повернення банківської інвестиційної позички. *Ситуативна модель.* Ви є представником комерційного банку «Альянс», що спеціалізується на інвестиційному кредитуванні. До Вас звернулося підприємство з проханням отримати кредит у розмірі 90 тис. грн. на розвиток та розширення виробництва. Отримавши попередню консультацію стосовно можливих варіантів отримання кредиту, позичальник забажав узяти кредит на термін 1,5 роки при відсотковій ставці 15%, із щомісячною виплатою відсотків, але починаючи на 4 місяць діяльності підприємства після розширення. Відповідно до порядку оформлення інвестиційних кредитів, Вам необхідно:

1. Визначити кредитоспроможність та фінансовий стан позичальника.
2. Прийняття рішення щодо можливості надання кредиту.
3. Визначити інвестиційну спроможність позичальника (якщо термін кредитування більше 1 року).
4. Визначитись із формою погашення банківського кредиту чи формою забезпечення інвестиційних позичок.

5. Визначити спосіб погашення кредиту: погашення періодичними внесками чи «амортизаційне» погашення.
6. Оформити кредитний договір та скласти графік погашення кредиту.
7. Визначити суму відсотків за кожний місяць кредиту.

Додаток К

Розроблення інноваційних технологій

Таблиця К.1

Онлайн сервіси для створення mindmap

Назва	Сайт	Особливості
Bubble.us	https://bubbl.us/	<ul style="list-style-type: none"> • елементи схеми - різнокольорові прямокутники, які утворюють дерево; • частинки дерева mindmap можна пересувати, змінювати їх колір, розмір шрифту та з'єднувати між собою.
Mind42	http://mind42.com/	<ul style="list-style-type: none"> • схеми - деревоподібні графи; • можливість додавати посилання в текст; • обговорення карти всередині сервісу через Gtalk та можливість спільного створення схем.
Cacoo	https://cacoo.com/diagrams/	<ul style="list-style-type: none"> • містить інструменти для створення схем: лінії, фігури, стрілки, іконки комп'ютерів, будинків; • містить модулі для створення складних схем; • підтримує одночасну спільну, в реальному часі роботу.
MindMeister	http://www.mindmeister.com/ru	<ul style="list-style-type: none"> • експорт та імпорт карт із MindManager и FreeMind; • зберігання карт на сервері; • можливість прикріплювати файли.

Додаток К

Розроблення інноваційних технологій

Таблиця К.2

Онлайн програми для створення mindmap

The Personal Brain	http://www.thebrain.com/#-53	<ul style="list-style-type: none"> • надає можливість дивитися на карту у різних півплощинах, тим самим розвиваючи просторове мислення та уяву; • можливо прикріплювати файли (різні формати), папки та посилання; • надає можливість створювати каталог рисунків.
Creately	http://creately.com/	<ul style="list-style-type: none"> • створення ескізів інтерфейсів програм, мережових діаграм, карт сайтів, блок-схем; • співпраця зі створення діаграм, спілкування за допомогою коментарів і обмін даними між собою; • багато вбудованих налаштувань для зміни шрифту, об'єктів, їх розмірів та кольорів, • для маркування списків; • наявні кліпарти та є можливість завантажувати зображення.
Mindomo	http://www.mindomo.com	<ul style="list-style-type: none"> • зручні й інтуїтивно зрозумілі інструменти; • набір різних варіантів карт, кліпартів та умовних позначень; • чат; • набір стилів для оформлення карт, • мультимедіа.
FreeMind	http://freemind.sourceforge.net/wiki/index.php/Download	<ul style="list-style-type: none"> • деревоподібні діаграми зв'язків, вузли яких можна приховувати, графічно зв'язувати та декорувати; • одночасна робота з декількома картами; • різні стилі форматування тексту та вузлів, 30 зображень; • імпорт та експорт списків; • шифрування вузлів та документа в цілому; • використання HTML для форматування вузлів; • вставка посилань на інші карти, веб-сторінки і зовнішні файли.

Додаток К
Розроблення інноваційних технологій

Таблиця К.3

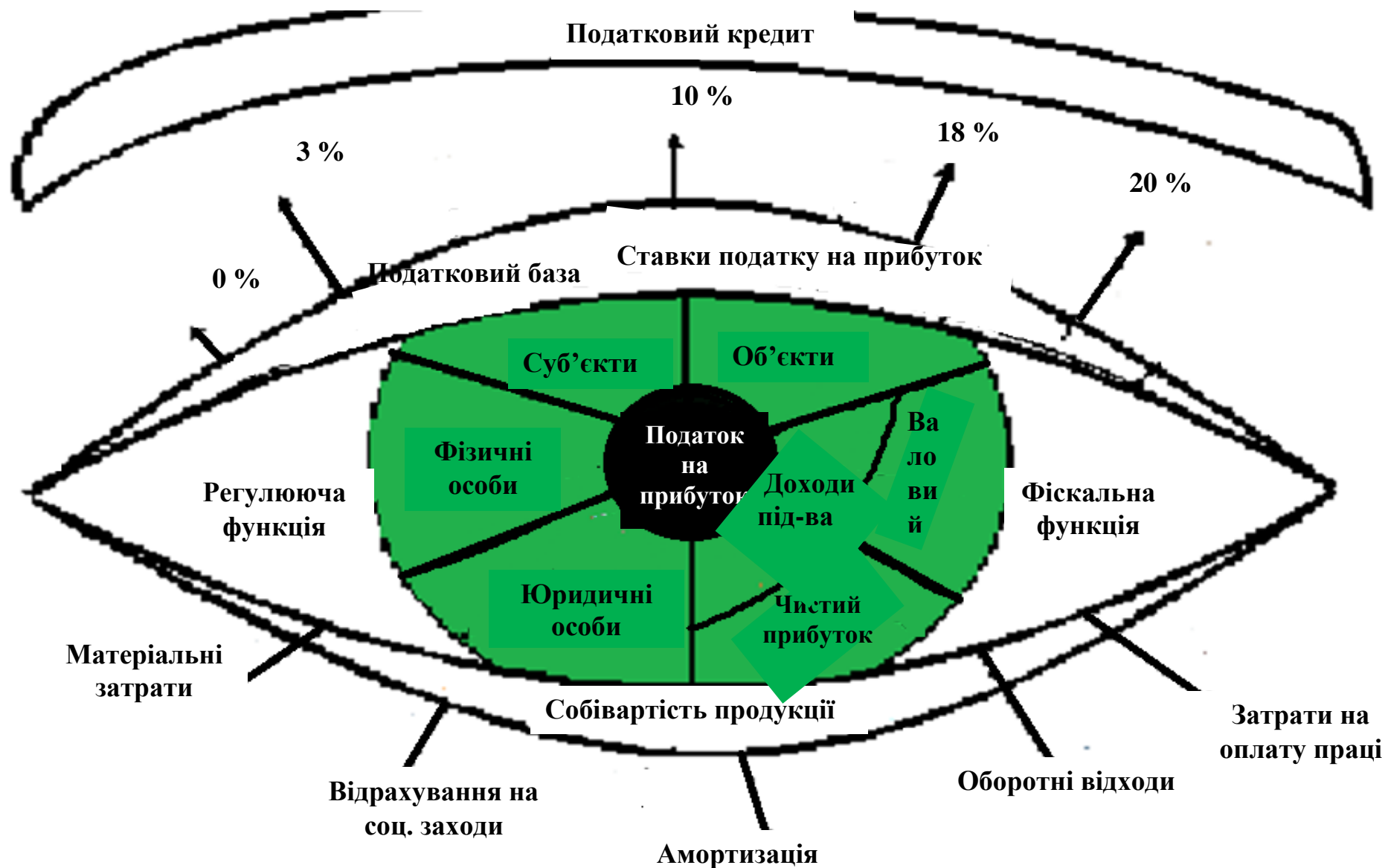
Онлайн сервіси для створення «Хмари слів»

Назва	Сайт	Особливості
<u>ImageChef</u>	www.imagechef.com/	<ul style="list-style-type: none"> • мозаїка зі слів та символів; • зміна розміру та кольору шрифту, колір фону та форму «хмари».
Wordle	http://www.wordle.net	<ul style="list-style-type: none"> • створення «хмар» з текстів, блогів, файлів, зазначаючи кількість повторень і колір слів; • автоматично визначає мову та стирає слова, що часто вживаються; • є можливість задавати максимальну кількість термінів; • терміни упорядковуються по алфавіту; • задання напряму слів (горизонтальний, вертикальний, половина на половину); • зміна розміру та кольору шрифту.
Tagul	http://tagul.com	<ul style="list-style-type: none"> • в основу «хмари» покладений текст, який вводить користувач, чи текст узятий з вказаної адреси веб-сторінки; • різноманітна форма та колір подання «хмари»; • при наведенні курсора слово виділяється і подається як гіперпосилання.
Word It Out	http://worditout.com	<ul style="list-style-type: none"> • «хмара» створюється з тексту, який вводить користувач; • не потребує реєстрації; • легко змінити розмір тексту та колір фону.
Tagxedo- Creator	http://www.tagxedo.com	<ul style="list-style-type: none"> • не потребує реєстрації; • різні форми створення «хмар»; • легко змінити розмір, колір, форму фону та відстані між словами; • при наведенні курсора на слова, вони виділяються і подаються як гіперпосилання.

Додаток Л.2

Шаблон карти знань «Око» на тему «Податковий облік та звітність з податку на прибуток підприємств»

Додаток М
Розроблення ігрових технологій

Додаток М. 1

Кросворд № 1

Предмет. «Гроші та кредит», «Політична економія».

Тема: «Гроші».

Віднайдіть приховані терміни, притримуючись напрямку розташування слів
→ ↓ ← ↑, та сформулювати їх означення.

Економічні терміни: Емісія, гроші, сенйораж, платіж, обіг, монета, нагромадження, гурт, реверс, оверс, ціна, лігатура, ремедіум, демонетизація.

Н	П	Л	С	О	К	Ш	Б	А	Н	В	Т	С	П	С	К	М
Е	Е	М	І	С	І	Я	К	Г	Р	О	Ш	І	М	Е	О	Л
Р	Л	Е	О	Н	М	П	О	Е	Л	В	Ф	Н	Л	Н	Н	І
Е	С	Р	І	А	О	И	П	Р	Е	В	Е	Р	С	Й	В	Г
М	К	О	А	З	Н	И	Т	Л	К	С	В	О	Р	О	П	А
Е	Г	Е	В	О	Е	Л	У	Д	О	Б	І	Г	Н	Р	Р	Т
Д	У	А	Е	М	Т	Б	І	Й	Д	Е	Я	Л	Т	А	Т	У
І	Р	Н	Р	В	А	Ш	Н	П	К	О	В	Н	П	Ж	С	Р
У	Т	П	С	Д	Е	И	А	О	П	Л	А	Т	І	Ж	Н	А
М	У	Т	П	Р	Г	О	Т	Ф	В	С	Ш	Е	И	А	К	Н
Ш	Н	А	Г	Р	О	М	А	Д	Ж	Е	Н	Н	Я	О	П	А
Л	Р	Л	Р	У	Щ	З	Х	А	А	О	Л	В	Я	Ф	А	А
В	Д	Е	М	О	Н	Е	Т	И	З	А	Ц	І	Я	В	П	Н

Додаток М
Розроблення ігрових технологій

Додаток М. 2.

Розробки ребусів

Додаток М. 2. 1

Ребуси

Завдання: Розгадайте запропоновані Вам ребуси, звертаючи увагу на професійні терміни, що заховані під символами. Означте та наведіть приклади їх використання.

Предмет. «Фінанси підприємств». **Тема.** «Формування і розподіл прибутку підприємств». **Інтернет джерела:** <http://rebus1.com>.

Деномінація

Інвестиція

Прибуток

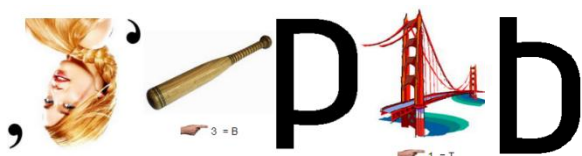

Акциза

Декапіталізація

Собівартість

Додаток Н
Розроблення тестових технологій
ЗАВДАННЯ ДЛЯ ТЕСТУВАННЯ № 1

Предмет. «Економіка підприємства», «Гроші та кредит»

Тема. «Товарне виробництво і товарно-грошові відносини»

1. Встановіть відповідність між властивостями грошей та їх означеннями:

Довговічність	Кількісно однакова сума грошей в усіх випадках представляє однакову цінність.
Портативність	Здатність грошей легко і швидко ідентифікуватись у процесі експлуатації.
Легкоподільність	При будь-яких умовах гроші зберігають свою ціннісну вартість.
Однорідність	Властивість грошей бути зручними під час розрахунків за придбані товари.
Ідентифікованість	Властивість грошей бути зручними для транспортування та обміну.
Загально визначеність	Здатність грошей не зношуватись в обороті.
Стабільність	Законність грошей як платіжного засобу на території країни.

2. Розташуйте слова у правильному порядку для побудови означень поданих термінів:

1) Емісія → грошових випуску у всіх формах
 знаків процес обігу

2) Демонетизація → обміну грошей процес форм
 золота на золото припинення неповноцінних
 в будь-якій

3) Вартість грошей → і послуг грошей товарів бути
кількість що можуть придбані
за одиницю

4) Масштаб цін → одиницях товару та спосіб
вартості вимірювання засіб
в грошових

5) Ціна → категорія грошей продавець продати
кількість одиницю за яку згоден
економічна товару яка означає чи купити

6) Сеньйораж → держава дохід отримує
випуску який в обіг в результаті
додаткової грошей кількості

7) Ліквідність → швидкого активу без істотної
у готівку переводу його
можливість втрати вартості

8) Загальний еквівалент → якості який вартісні всіх
товар інших товарі вони
уособлює на який обмінюють

3. Поміняйте місцями букви, щоб утворений термін відповідав визначенню:

1) Концепція, яка стверджує, що гроші виникли як наслідок угоди між людьми для обслуговування сфери товарного обігу – Раціоналістична

И	Ч	А	Р	А	Ц	Л	І	С	О	Н	І	Т	А
---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---

2) Гроші, які набувають своєї вартості виключно в обігу – Неповноцінні.

Н	В	Е	Н	Ц	Н	І	О	П	О	Н	І
---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---

3) Функція, в якій гроші забезпечують вираження і вимірювання вартості товарів, надаючи їй форму ціни – Міра вартості.

Т	В	А	М	Р	І	О	І	А	С	Р	Т
---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---

4) Процес припинення обміну золота- Демонетизація.

Ц	Т	Н	Е	Е	Д	И	М	А	О	З	Я	І
---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---

5) Функція, в якій гроші обслуговують рух вартості в міжнародному економічному обороті – Світові гроші.

І	Г	В	Ш	Т	І	С	О	І	Р	В	О
---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---

6) Здатність цінностей легко перетворюватись на гроші – Ліквідність.

Д	І	К	І	Н	С	Ь	Л	В	І	Т
---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---

7) Розмінна монета, що виготовлена з недорогоцінних металів – Білонна.

І	Н	А	Н	О	Л	Б
---	---	---	---	---	---	---

8) Гроші, номінальна вартість яких відповідає вартості благородного металу – Повноцінні.

Н	О	Ц	О	І	Н	П	В	Н	І
---	---	---	---	---	---	---	---	---	---

9) Установленої форми зливки металу, що мають певну вагу та значення – Монета.

О	Н	Е	М	А	Т
---	---	---	---	---	---

4. Встановити відповідність між ситуаціями та відповідними функціями грошей:

Засіб обігу	Менеджер фірми «Актив» придбав 50 л питної води для офісу.
Засіб платежу	Банкір відкрив депозит клієнту у розмірі 20 тис. грн.
Засіб нагромадження	У зв'язку з підвищенням долара люди вимушені купувати хліб за 6 грн.
Світові гроші	У магазин спорттоварів було закуплено велосипеди, ковзани та кросівки.
Міра вартості	Україна укладає договір про постачання газу з Європи.

5. Використовуючи економічні тлумачні словники, підберіть до зазначених термінів синоніми: гроші, ціна, ліквідність, сеньйораж, загальний еквівалент, емісія, демонетизація, білонна монета і т. ін.

Приклад. Гроші – грошики, казна, копійка, монета, гріш, купило, фінанси, дрібняки, мідяки, срібники, асигнації.

6. Встановіть асоціативні зв'язки між професіоналізмами та економічними термінами. Наводимо приклад із дисципліни «Банківська система».

1	2	3	4	5	6	7	8	9	10	11	12

Професіоналізми	Економічні терміни
1. «Кредиторка» 2. «Незавершенка» 3. «Малоцінка» 4. «Первичка» 5. «Нормативка»	A. Фіксовані витрати B. Включати до сплати C. Незавершене виробництво D. Вирахувати витрати E. Первинні документи

6. «Оборотка» 7. «Вісімка» 8. «Баланс висить» 9. «Фікси» 10. «Чарджити» 11. «Дедактити» 12. «Фиксед»	Г. МШП Г. Кредиторська заборгованість Н. Нормативно-правові акти І. Цінні папери із фіксованою дохідністю Ж. Баланс ще не складений К. Оборотно-сальдова відомість Л. Бухгалтерська програма 1 С
---	---

7. Запропонувати студентам ряд понять: платоспроможність, конкуренція, гроші, борг, інфляція, дефіцит, валютний крах, економічна експансія. Попросити їх дати визначення даних понять.

Після цього запропонувати обговорення ситуації: Економічні наслідки Другої світової війни.

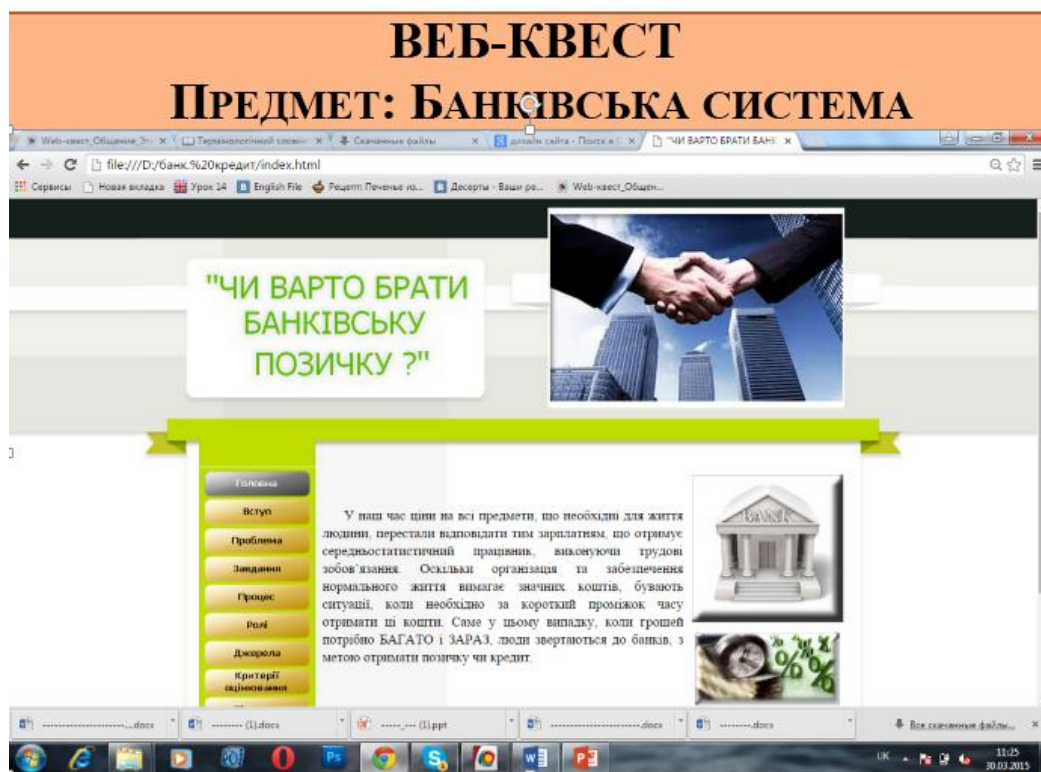
Щоб розібратися в поставленій проблемі, необхідно звернутися до історичних фактів, пов'язаних з економічним станом країн у довоєнні часи; з'ясувати, які наслідки мала ця війна для країн, що приймали в ній участь, чому кажуть, що великого розміру набула економічна експансія США, що було передумовою виникнення війни і чому виникнення поданих вище економічних термінів пов'язують саме з цією подією. Досить сумнівним є те, що наприкінці обговорення даної теми, ми отримаємо одностайні думки і висновки. Але поняття: «платоспроможність», «конкуренція», «гроші», «борг», «інфляція», «дефіцит», «валютний крах», «економічна експансія» стануть більш яскравими і складними, які заставляють задуматися.

Додаток П

Розроблення веб-квесту

Дисципліна: «Банківська система»

Тема: «Основи банківського кредитування»

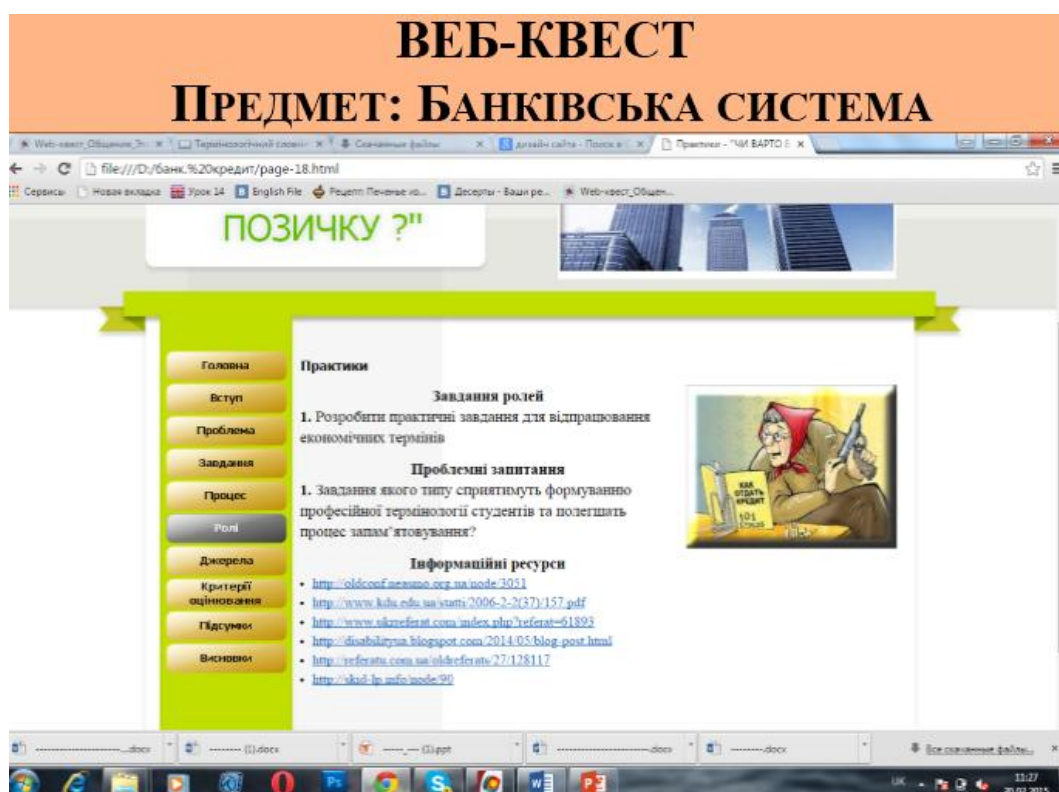

ВЕБ-КВЕСТ
ПРЕДМЕТ: БАНКІВСЬКА СИСТЕМА

"ЧИ ВАРТО БРАТИ БАНКІВСЬКУ ПОЗИЧКУ?"

У наш час чини на всі предмети, що необхідні для життя людини, перестали відповідати тим зарплатням, що отримують середньостатистичні працівники, виключючи трудові зобов'язання. Оскільки організація та забезпечення нормального життя вимагає значних коштів, бувають ситуації, коли необхідно за короткий проміжок часу отримати ці кошти. Саме у цьому випадку, коли грошей потрібно БАГАТО і ЗАРАЗ, люди звертаються до банків, з метою отримати позичку чи кредит.

Головна
Вступ
Проблема
Завдання
Процес
Ролі
Джордла
Критерії оцінювання

ВЕБ-КВЕСТ
ПРЕДМЕТ: БАНКІВСЬКА СИСТЕМА

ПОЗИЧКУ?"

Головна
Вступ
Проблема
Завдання
Процес
Ролі
Джордла
Критерії оцінювання
Гідсумки
Висновки

Практики

Завдання ролей

1. Розробити практичні завдання для відпрацювання економічних термінів

Проблемні запитання

1. Завдання якого типу сприятимуть формуванню професійної термінології студентів та полегшать процес запам'ятовування?

Інформаційні ресурси

- <http://oldconf.nemmo.org.ua/node/3051>
- [http://www.kula.edu.ua/staty/2006-2-2\(37\)157.pdf](http://www.kula.edu.ua/staty/2006-2-2(37)157.pdf)
- <http://www.skrifestat.com/index.php?referat=61893>
- <http://disobolayna.blogspot.com/2014/03/blog-post.html>
- <http://referats.com.ua/oldreferatv/27128117>
- <http://ukid.ly/info/node/90>

Додаток Р
Розроблення діагностичних методів для перевірки рівня сформованості
складових ПТК
Додаток Р.1

Завдання, які пропонуються студентам для визначення рівня
результативності використання професійної економічної термінології

Мета: визначити рівень засвоєння студентами економічної термінології, рівень розвитку вмінь використовувати її у професійних ситуаціях, вміння встановлювати зв'язки між професійними термінами та економічними явищами, що розглядаються, розвитку вмінь розкривати сутність та означати задані поняття, шукати їх замітники-синоніми.

Порядок виконання (приклад)

Термін	Професійна ситуація	Означення	Економічне явище	Синонімічні замітники (аналоги)
Дисципліна: «Політична економія» Тема: «Попит, пропозиція, їх взаємодія»				
Попит	Ціни на продукти харчування зросли, що спровокувало зменшення обсягу купівлі цих продуктів населенням країни	Попит – це бажання людини у придбанні будь-чого. Попит – це та кількість товарів і послуг, яка може бути придбана споживачами і залежності від цін на ці товари і послуг та доходу споживача.	Є однією із головних складових ринкової системи.	Купівельна спроможність, споживчий кошук
Пропозиція	Ціна на яблука влітку зменшилися на 30%, що прямо пропорційно вплинуло на зменшення прибутку від реалізації яблук ПП «Райдуга»	Пропозиція – це вся сукупність товарів та послуг представлена на ринку. Пропозицію формує товаровиробник і продавець.	Є однією із головних складових ринкової системи.	Асортимент продукту, прибуток продавця.
Ринок	Найпоширенішою професією в Україні є юрист та економіст	Ринок – це сукупність відносин, які виникають з приводу виробництва, розподілу, обміну і споживання товарів та послуг, які опосередковано регулюються державою.	Є типом економічної системи, яка включає в себе такі елементи як попит, пропозиція і конкуренція.	Економіка

Додаток Р
Розроблення діагностичних методів для перевірки рівня сформованості
складових ПТК

Додаток Р.2

Опитувальник для викладачів

«Формування професійного термінологічного словника майбутніх економістів»

ЗАПИТАННЯ

1. Що Ви розумієте під «термінологічною компетентністю майбутніх економістів» ?

 -----

2. Що характеризує студентів у яких сформована професійна термінологічна компетентність ?

 -----

3. Оцініть значення знань економічної термінології для майбутньої професійної діяльності (від 1 до 10 балів).

 -----

4. Сформуйте основний перелік джерел (4-5), з яких студенти можуть черпати основні економічні терміни (розташуйте, враховуючи пріоритетність) ?

 -----

5. Виразіть у відсотках значення знань фахової термінології у співвідношенні з іншими економічними фактами ?

 -----

6. Скільки часу, на Вашу думку, достатньо відводити на заняттях для формування вмінь використовувати фахову економічну термінологію (у хв) ?

 -----

7. Скільки часу Ви відводите на занятті для формування термінологічного словника студентів (у %) ?

 -----

8. Чи вважаєте Ви за потрібне використовувати інтерактивні технології на заняттях з метою покращення рівня засвоєння професійної термінології студентами ?

Так

○ Ні

9. Які методи та форми інтерактивного навчання Ви використовували на своїх заняттях при формування термінологічного словника студентів ?

-----

10. На Вашу думку, результативність запам'ятовування економічних термінів залежить від:

- Індивідуальних особливостей студентів
- Професійної компетентності викладача
- Сприятливих умов
- Інша відповідь

11. Чи розуміють студенти необхідність вивчення фахової термінології ?

- Так
- Скоріше так, ніж ні
- Скоріше ні, чим так
- Ні

12. Який рівень запам'ятовування та формування знань економічної термінології в студентів?

- Високий
- Достатній
- Середній
- Низький

13. Які складнощі виникають під час засвоєння студентами професійної термінології ?

-----

14. Як сприймають студенти необхідність засвоєння нових термінів ?

- З ентузіазмом
- З байдужістю
- Без бажання, як необхідність

15. Як, на Вашу думку, може вплинути використання різних методів та форм подання завдань, що передбачають розширення термінологічного словника, на сприйняття студентами нових економічних термінів ?

- Позитивно, підвищиться рівень запам'ятовування
- Підвищиться лише зацікавленість студентів
- Відношення студентів залишиться без змін

16. Який рівень зацікавленості студентів у вивченні фахової термінології ?

- Високий
- Середній
- Низький

17. Як часто студенти використовують економічну термінологію під час своїх відповідей ?

- Постійно
- Досить часто
- Інколи
- За власним бажанням
- За необхідності (вимога викладача)

Дякую за допомогу!

Додаток Р
Розроблення діагностичних методів для перевірки рівня сформованості
складових ПТК

Додаток Р.3

Тест на визначення обсягу термінологічних знань

Порядок проведення

Ми пропонуємо розглядати до 20 пронумерованих економічних термінів з їх відповідними символічними заміниками (асоціативні заміники). Протягом 1 хв студенти оглядають запропоновані їх професійні терміни, після чого вони повинні відтворити те, що запам'ятали. Завдання чи умови щодо відтворення можуть бути сформульовані наступним чином:

1. Відтворіть економічні терміни з вказаною нумерацією;
2. Відтворіть терміни з їх асоціативними заміниками.

На дане завдання відводиться 3 хв.

Для розрахунку обсягів засвоєної економічної термінології ми використовуємо наступну формулу:

$$Q = K_1 : K \cdot 100\% , \text{ де}$$

Q – обсяг сформованих економічних термінів (у %);

K_1 – кількість правильно зазначених термінів;

K – загальна кількість запропонованих економічних термінів.

Обсяг термінологічних знань визначається відсотковим відношенням за кількість правильних відповідей, подані в таблиці Р. 3.1:

Таблиця Р. 3.1

Вираження показників кількості засвоєних термінів у відсотках

Показник кількості засвоєних термінів	Низький	Середній	Високий
Відсоткове відношення	5% - 30%	35% - 70%	75% - 100%

У таблиці Р. 3.2 наведені економічні терміни, що необхідно відтворити:

Таблиця Р. 3.2

Дисципліна «Політична економія»

1. Амортизація	знос предметів
2. Дивідент	частина прибутку
3. Економіка	управління домогосподарством
4. Інфляція	знецінення грошей
5. Попит	бажання покупців
6. Гроші	вираження вартості товарів
7. Монополія	об'єднання великих підприємств

8. Кон'юктура ринку	характеризують стан ринку
9. Рента	дохід із землі
10. Собівартість	витрати на виробництво товарів
11. Бартер	обмін товарами
12. Мінова вартість	здатність обміну
13. Грошова маса	сукупність запасів грошей
14. Конвертованість	здатність валюти до обміну
15. Ліквідність	зміна активу на готівку
16. Чек	цінний документ
17. Диверсифікація	розширення діяльності, асортименту
18. Фовард	контракт
19. Субститут	товар-замінник
20. Експлеренти	ризикові фірми (відкриття, розробки)

Молодці!

Характеристика показників кількості засвоєних економічних термінів

Високий показник свідчить про достатній рівень засвоєння економічної термінології студентами, про розуміння сутності основних понять та економічних явищ, про здатність замінювати основні терміни більш доступними для розуміння поняттями, розуміння студентами значення професійної термінології для їх майбутньої діяльності та зацікавленість у її вивченні.

Необхідно прагнути до досягнення 100 % рівня засвоєння професійної термінології через повторення тих понять з якими виникли проблеми.

Середній показник демонструє необхідність повторення тих економічних термінів, що не були відтворені, уточнення їх сутності, пошук нових синонімічних замін, встановлення зв'язку з економічними явищами, демонстрація професійних ситуацій їх використання, підвищення зацікавленості в оволодінні професійною термінологією

Низький показник свідчить про необхідність опрацювання економічних термінів, про повторне вивчення пройденого матеріалу, про необхідність тлумачення змісту основних понять та економічних явищ пов'язаних з ними, про пошук нових методів запам'ятовування та повторення. Необхідність підвищення зацікавленості студентів у вивченні професійної термінології та розкриття її значення для майбутньої професії.

Додаток Р
Розроблення діагностичних методів для перевірки рівня сформованості
складових ПТК

Додаток Р.4

Опитувальник для студентів

**«Пізнавальна діяльність спрямована на формування професійного
термінологічного словника майбутніх економістів»**

ЗАПИТАННЯ

1. Чи зацікавлені Ви у вивченні економічної термінології ?
  - Так
  - Ні
  - Все залежить від теми чи розділу, що вивчається
2. Оцініть значення знань економічної термінології для майбутньої професійної діяльності (від 1 до 10 балів).

 -----
3. Чи вивчаєте Ви додатково (самостійно) нові для Вас економічні поняття ?
  - Так
  - Іноді
  - Ні
  - Якщо бачу в цьому необхідність
4. Сформуйте основний перелік джерел (4-5), з яких Ви можете черпати основні економічні терміни (розташуйте, враховуючи пріоритетність) ?

 -----
5. Чи цікавитесь Ви новинами та змінами, що відбуваються в обраній вами фаховій діяльності ?
  - Так, постійно слідкую
  - Час від часу
  - Ні, не цікавить
6. Чи вважаєте Ви потрібне продовжувати удосконалювати сформований словниковий запас після закінчення навчання ?
  - Так
  - Ні, цього вистачить
  - Тільки, якщо виникне необхідність
7. Чи погоджуєтесь Ви з тим, що справжнього фахівця економічної діяльності характеризує рівень володіння «мовою фаху» ?
  - Так
  - Ні
8. Виразіть у відсотках значення знань фахової термінології у співвідношенні з іншими економічними фактами ?

-
9. Чи зацікавлені Ви у пошуках нових способів запам'ятовування складних для сприйняття економічних термінів ?
- Так, маю вже деякі здобутки
  - Продовжую випробовувати різні методики
  - Ні
10. Чи використовуєте Ви знання економічної термінології під час налагодження комунікативних відносин (на заняттях)?
- Постійно, ці знання допомагають
  - Часто
  - Рідко, не встигаю зорієнтуватись
  - Ні, можна обійтись і без них
11. Чи полегшують Вам знання економічної термінології виконання професійних завдань ?
- Так, завдання стають більш зрозумілишими
  - Частково
  - Ні, навпаки ускладнюють розуміння завдань
12. Чи працюєте Ви над збагаченням власного термінологічного словника професіоналізмами ?
- Так, постійно
  - Часто намагаюсь відшукати професіоналізми
  - Іноді
  - Ні, мені це нецікаво
13. Що Ви розумієте під професіоналізмами чи, що, на Вашу думку, є «мова професії» ?
-
-
-
14. Оцініть на якому рівні здійснюється використання Вами економічних термінів на заняттях з економічних дисциплін ?
- Високий
  - Достатній
  - Середній
  - Низький

Дякую за допомогу!

Додаток Р
Розроблення діагностичних методів для перевірки рівня сформованості
складових ПТК

Додаток Р.5

Тест на визначення рівнів професійної спрямованості та самовизначеності
майбутніх економістів

ЗАПИТАННЯ

1. Чи володієте Ви загальними уявленнями про професію економіста ?
2. Чи знаєте Ви основні вимоги до майбутніх економістів на ринку праці ?
3. Чи знаєте Ви якими знаннями та вміннями має оперувати фахівець-економіст ?
4. Чи ознайомлені Ви з основними обов'язками майбутньої професії ?
5. Чи погоджуєтесь Ви з тим, що знання професійної термінології має важливе значення для професії економіста ?
6. Чи подобається Вам обрана професія ?
7. Чи вважаєте Ви професію економіста перспективною на даний час ?
8. Чи вважаєте Ви, що обрана вами професія відіграє важливу роль у житті держави ?
9. При можливості чи змінили б Ви зроблений вами вибір фаху ?
10. Чи подобається Вам дізнаватись нові цікаві факти про професію економіста ?
11. Чи слідкуєте Ви за змінами, що відбуваються у вашій професії ?
12. Чи вважаєте Ви потрібне самостійно продовжувати навчання для професійного розвитку ?
13. Чи акцентуєте Ви увагу на незнайомих для вас економічних термінах та записуєте їх у власний термінологічний словник ?
14. Чи вважаєте Ви потрібне продовжувати розширювати власний словниковий запас економічної термінології ?
15. Чи цікавлять Вас професійні жаргонізми та професіоналізми ?
16. Чи намагаєтесь Ви відшукувати нові способи запам'ятовування економічних понять та нові способи розв'язування ситуативних завдань професійного спрямування ?
17. Чи відкрили Ви для себе особисті методи запам'ятовування професійної термінології ?
18. Чи цікавлять Вас нестандартні способи вирішення професійних завдань ?
19. При вирішенні професійних завдань Ви покладаєтесь на досвід отриманий під час занять ?
20. Ви вважаєте, що отриманих знань та сформованих вмінь під час навчання достатньо, щоб стати справжнім фахівцем у сфері економічної діяльності ?
21. Зіштовхнувшись з проблемою Ви часто звертаєтесь по допомогу, не намагаючись розв'язати її самостійно ?

22. Чи відповідають мої особисті якості та риси мого характеру майбутній професії економіста ?

Для визначення загальної сумарної оцінки результатів тестування скористайтеся ключем до тесту, наведеним у таблиці Р.5.1:

Таблиця Р.5.1

Ключ для визначення загальної сумарної оцінки тестування

№ запитання	1	2	3	4	5	6	7	8	9	10	11
«Так»	4	4	4	4	4	4	4	4	1	4	4
«Скоріше так, чим ні»	3	3	3	3	3	3	3	3	2	3	3
«Скоріше ні, чим так»	2	2	2	2	2	2	2	2	3	2	2
«Ні»	1	1	1	1	1	1	1	1	4	1	1

№ запитання	12	13	14	15	16	17	18	19	20	21	22
«Так»	4	4	4	4	4	4	4	1	1	1	4
«Скоріше так, чим ні»	3	3	3	3	3	3	3	2	2	2	3
«Скоріше ні, чим так»	2	2	2	2	2	2	2	3	3	3	2
«Ні»	1	1	1	1	1	1	1	4	4	4	1

Для визначення рівня професійної спрямованості та самовизначеності студентів щодо їх майбутньої професійної діяльності визначте сумарну кількість балів отриманих за відповіді на запитання та співставте їх із результатами в таблиці Р.5.2:

Таблиця Р.5.2

Відповідність сумарної кількості отриманих балів рівням професійної спрямованості майбутніх економістів

Рівні професійної спрямованості	Низький	Середній	Високий
Сума балів	22 - 44	45 - 65	66 - 88

Дякую за допомогу!

Додаток Р

Розроблення діагностичних методів для перевірки рівня сформованості складових ПТК

Додаток Р.6

Опитувальник для студентів

«Вмотивованість розширення професійно-термінологічного словника майбутніх економістів»

Ознайомтесь із запропонованими Вам твердженнями. Якщо Ви погоджуєтесь з ними, оберіть відповідь «Так», в іншому випадку – «Ні». Підрахуйте їх кількість та визначте рівень сформованості мотивів щодо вивчення фахових економічних термінів.

Запитання

1. Чи погоджуєтесь Ви з тим, що знання професійної термінології сприятимуть значним успіхам у професійній діяльності ?

☐ Так	☐ Ні
---------------------------	--------------------------
2. Чи достатньо знань професіоналізмів для демонстрації себе як фахівця своєї справи ?

☐ Так	☐ Ні
---------------------------	--------------------------
3. Чи допоможе Вам сформований словниковий запас економічних термінів під час навчання у налагодженні комунікативних відносин у професійній діяльності ?

☐ Так	☐ Ні
---------------------------	--------------------------
4. Чи подобається Вам вивчати нові економічні поняття, розкривати їх сутність та використовувати їх при вирішенні професійних завдань ?

☐ Так	☐ Ні
---------------------------	--------------------------
5. Чи вважаєте Ви потрібне продовжувати збагачувати власний термінологічний словник після закінчення навчання ?

☐ Так	☐ Ні
---------------------------	--------------------------
6. Чи шукаєте Ви нові джерела розширення знань економічної термінології ?

☐ Так	☐ Ні
---------------------------	--------------------------
7. Чи є у Вас власні способи чи методи запам'ятовування економічних термінів ?

☐ Так	☐ Ні
---------------------------	--------------------------
8. Ви вивчаєте економічну термінологію під примусом, за принципом «так треба» ?

☐ Так	☐ Ні
---------------------------	--------------------------
9. Ви легко запам'ятовуєте економічні терміни при вивченні фахових дисциплін ?

☐ Так	☐ Ні
---------------------------	--------------------------
10. Під час вирішення професійних завдань Ви постійно використовуєте сформований термінологічний словник ?

☐ Так	☐ Ні
---------------------------	--------------------------

Для визначення вмотивованості студентів щодо вивчення професійної економічної термінології порівняйте отримані результати з визначеними рівнями, наведеними у таблиці Р. 6.1:

Таблиця Р. 6.1

Відповідність сумарної кількості відповідей рівням сформованості мотивів вивчення професійної термінології

Більше відповідей «Так»	Стілка вмотивованість
50/50	Невизначеність мотивів
Більше відповідей «Ні»	Нестійка вмотивованість

Додаток Р
Розроблення діагностичних методів для перевірки рівня сформованості
складових ПТК

Додаток Р.7

Тест на визначення рівня розвитку вольових якостей студентів під час
вивчення економічної термінології

Оцінку рівня сформованості вольових якостей студентів-економістів можна здійснити за допомогою нижче поданого тесту, що продемонструє здатність студентів долати труднощі під час вирішення професійних завдань та при вивченні нових економічних термінів. Оцінювання здійснюється наступним чином:

«Так» – 2 бали

«Інколи» – 1 бали

«Ні» – 0 бал

Перелік запитань тесту «Рівень розвитку вольових якостей студентів»

Дайте відповіді на питання:

1. Чи подобається Вам вивчати економічні терміни, що пов'язані з обраним фахом ?
2. Чи виникали у Вас труднощі під час освоєння нових економічних понять ?
3. Чи згодні Ви з висловом: «Повторення – мати навчання» ?
4. Якщо у Вас виникають труднощі при запам'ятовуванні деяких професійних термінів, Ви припиняєте їх опрацьовувати ?
5. Якщо Вам скажуть, що Ви не зможете чогось зробити, чи прикладете Ви значних зусиль, щоб переконати у зворотному ?
6. Ви продовжуєте працювати над вирішенням проблематичних питань навіть якщо зазнали невдачі при їх вирішенні ?
7. Ви будете продовжувати наповнювати сформований особистий словник економічними термінами після завершення навчання ?
8. Чи будете ви самостійно шукати розв'язок професійної ситуації, не звертаючись по допомогу до колег ?
9. Ви часто використовуєте знання фахових термінів у спілкуванні під час вирішення професійних завдань ?
10. Ви вважаєте себе вольовою особистістю ?
11. Чи завжди Ви досягаєте поставлених цілей ?
12. Чи усвідомлюєте Ви мету вивчення економічної термінології ?

У таблиці Р.7.1, яка подана нижче, від 1 до 12 проставте бал за кожну відповідь, ураховуючи, що 0 балів – за відповідь «ні», 1 бал – «інколи», 2 бали – «так».

Результати відповідей кожного з учасників тестування заносяться у таблицю Р.7.1:

Таблиця Р.7.1

Результати відповідей на запитання тесту

№ запит.	1	2	3	4	5	6	7	8	9	10	11	12	Сума набраних балів
П. І. П.													

Для визначення загальної сумарної оцінки результатів тестування скористайтеся ключем до тесту поданим у таблиці Р.7.2:

Таблиця Р.7.2

Ключ для визначення загальної сумарної оцінки тестування

№ запитання	1	2	3	4	5	6	7	8	9	10	11	12
«Так»	2	0	2	0	2	2	2	2	2	2	2	2
«Інколи»	1	1	1	1	1	1	1	1	1	1	1	1
«Ні»	0	2	0	2	0	0	0	0	0	0	0	0

Для визначення рівня сформованості вольових якостей студентів під час вивчення професійної термінології визначте сумарну кількість балів отриманих за відповіді на запитання та співставте їх із результатами в таблиці Р.7.3:

Таблиця Р.7.3

Відповідність сумарної кількості отриманих балів рівням сформованості вольових якостей майбутніх економістів

Рівні розвитку вольових якостей	Низький	Середній	Високий
Сума балів	0 - 9	10 - 16	17 -24

Дякую за допомогу!

Додаток Р

Розроблення діагностичних методів для перевірки рівня сформованості складових ПТК

Додаток Р.8

Завдання, які пропонуються студентам для визначення рівня вмінь використання професійної економічної термінології у нестандартних ситуаціях

Для визначення здатності студентів використовувати професійну економічну термінологію у нестандартних ситуаціях, ми пропонуємо виконати наступні завдання, що передбачають написання економічних казок на основі зазначених економічних термінів з теми чи розділу. Економічні казки повинні відображати розуміння студентів основних економічних явищ, розкривати сутність основних економічних понять, встановлювати зв'язок між ними, тим самим демонструючи сфери їх використання.

При оцінюванні виконаних завдань враховують наступні параметри:

- кількість використаних економічних термінів;
- оригінальність виконання завдання;
- повнота розкриття зв'язків економічних термінів з економічними явищами;
- змістовність та логічність виконання завдання;
- час затрачений на виконання завдання;
- правильність та доцільність використання економічної термінології.

Оцінюються виконані завдання за дванадцятибальною шкалою, що відповідає рівням розвитку творчого використання економічних термінів, з яких ми виділятимемо: креативний, стандартний, шаблонний. Зокрема,

Креативний рівень – від 9 до 12 балів;

Стандартний рівень – від 6 до 8 балів;

Шаблонний рівень – від 1 до 5 балів.

Характеристика рівнів

Креативний рівень передбачає відповідність вищезазначеним параметрам з результатом від 9 до 12 балів. Студенти демонструють високі показники знання економічної термінології, у повній мірі розкривають сутність даних понять, правильно визначають економічні явища та встановлюють відповідні зв'язки між ними. Високий рівень знань вказує на розвиток вмінь використовувати економічну термінологію в нестандартних ситуаціях та використовувати креативні способи (методи) її запам'ятовування, тим самим формуючи здатність творчо підходити до розв'язування питань професійного характеру.

Стандартний рівень відповідає результатам оцінювання вищезазначених параметрів від 6 до 8 балів і свідчить про наявність певних прогалин у знаннях студентів, у неточність чи недоречність використання певних економічних термінів, часткове розкриття сутності економічних явищ, що ускладнює здатність прояву творчих здібностей.

Шаблонний рівень демонструє оцінювання вищезазначених параметрів від 1 до 5 балів, що характеризується низьким рівнем знань економічної термінології студентами та частково вірним визначенням економічних явищ. Студенти втрачають можливість розвивати свої творчі здібності та здатність використовувати професійну термінологію в нестандартних ситуаціях.

Додаток Р
Розроблення діагностичних методів для перевірки рівня сформованості
складових ПТК

Додаток Р.9

Тест на визначення рівня розвитку творчих здібностей майбутніх
економістів

Для визначення рівня розвитку творчих здібностей майбутніх економістів ми використаємо нижче наведений тест, що запропонувала у своєму дисертаційному дослідженні К. Рум'янцева [162]. Тестування складається з 15 запитань, що об'єднані в блоки, кожен з яких відповідає за характеристику окремої якості творчого мислення (таблиця Р.9.1). Встановимо відповідність між номерами запитань та відповідними якостями творчого мислення:

Таблиця Р.9.1

Відповідність між якостями та номерами запитань

№ запитань	Якість, що перевіряється
1-4	Оригінальність та продуктивність
5-7	Винахідливість
8	Швидкість та гнучкість мислення
9-12	Впевненість у собі
13-14	Незалежність
15	Здатність до абстрагування

Для оцінювання відповідей студентів використовують шкалу, що має чотири градації:

- «Ніколи» – 1 бал;
- «Інколи» – 2 бали;
- «Часто» – 3 бали;
- «Постійно» – 4 бали.

Загальна оцінка рівня розвитку творчих здібностей здійснюється за сумою набраних балів за всіма п'ятнадцятьма питаннями. Мінімальний результат – 15 балів, максимальний – 60 балів.

Перелік запитань тесту «Рівень творчих здібностей»

Дайте власну оцінку Вашим якостям:

1. Як часто справу, яку Ви розпочали доводиться довести до логічного закінчення ?
2. Як часто розв'язання проблеми залежить від Вашої енергії та наполегливості ?

3. Коли Ви чуєте слово невідомою Вам мовою, то можете повторити його без помилки, не знаючи його значення ?
4. Після розмови Ви можете нагадати все, про що йшлося ?
5. Якщо Вам доведеться займатися незнайомою справою, то чи є у Вас бажання досягти в ній досконалості ?
6. Чи є у Вас бажання займатися справою, яку абсолютно не знаєте ?
7. Якщо справа, якою Ви займаєтесь, Вам подобається, чи хочете знати про неї все ?
8. Чи постійно Ви висловлюєте велику кількість різних ідей під час навчання чи виконання певного виду діяльності тощо ?
9. Як часто і наскільки Ваші ідеї вдається реалізувати у життя ?
10. Як часто у Вас буває оптимістичний та веселий настрій ?
11. Як часто Вам удається відстоювати свої принципи і переконання ?
12. На скільки Ваша комунікабельність сприяє розв'язанню важливих для Вас проблем ?
13. Як часто Вам доводиться виступати з критичними судженнями на адресу будь-кого ?
14. Як часто вам у Вашому житті доводилось робити такі речі, які були оцінені Вашими близькими та друзями як неочікувані та принципово нові ?
15. Коли ідея захоплює Вас, то Ви будете думати про неї ?

У таблиці Р.9.2, яка подана нижче, від 1 до 15 проставте бал за кожну відповідь, ураховуючи, що 1 бал – за відповідь «ніколи», 2 бали – «інколи», 3 бали – «часто», 4 бали – «постійно».

Результати відповідей кожного з учасників тестування заносяться у таблицю Р.9.2:

Таблиця Р.9.2

Результати відповідей на запитання тесту

№ запит.	1	2	3	4	5	6	7	8	9	10	11	12	13	14	15	Сума набраних балів
П. І. П.																

Рівні творчих здібностей студентів визначаються кількістю набраних балів за результатами відповідей (таблиця Р.9.3):

Таблиця Р.9.3

Зв'язок набраних балів з рівнем творчих здібностей

Рівні	Низький	Середній	Високий
Сума балів	0-19	20-39	40-60

Додаток С

Математична обробка результатів формувального експерименту.

Результати визначення показників сформованості професійно-термінологічної компетентності після проведення формувального експерименту студентів експериментальних та контрольних груп

Критерії	Показники		
	Високий	Середній	Низький
Експериментальні групи (208 студент)			
Результативність використання економічної термінології	50	100	58
Обсяг термінологічних знань	52	106	50
Розвиток пізнавальних якостей	48	108	52
Професійна спрямованість та особистісна самовизначеність	72	91	45
Умотивованість вивчення фахової термінології	68	94	46
Розвиток вольових якостей	54	96	58
Розвиток творчих здібностей	50	102	56
Контрольні групи (213 студентів)			
Результативність використання економічної термінології	42	95	76
Обсяг термінологічних знань	40	102	71
Розвиток пізнавальних якостей	40	100	73
Професійна спрямованість та особистісна самовизначеність	54	79	80
Умотивованість вивчення фахової термінології	38	90	85
Розвиток вольових якостей	45	90	78
Розвиток творчих здібностей	43	86	84

$$T_{\text{эксп.1}} = \frac{1}{208 \cdot 213} \cdot \left(\frac{(208 \cdot 42 - 213 \cdot 50)^2}{42 + 50} + \frac{(208 \cdot 95 - 213 \cdot 100)^2}{95 + 100} + \frac{(208 \cdot 76 - 213 \cdot 58)^2}{76 + 58} \right) =$$

$$= 3,17;$$

$$T_{\text{эксп.2}} = \frac{1}{208 \cdot 213} \cdot \left(\frac{(208 \cdot 40 - 213 \cdot 52)^2}{40 + 52} + \frac{(208 \cdot 102 - 213 \cdot 106)^2}{106 + 102} + \frac{(208 \cdot 71 - 213 \cdot 50)^2}{50 + 71} \right) =$$

$$= 5,2;$$

$$T_{\text{эксп.3}} = \frac{1}{208 \cdot 213} \cdot \left(\frac{(208 \cdot 40 - 213 \cdot 48)^2}{40 + 48} + \frac{(208 \cdot 100 - 213 \cdot 108)^2}{100 + 108} + \frac{(208 \cdot 73 - 213 \cdot 52)^2}{73 + 52} \right) =$$

$$= 4,49;$$

$$T_{\text{эксп.4}} = \frac{1}{208 \cdot 213} \cdot \left(\frac{(208 \cdot 54 - 213 \cdot 72)^2}{54 + 72} + \frac{(208 \cdot 79 - 213 \cdot 91)^2}{79 + 91} + \frac{(208 \cdot 80 - 213 \cdot 45)^2}{80 + 45} \right) =$$

$$= 13,12;$$

$$T_{\text{эксп.5}} = \frac{1}{208 \cdot 213} \cdot \left(\frac{(208 \cdot 38 - 213 \cdot 68)^2}{38 + 68} + \frac{(208 \cdot 90 - 213 \cdot 94)^2}{90 + 94} + \frac{(208 \cdot 85 - 213 \cdot 46)^2}{85 + 46} \right) =$$

$$= 20,07;$$

$$T_{\text{эксп.6}} = \frac{1}{208 \cdot 213} \cdot \left(\frac{(208 \cdot 45 - 213 \cdot 54)^2}{45 + 54} + \frac{(208 \cdot 90 - 213 \cdot 96)^2}{90 + 96} + \frac{(208 \cdot 78 - 213 \cdot 58)^2}{78 + 58} \right) =$$

$$= 3,88;$$

$$T_{\text{эксп.7}} = \frac{1}{208 \cdot 213} \cdot \left(\frac{(208 \cdot 43 - 213 \cdot 50)^2}{43 + 50} + \frac{(208 \cdot 86 - 213 \cdot 102)^2}{102 + 86} + \frac{(208 \cdot 84 - 213 \cdot 56)^2}{84 + 56} \right) =$$

$$= 7,41.$$

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Авдеева Н. Н. Ключевые компетентности – новая парадигма результата образования / Н. Н. Авдеева // Педагогика. – 2003. – № 5. – С. 34-39.
2. Айзікова Л. В. Компетенція та компетентність: до визначення понять у пошуках зарубіжних дослідників / Л. В. Айзікова // Науковий вісник ПНПУ ім. К. Д. Ушинського: зб. наук. пр. – Одеса: ПНПУ ім. К. Д. Ушинського, 2008. – Випуск 12. – С. 291-296.
3. Акічева М. Ш. Професійне спілкування майбутніх маркетологів: комунікативно-особистісний аспект та його значення в діяльності фахівця / М. Ш. Акічева // Вища освіта України. – 2009. – № 3. – Тематичний випуск «Педагогіка вищої школи; методологія, теорії, технології». – С. 318-321.
4. Аксьонова О. В. Досвід використання методу інтелект-карт в економічному навчанні // Удосконалення змісту та форм організації навчального процесу відповідно до міжнародних стандартів: зб. наук.-метод. конф., 2–4 лютого 2005 р. Т.1. – К. : КНЕУ, 2005. – С. 3-7.
5. Аксьонова О. В. Методика викладання економіки: навч. посібник / О. В. Аксьонова – К.: КНЕУ, 1998. – 280 с.
6. Андреева М. В. Технологии веб-квест в формировании коммуникативной и социокультурной компетенции // Информационно-коммуникационные технологии в обучении иностранным языкам: тезисы докладов I Междунар. науч.-практ. конф. – М., 2004. –С. 9-10.
7. Андрущенко В. П. Інформаційні технології в системі інноваційної освіти / В. П. Андрущенко, А. М. Олійник // Вища освіта України. – 2008. – № 3. – С. 5- 15.
8. Архангельский С. И. Учебный процесс в высшей школе, его закономерные связи и методы / Сергей Иванович Архангельский. – М. : Высшая школа, 1980. – 322 с.

9. Бабаян О. О. Формування професійної компетентності майбутніх економістів засобами імітаційно-рольового моделювання: автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. пед. наук : 13.00.04 «Теорія і методика професійної освіти» / О. О. Бабаян. – Вінниця, 2009. – 20 с.

10. Баганова І. Синквейни та їх розробка [Електронний ресурс] / І. Баганова. – Режим доступу до сайту: <http://baganova22.rusedu.net/post/4126/56076>.

11. Байденко В. И. Компетенции в профессиональном образовании / В. И. Байденко // Высшее образование в России. – 2004. – № 11. – С. 4-13.

12. Баклицький І. О. Психологія праці. – [2-ге вид., перероб. і доп.] / І. О. Баклицький. – К.: Знання, 2008. – 655 с.

13. Баловсяк Н. В. Формування інформаційної компетентності майбутнього економіста в процесі професійної підготовки: автореф. на здобуття наук. ступеня пед. наук: спец.13.00.04 «Теорія і методика професійної освіти»/ Н. В. Баловсяк. – К., 2006. – 25 с.

14. Барковський В. В. Теорія ймовірностей та математичної статистики / В. В. Барковський, Н. В. Барковська, О. К. Лопатін. – К.: ЦУЛ, 2002. – 448 с. – (Сер. «Математичні науки»).

15. Беспалько В. П. Педагогика и прогрессивные технологии обучения. / В. П. Беспалько. – М.: Ин-т ПО М-ва. образования России, 1995. –266 с.

16. Бібік Н. М. Компетентнісний підхід: рефлексивний аналіз застосування/ Н. М. Бібік // Компетентнісний підхід у сучасній освіті: світовий досвід та українські перспективи. – К.: К.І.С.. – 2004. – С. 47-52.

17. Бернацька О. В. Моделювання ситуацій професійної діяльності у навчанні іноземної мови у вищому навчальному закладі військового профілю: автореф. на здобуття наук. ступеня пед. наук: спец.13.00.04 «Теорія і методика професійної освіти»/ О. В. Бернацька. – К., 2004. – 19 с.

18. Бізнес-тренінги для економістів: навч. посіб. / Н. Ю. Бутенко, О. О. Герасименко, О. Ю. Гулевич та ін. – К. : КНЕУ, 2007. – 280 с.

19. Биков В. Ю. Теоретико-методологічні засади моделювання навчального середовища сучасних педагогічних систем / Інформаційні технології і засоби навчання: зб. наук. праць / [за ред. В. Ю. Бикова. Ю. О. Жука] / Інститут засобів навчання АПН України. – К.: Атіка. – 2005. – С. 5 - 15.

20. Биркенбиль В. Ф. Коммуникационный тренинг: наука общения для всех / [В. Ф. Биркенбиль; пер. с нем. Н. Чупеева]. – М.: ФАИР-ПРЕСС, 2002. – 352 с.

21. Бобенко О. М. Ключевые компетенции личности как образовательный результат системы профессионального образования: дис. на соискание науч. степени канд. пед. наук / О. М. Бобенко. Казанский гос. технол. университет. – Казань, 2005. – 186 с.

22. Болотов В. А. Компетентностная модель: от идеи к образовательной программе / В. А. Болотов, В. В. Сериков // Педагогика. – 2003. – № 10. – С. 8-14.

23. Болюбаш Н. М. Теоретичні засади формування компетентності майбутніх економістів / Н. М. Болюбаш // Наукові праці: наук.-метод. журнал. Педагогіка. – Миколаїв: Вид-во ЧДУ ім. П. Могили, 2009. – [вип. 99]. – С. 88-95 (т. 112).

24. Бондар С. Термінологічний аналіз понять «компетенція» і «компетентність» у педагогіці: сутність та структура [текст] / С. Бондар // Освіта і управління: науково-освітній суспільно-управлінський часопис. – 2007. – [том10]. – №2. – С. 93-99.

25. Бондарева Е. В. Направленность на формирование профессиональной компетентности как путь совершенствования экономического образования /

Е. В. Бондарева // Материалы заочной науч.-метод. Internet-конференции «экономическое образование в XXI веке». – Режим доступа: http://www.ncstu.ru/content/_docs/pdf/conf/past/xxxii/13.pdf.

26. Бондаренко Г. П. Методика навчання студентів економічних спеціальностей української наукової термінології в умовах східного регіону України: дис. канд. пед. наук: 13.00.02 / Бондаренко Галина Петрівна; Східноукраїнський національний ун-т ім. Володимира Даля. – Луганськ, 2008. – 260 с.

27. Бородіна Н. С. Наукові засади професійного засвоєння лінгводидактичної термінології студентами філологічних факультетів : дис. на здобуття наук. ступеня канд. пед. наук: 13.00.02 / Н. С. Бородіна. – Херсон, 2007. – 283 с.

28. Борщовецька В. Д. Навчання студентів-економістів англійської фахової лексики: автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. пед. наук: спец. 13.00.02 «Теорія і методика навчання» / В. Д. Борщовецька. – К., 2004. – 20 с.

29. Брунер, Дж. Процесс обучения / Дж. Брунер. – М.: Просвещение, 1962. – 84 с.

30. Булавенко О. А. Проектирование содержания и технологии непрерывного экономического образования в профессиональных учебных заведениях: автореф. дис. на соискание научн. степени д-ра пед. наук: спец. 13.00.08 «Теория и методика профессионального образования» / О. А. Булавенко. – Брянск, 2007. – 42 с.

31. Булик І. Детермінація явища «професійна підготовка» / І. Булик // Підприємництво, господарство і право. – 2011. – № 1. – С. 33-36.

32. Бургун І. В. Актуальність упровадження компетентнісного підходу в освітню практику / І. В. Бургун. – Режим доступу: [http:// www.nbu.gov.ua](http://www.nbu.gov.ua).

33. Бьюзен Т. Супермышление / Т. Бьюзен; [пер. с англ. Е. А. Самсонов]. – 2-е изд. – Мн.: Попурри, 2003. – 304 с.

34. Василевич В. В. Формування професійного мовлення студентів-економістів як засобу взаємодії у просторі європейської комунікації/ В. В. Василевич // Наукові праці. Педагогічні науки. – 2003. – [т. 28]. – № 15. – С. 185- 192.

35. Вербицкий А. А. Активное обучение в высшей школе: контекстный походт/ А. А Вербицкий. – М.: Высш. шк., 1991. – 207 с.

36. Вікторова Л. В. Формування професійно-термінологічної компетентності студентів вищих аграрних навчальних закладів у фаховій підготовці: дис.. канд.. пед.. наук: 13.00.04 / Л. В. Вікторова. – К., 2009. – 257 с.

37. Вікторова Л. В. Розуміння термінів як елемент системи формування професійної компетентності майбутніх лікарів ветеринарної медицини / Л. В. Вікторова, П. Г. Лузан // Науковий вісник Національного аграрного університету – К., 2007. – [вип. 105]. – С. 324–331.

38. Вірченко Т. І. Інтерактивні технології формування мовної особистості: постановка проблеми / Т. І. Вірченко. – Викладання мов у вищих навчальних закладах освіти на сучасному етапі. Міжпредметні зв'язки. Наукові дослідження. Досвід. Пошуки: зб. наук. пр.. – [редкол.: Л. М. Черноватий (голов. ред.) та ін.]. – Х.: ХНУ. – [вип. 15]. – 2009. – С. 33-40.

39. Вітвицька С. С. Основи педагогіки вищої школи: методичний посібник для студентів магістратури / С. С. Вітвицька. – Житомир: ЖДУ, 2002. – 160 с.

40. Вимоги освітнього стандарту до підготовки економістів-менеджерів [Електронний ресурс]. Режим доступу: <http://www.paragononstate.com/vnutrfrmove-planuvannya/47-vimogi-osvtnogo-standartu-do-pdgotovki-ekonomstv-menedzherv.html>.

41. Вишпольська В. Ф. Ігровий метод як засіб активізації навчальної діяльності майбутнього економіста-міжнародника / В. Ф. Вишпольська // зб. наук. праць Уманського державного педагогічного університету ім. П. Тичини. – Умань, 2009. – [Ч. 1]. – С. 52-60.

42. Власов В. В. Формирование профессиональной компетентности бакалавров–экономистов в гуманитарном вузе средствами инновационных информационных технологий: автореф. на соискание ученой степени канд. пед. наук: спец. 13.00.08 «Теория и методика профессионального образования» / В. В. Власов. – Москва., 2012. – 24 с.

43. Власюк І. В. Ділова гра як засіб формування професійної термінології економістів / І. В. Власюк // Сучасні інформаційні технології та інноваційні методики навчання у підготовці фахівців: методологія, теорія, досвід, проблеми: зб. наук. пр.; редкол.: І. А. Зязюн (голова) та ін. – Київ-Вінниця: ТОВ фірма «Планер», 2012. – [вип. 29]. – С. 299-304.

44. Власюк І. В. Ціннісно-мотиваційний компонент формування термінологічної компетентності майбутніх економістів / І. В. Власюк // Актуальні проблеми сучасної науки та наукових досліджень: зб. наук. пр.; редкол.: Р. С. Гуревич (голова) та ін. – Вінниця: ТОВ фірма «Планер», 2012. – [вип. 1]. – С. 22-25.

45. Власюк І. В. Формування інформаційної компетентності майбутніх економістів у ВНЗ / І. В. Власюк // Наукові записки Вінницького державного педагогічного університету імені Михайла Коцюбинського. Серія: педагогіка і психологія: зб. наук. пр.; редкол.: В. І. Шахов (голова) та ін. – Вінниця: ТОВ фірма «Планер», 2011. – [вип. 35]. – С. 198-203.

46. Власюк І. В. Професійна компетентність як складова якісної професійної підготовки майбутнього економіста / І. В. Власюк // Сучасні інформаційні технології та інноваційні методики навчання в підготовці

фахівців: методологія, теорія, досвід, проблеми: зб. наук. пр.; редкол.: І. А. Зязюн (голова) та ін. – Київ – Вінниця: ТОВ фірма «Планер», 2011. – [вип. 28]. – С. 179-185.

47. Власюк І. В. Використання кейс-методу при формуванні професійної економічної термінології / І. В. Власюк // Сучасні технології в професійній освіті: зб. матер. Всеукраїнської науково-практичної конференції. – Сімферополь: НІЦ КІПУ, 2012. – С. 95-100.

48. Власюк І. В. Формування професійної термінології економістів на основі використання інформаційно-комунікаційних технологій / І. В. Власюк // Актуальні проблеми сучасної науки та наукових досліджень: зб. наук. пр.; редкол.: Р. С. Гуревич (голова) та ін. – Вінниця: ТОВ фірма «Планер», 2012. – [вип. 3]. – С. 19-23.

49. Власюк І. В. Професійно-термінологічна компетентність як складова професійної підготовки майбутніх економістів / І. В. Власюк // Сучасні інформаційні технології та інноваційні методики навчання у підготовці фахівців: методологія, теорія, досвід, проблеми: зб. наук. пр.; редкол.: І. А. Зязюн (голова) та ін. – Київ-Вінниця: ТОВ фірма «Планер», 2013. – [вип. 35]. – С. 204-209.

50. Власюк І. В. Критеріально-рівневий аналіз сформованості професійно-термінологічної компетентності студентів економічних спеціальностей / І. В. Власюк // Наука ХХІ століття: відповіді на виклик сучасності: збірник статей. – Ч. III. – Бухарест, 2013. – С. 149-157.

51. Власюк І. В. Вплив ситуативного моделювання на формування фахової термінології майбутніх економістів / І. В. Власюк // Сучасні інформаційні технології та інноваційні методики навчання у підготовці фахівців: методологія, теорія, досвід, проблеми: зб. наук. пр.; редкол.: І. А. Зязюн

(голова) та ін. – Київ-Вінниця: ТОВ фірма «Планер», 2013. – [вип. 36]. – С. 203-208.

52. Власюк І. В. Значення ситуативних моделей професійного спілкування для термінологічної підготовки студентів-економістів / І. В. Власюк // Сучасні інформаційні технології та інноваційні методики навчання у підготовці фахівців: методологія, теорія, досвід, проблеми: зб. наук. пр.; редкол.: І. А. Зязюн (голова) та ін. – Київ-Вінниця: ТОВ фірма «Планер», 2014. – [вип. 37]. – С. 368-372.

53. Власюк І. В. Використання веб-квестів у процесі формування фахової термінології майбутніх економістів / І. В. Власюк // Актуальні проблеми сучасної науки та наукових досліджень: зб. наук. пр.; редкол.: Р. С. Гуревич (голова) та ін. – Вінниця: ТОВ фірма «Планер», 2014. – [вип. 3 (б)]. – С. 19-23.

54. Власюк І. В. Інтелект-карти як інноваційний інструмент формування професійної термінології майбутніх економістів / І. В. Власюк // Шляхи підвищення ефективності навчального процесу у вищому навчальному закладі: зб. матер. IV Всеукраїнської науково-методичній конференції. - Вінниця: ТОВ фірма «Меркьюрі-Поділля», 2013. – С. 38-41.

55. Власюк І. В. Використання кейс-методу при формуванні професійної термінології майбутніх економістів / І. В. Власюк // Проблеми інженерно-педагогічної освіти: зб. наук. пр.; редкол.: О. Е. Коваленко (голова) та ін. – Харків, 2012. – [вип. 37]. – С. 196-202.

56. Власюк І. В. Формування професійно-термінологічної компетентності майбутніх економістів / І. В. Власюк // Педагогіка і психологія професійної освіти: наук. – метод. журнал. – Львів, 2011. – № 1. – С. 81-89.

57. Власюк І. В. Формування професійно-термінологічної компетентності бакалаврів економіки у вивченні фахових дисциплін [Текст]: методичні рекомендації / І. В. Власюк. – Вінниця: ТОВ фірма «Планер», 2015. – 143 с.

58. Волошина О. Компетентнісний підхід до освіти в міжнародних документах і в теоретичних пошуках педагогів у Великій Британії // Післядиплом. освіта в Україні. – 2006. – № 1. – С. 82-85.

59. Галімов А. В. Теоретико-методичні засади підготовки майбутніх офіцерів-прикордонників до виховної роботи з особовим складом: монографія / А. В. Галімов. – Хмельницький: Вид-во НАДПСУ, 2004. – 376 с.

60. Галузевий стандарт вищої школи. Освітньо-кваліфікаційна характеристика бакалавра за спеціальностями напрямку 0501 «Економіка і підприємництво». – [чинний від 13.04.2004]. – К.: МОН, 2004. – 44 с.

61. Галузевий стандарт вищої освіти. Освітньо-професійна програма підготовки бакалавра за спеціальностями напрямку 0501 «Економіка і підприємництво» / [кол. авт. під заг. керівн. А. Ф. Павленка]. – К.: КНЕУ імені вадима Гетьмана, 2006. – 128 с.

62. Гез Н. И. Формирование коммуникативной компетенции как объект зарубежных методических исследований / Н. И. Гез // ИЯШ. – 1985. – № 2. – С. 17- 24.

63. Голдевська Д. М. Формування професійної комунікативної компетентності майбутніх соціальних працівників в умовах педагогічного університету: автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. пед. наук: 13.00.05 «Теорія і методика професійної освіти» / Д. М. Голдевська. – К., 2007. – 21 с

64. Головань М. С. Компетенція і компетентність: досвід теорії, теорія досвіду / М. С. Головань // Вища освіта України. – 2008. – №3. – С. 23-30.

65. Гончаренко С. У. Педагогічні дослідження: методологічні поради молодим науковцям / С. У. Гончаренко. – Київ-Вінниця: ТОВ фірма «Планер», 2010. – 308 с.

66. Горобець С. А. Теоретичні засади проблеми формування професійної компетентності майбутнього фахівця – економіста / С. А. Горобець // Вісник Житомирського держ. ун-ту ім. І. Франка. – 2007. – [вип. 31]. – С. 106-109.

67. Гриневич М. С. Медіаосвітні квести / М. С. Гриневич // Вища освіта України. Тем. вип. «Педагогіка вищої школи: методологія, теорія, технології». – К.: Гнозис, 2009. – № 3 (дод. 1). – С. 153-155.

68. Гуревич Р. С. Інформаційно-телекомунікаційні технології в підготовці майбутнього фахівця / Р. С. Гуревич // Неперервна професійна освіта: теорія і практика. – 2002. – [вип. 4(8)]. – С. 61-68.

69. Гуревич Р. С. Використання інформаційних технологій у навчальному процесі (з досвіду роботи експериментального майданчика у ВПУ № 4 м. Вінниці) / [Гуревич Р. С., Кадемія М. Ю., Бадюк Ю. В., Шевченко Л. С.]. – Вінниця: ТОВ «Діло», 2006. – 300 с.

70. Гуць М. В. Українська мова у професійному спілкуванні: навчальний посібник / [М. В. Гуць, І. Г. Олійник, І. П. Ющук]. – К.: Міжнародна агенція «BeeZone», 2004. – 336 с.

71. Делор Ж. Освіти: Заховані скарби / Ж. Делор. – UNESCO, 1996.

72. Деркач Ю. В. Підготовка майбутніх економістів в умовах нових технологій навчання / Ю. В. Деркач // Нові технології навчання. – 2010. – № 61. – С. 87–91.

73. Дибкова Л. М. Індивідуальний підхід у формуванні професійної компетентності майбутніх економістів: дис. канд. пед. наук: 13.00.04 / Дибкова Л. М. – К., 2006. – 198 с.

74. Дичківська І. М. Інноваційні педагогічні технології : навчальний посібник [для студ. вузів] / І. М. Дичківська. – К.: Академвидав, 2004. – 352 с.

75. Дідух Л. І. Професійне спілкування майбутніх фахівців БЖД засобами Веб-квестів: навчально-методичний посібник / Л. І. Дідух, М. Ю. Кадемія. – Вінниця: ТОВ фірма «Планер», 2013. – 122 с.

76. Довідник кваліфікаційних характеристик професій працівників [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://zakon.nau.ua/doc/?code=v0336203-04>.

77. Дорофеев А. Профессиональная компетентность как показатель качества образования /А. Дорофеев// Высшее образование в России. – 2005. – № 4. – С. 30- 33.

78. Друзь Ю. М. Педагогічні умови використання ділової гри в підготовці студентів до іншомовного спілкування: автореф. канд. пед. наук. 13.00.04 [Теорія і методика професійної освіти] / Ю. М. Друзь. – Київ, 2000. – 20 с.

79. Економіка підприємства: підручник / [за ред. С. Ф. Покропивного]. – Вид. 2-ге, перероб. та доп. – К.: КНЕУ, 2005. – 528 с.

80. Енциклопедія освіти / [ред. упоряд. В. Кремінь]. – К.: Юрінком Інтер, 2008.– 1040 с.

81. Жалдак М. І. До концепції шкільної освіти з інформатики / М. І. Жалдак, Ю. С. Рамський // Комп'ютерно-орієнтовані системи навчання : зб. наук. пр. – К.: НПУ ім. М. П. Драгоманова. – 2001. – [вип. 3]. – С. 3-7.

82. Загородна О. Ю. Формування комунікативної професійної компетентності студентів економічних спеціальностей засобами інноваційних технологій: дис. канд. пед. наук: 13.00.04 / О. Ю. Загородна; Вінниц. держ. пед. ун-т. імені Михайла Коцюбинського. – Вінниця, 2010. – 254 с.

83. Загнітко А. П. Великий сучасний англо-український українсько-англійський словник. / А. П. Загнітко, І. Г. Данилюк. – Донецьк: ТОВ ВКФ «БАО», 2008. – 1008 с.

84. Задорожна Н. В. Формування комунікативної компетентності у професійній підготовці економістів / Н. В. Задорожна // Неперервна професійна освіта: теорія і практика. – 2013. – [вип. 3-4]. – С. 75-78. – Режим доступу: http://nbuv.gov.ua/j-pdf/NPO_2013_3-4_13.pdf.

85. Зарубина О. А. Развитие профессиональной компетентности экономиста-менеджера в процессе квалифиувции: автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. пед. наук: 13.00.08 / О. А. Зарубина. – М., 2010. – 26 с.

86. Зеер Э. Ф. Модернизация профессионального образования: компетентностный подход: учебное пособие / Э. Ф. Зеер, А. М. Павлова, Э. Э. Сыманюк. – М.: МПСИ, 2005. – 216 с.

87. Зеер Э. Ф. Психология профессионального развития: учебн. пособ. – М.: изд. центр «Академия». 2006. – 240 с.

88. Зимняя И. А. Ключевые компетенции – новая парадигма результата образования // Высшее образование сегодня. – 2003. – № 5. – С. 34 -42.

89. Зимняя И. А. Ключевые компетентности как результативно-целевая основа компетентностного похода в образовании. Авторская версия. – М.: Исследовательский центр проблем качества подготовки специалистов, 2004. – 42 с.

90. Іванченко Є. А. Методика оцінювання компетентності економіста в системі інтегративної професійної підготовки майбутніх економістів: навч.-метод. посіб. для студ. та викл. вищ. навч. закладів. – Одеса: «Поліграф», 2008. – 130 с.

91. Інтерактивні методи навчання: досвід впровадження / [за ред. В. Д. Шарко]. – Херсон : Олді-Плюс, 2000. – 210 с.

92. Інтерактивні технології навчання: теорія, досвід : метод. посіб. / [авт.-уклад. : О. Пометун, Л. Пироженко]. – К. : А.П.Н., 2002. – 136 с.

93. Кадемія М. Ю. Інформаційно-комунікаційні технології навчання: термінологічний словник / [авт.-уклад. М. Ю. Кадемія]. – Львів: СПОЛОМ, 2009. – 260 с.

94. Кадемія М. Ю. Використання веб-квестів у процесі підготовки вчителя технології / М. Ю. Кадемія // Наукові записки Тернопільського національного педагогічного університету ім. Володимира Гнатюка. Сер. Педагогіка / [гол. ред. Г. Терещук ; редкол.: Л. Вознюк, В. Кравець, В. Мадзігон та ін]. – Тернопіль, 2011. – № 3. – С. 350-353.

95. Кірей К. О. Формування професійних знань майбутніх фахівців економічного профілю засобами мультимедіа: дис. канд. пед. наук: 13.00.04/ К. О. Кірей. – Вінниця, 2008. – 283 с.

96. Кірей К. О. Використання активних методів навчання у процесі теоретичної підготовки студентів економічних спеціальностей / К. О. Кірей // Вісн. Черкас. ун-ту. Сер. Пед. науки . – 2010. – [вип. 189]. – ч.1 – С. 22-25.

97. Кларин М. В. Обучение как игра / М. В. Кларин // Школьные технологии. – М. – 2004. – № 5.-С.45-58.

98. Кобяк О. В., Андрос И. А. Роль инновационного образования в формировании креативного индивидуального экономического мышления и инновационной общественной культуры [Электронный ресурс]: Материалы Междунар. науч.-практ. конфер. «Подготовка научных кадров высшей квалификации с целью обеспечения инновационного развития экономики / [под ред. И. В. Войтова и др.]. – Мн.: ГУ «БелИСА», 2006. – 146 с. – Режим доступа: [http:// belisa.org.by/ru/izd/other/Kadr2006/kadr30.html](http://belisa.org.by/ru/izd/other/Kadr2006/kadr30.html).

99. Коваль Т. І. Професійна підготовка з інформаційних технологій майбутніх менеджерів-економістів: монографія. – К.:Ленвіт, 2007. – 264 с.

100. Ковальчук Г. О. Активізація навчання в економічній освіті / Г. О. Ковальчук. – К.КНЕУ, 1999. – 128 с.

101. Козленко Н. Н. Деловые игры в принятии управленческих решений / Н. Н. Козленко. – М.: изд-во ВЗПИ, 1992. – 173 с.

102. Коломойцев В. Є. Універсальний словник економічних термінів / В. Є. Коломойцев. – К. : Молодь, 2000. – 384 с.

103. Колот А. М. Фундаменталізація та індивідуалізація економічної освіти як повідні тенденції її розвитку [Текст] / А. М. Колот // Вища школа – 2006.-№ 1. – С. 59.

104. Комар О. А. Інтерактивна і традиційна моделі навчання: порівняння / О. А. Комар // Наука і освіта 2005: матеріали VIII міжнар. наук.-практ. конф. Том 40. Сучасні методи викладання. – Дніпропетровськ: Наука і освіта, 2005. – С. 13- 16.

105. Компетентнісний підхід у сучасній освіті: світовий досвід та українські перспективи: бібліотека з освітньої політики / [під аг. ред. О. В. Овчарук]. –К.: «К.І.С.», 2004. – 112 с.

106. Компетентність саморозвитку фахівця: педагогічні засади формування у вищій школі / [О. О. Біла, Т. Р. Гуменникова, Н. В. Кічук та ін.; наук. ред. Н. В. Кічук]. – Ізмаїл: ІДГУ, 2007. – 236 с.

107. Концепція розвитку економічної освіти в Україні // Освіта України. – 2004. – С. 4 -5.

108. Копіца Є. П. Збагачення словникового запасу учнів гімназії науковою навчально-термінологічною лексикою на міжпредметній основі: автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. пед. наук: спец. 13.00.02 «Теорія і методика навчання» / Є. П. Копіца. – Одеса, 2005. – 20 с.

109. Копил Г. О. Формування професійної компетентності майбутніх фахівців з міжнародної економіки у процесі вивчення іноземних мов: дис. канд. пед. наук: 13.00.04 / Г. О. Копил. – К., 2007. – 248 с.

110. Корякина Н. В. Деловая игра как фактор активизации мыслительной деятельности студентов / Н. В. Корякина // Среднее профессиональное образование. – 2008. – № 4. – С. 15–21.

111. Кремень В. Г. Вступне слово президента АПН України // Реалізація європейського досвіду компетентнісного підходу у вищій школі України: матеріали методологічного семінару. – К.: Педагогічна думка. – 2009. – С. 3-4.

112. Кремень В. Г. Освіта в структурі цивілізаційних змін // Всеукраїнський громадсько-політичний тижневик: Освіта. – 2010. – № 47-48 (24 листопада – 1 грудня). Режим доступу: <http://tyzhnevuk-osvita.net/component/content/article/34-2010/28-47-48>.

113. Крихкий Є. А. Організація та проведення ділових ігор: навчальний метод. посібник. – М.: Вищ. школа, 2004. – 320 с.

114. Кудикіна Н. В. Педагогічне керівництво інтелектуальними іграми у позаурочному навчально-виховному процесі // Початкова школа. – 2004. – № 4. – С. 10 - 13.

115. Кузьміна Н. В. Проблемы отбора и профессиональной подготовки специалистов в вузах / Н. В. Кузьмина. – Л.: Изд-во ЛГУ, 1970. – 143 с.

116. Кусий Ю. О. Моделювання як спосіб навчання учнів у процесі пояснення нового матеріалу / Ю. О. Кусий // Педагогіка: зб. – К.: Радянська школа. – 1975. – [вип.17]. – С. 21-29.

117. Кустовська І. М. Розвиток комунікативних навичок студентів-економістів засобами ділових ігор / І. М. Кустовська // Актуальні проблеми філології та перекладознавства ХНУ. – 2005. – С. 266–268.

118. Кяэрст М. Рассмотрение компетентности в психологической концепции совершенствования управления производственной организацией / М. Кяэрст. //Актуальные проблемы психологии труда. Тарту. – 1980. - С.45-67.

119. Лебедев О. Е. Компетентностный подход в образовании / О. Е. Лебедев // Школьные технологии. – 2004. – №5. – С.3-12.

120. Лісовий М. І. Формування професійного мовлення майбутніх мед. працівників у вищих медичних навчальних закладах: дис. канд. пед. наук:

13.00.04 / М. І. Лісовий; Вінниц. держ. пед. ун-т. імені Михайла Коцюбинського. – Вінниця, 2006. – 192 с.

121. Лисак О. Б. Формування компетентностей майбутнього фахівця-економіста / О. Б. Лисак // Матеріали дев'ятої міжн. наук.-практ. інтернет-конференції «Соціум. Наука. Культура». [Електронний ресурс]. Режим доступу: <http://intkonf.org/lisak-ob-formuvannya-kompetentnostey-maybutnogo-fahivtsya-ekonomista/>.

122. Лозовецька В. Т. Формування професійної компетентності фахівця сфери послуг і туризму: навч.-метод. посібник / В. Г. Лозовецька, Л. Б. Лук'янова та ін. –К.: Інститут професійно-технічної освіти Академії педагогічних наук України Лабораторія сфери послуг і туризму, 2010. – 382 с.

123. Максимчук Л. В. Підготовка майбутніх економістів-міжнародників до професійної діяльності засобами інтерактивних технологій: автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. пед. наук: 13.00.04 «Теорія і методика професійної освіти» / Л. В. Максимчук; Хмельниц. нац. ун-т. – Хмельницький, 2012. – 20 с.

124. Максимчук Л. В. Модель професійної підготовки майбутніх економістів-міжнародників засобами інтерактивних технологій / Л. В. Максимчук // Науковий вісник Чернівецького ун-ту: зб. наук. праць. «Педагогіка та психологія». –Чернівці: Рута. –2012. – [вип. 605]. –С. 54-60.

125. Максимчук Л. В. Педагогічні умови застосування інтерактивних технологій у підготовці майбутніх економістів-міжнародників [Електронний ресурс] / Л. В. Максимчук // Вісник Національної академії прикордонної служби України імені Б. Хмельницького. – 2012. – [вип. 1]. Режим доступу до журн.: http://www.nbu.gov.ua/e-journals/Vnadps/2012_1/zmist.html.

126. Макаренко А. С. Гра / А. С. Макаренко.– К.,1954. – С. 367-368 (Твори в 7 т. / А. С. Макаренко: т.4).

127. Марков А. С. К вопросу о путях формирования профессионализма [Электронный ресурс]: образование: исследовано в мире / А. С. Марков. – 2001. – Режим доступа: [http:// www.oim.ru/vibor.asp?type=1/](http://www.oim.ru/vibor.asp?type=1/).

128. Мацепура Л. Л. Дидактичні умови формування креативної особистості майбутнього економіста в процесі гуманітарної підготовки: автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. пед. наук: 13.00.09/ Л. Л. Мацепура. – Кривий Ріг, 2009. – 24 с.

129. Медведєв М. Г. Ігрові методи моделювання економічних систем: навч. посіб. / М. Г. Медведєв, Л. В. Барановська. – К.: вид-во Європейського університету, 2002. – 115 с.

130. Мирошніченко Э. В. Обучение профессиональной лексике студентов-экономистов при устноречевом общении в профессиональных сферах коммуникации: дис. канд. пед. наук : 13.00.02 / Э. В. Мирошніченко. – К., 1996. – 315 с.

131. Моисеева Н. Ф. Сказки как средство экономического воспитания: учебно-методическое пособие. – Абакан: Изд-во Хакасского государственного университета им. Н. Ф. Катанова, 1999. – 24 с.

132. Нагорна Н. В. Формування у студентів понять компетентності й компетенції / Н. В. Нагорна // Виховання і культура. – 2007. – № 1-2. – С. 266 - 268.

133. Назаренко Н. С. Формування комунікативної компетентності майбутніх документознавців у процесі вивчення гуманітарних дисциплін: дис. канд. пед. наук: 13.00.04 / Назаренко Наталія Степанівна. – К.: Київський національний лінгвістичний університет, 2008. – 259 с.

134. Наказ Міністерства освіти і науки України № 1150 від 21.12.2009 р. [Електронний ресурс]. – Електронні дані. – Режим доступу:

<http://document.ua/pro-zatverdzhennja-program-navchalnoyi-disciplini-ukrayinska-doc8386.html>.

135. Неволіна В. В. Специфіка економічного образования в педагогических університетах / В. В. Неволіна, И. А.Ромахина // Экономика. Вопросы школьного економічного образования. – 2000. – № 1. –С. 8-10.

136. Ніколаєв О. Є. Використання кросвордів при вивченні правової термінології на уроках правознавства. – Донецьк, 2013.

137. Нісімчук А. С. Сучасні педагогічні технології: навч. посіб. /А. С. Нісімчук, О. С. Падалка, О. Т. Шпак. – К.: Просвіта, 2000. – 368 с

138. Новий тлумачний словник української мови [укл. В. В. Яременко, О. М. Сліпушко]. – К.: Аконт, 2001. –911 с. (т. 2. Ж-О).

139. Носаченко І. М. Ігрові методи у навчальному процесі / І. М. Носаченко // Рідна школа. – 1992. – № 1. –С. 72-74.

140. Овчарук О. В. Сучасні тенденції розвитку змісту освіти в зарубіжних країнах / О. В. Овчарук // Шлях освіти. – 2003. – №2. – С.17-21.

141. Олійник Н. Ю. Інформаційно-комунікаційні технології у процесі підготовки майбутніх економістів [Електронний ресурс] / Н. Ю. Олійник. – Режим доступу: <http://intkonf.org/category/arhiv/1-pyata-vseukrayinska-naukovo-praktichna-internet-konferentsiya-suchasna-nauka-v-merezhi-internet-26-28-lyutogo-2009-roku/pedagogika/>.

142. Ортинський В. Л. Педагогіка вищої школи: навч. посіб. для студентів вищ. навч. закл. / Ортинський В. Л. – К.: Центр учбової літератури, 2009. – 472 с.

143. Освітньо-кваліфікаційна характеристика бакалавра за фахом: 6.050107 – «Економіка підприємства»; 6.050108 – «Маркетинг»; 6.050201 – «Менеджмент»; 6.050100 «Фінанси і кредит». – К., 2003. – 68 с.

144. Освітньо-професійна програма вищої освіти за професійним спрямуванням бакалавра з економіки і підприємництва. Нормативи обов'язкового мінімуму змісту та рівня підготовки бакалавра / [колектив авторів під загальним керівництвом А. Ф. Павленка]. – К.: КНЕУ, 1997. – 104 с.

145. Оскарссон Б. Базовые навыки как обязательный компонент высококачественного профессионального образования / Оценка качества профессионального образования // [под общ. ред. В. И. Байденко, Дж. Ванн Зантворта]; Европейский фонд подготовки кадров (ЕФО). Проект ДЕЛФИ. – М., 2001 (Доклад 5).

146. Отрощенко Л. С. Професійна компетентність економіста-міжнародника: технології формування: навч.-метод. посіб. / Л. С. Отрощенко; Державний вищий навчальний заклад «Українська академія банківської справи Національного банку України». – Суми : ДВНЗ «УАБС НБУ», 2009. – 71 с.

147. Отрощенко Л. С. Використання інноваційних методів навчання у професійній підготовці економістів-міжнародників у Німеччині / Л. С. Отрощенко // Сучасні інформаційні технології та інноваційні методики навчання у підготовці фахівців: методологія, теорія, досвід, проблеми: зб. наук. пр. – Київ-Вінниця: ДОВ «Вінниця». – 2008. – [вип. 20]. – С. 436-441.

148. Павлик О. Б. Формування лексичної компетенції у студентів спеціальності «міжнародні економічні відносини» / О. Б. Павлик // Актуальні проблеми гуманітарних та природничих наук. – Хмельницький: ХНУ. – 2008. – [вип. 4]. – С. 25-27.

149. Павлова Н. Ю. Формирование коммуникативной компетентности у студентов экономического вуза в процессе изучения иностранного языка: дис. канд. пед. наук : 13.00.01 / Н. Ю. Павлова. – Хабаровск, 2005. – 198 с.

150. Педагогіка: навчальний посібник / В. М. Галузяк, М. І. Сметанський, В. І. Шахов. – [3-є вид., випр. і доп]. – Вінниця: ДП «Державна картографічна фабрика», 2006. – 400 с.

151. Петрук О. М. Банківська справа: навчальний посібник [за ред. Ф. Ф. Бутинця]. – К.: Кондор, 2007. – 466 с.

152. Подоляк Л. Г. Психологія вищої школи: навч. посібник для магістрантів і аспірантів / Л. Г. Подоляк, В. І. Юрченко. – К.: Філ-студія, 2006. – 320 с

153. Полещук І. Ф. Підвищення рівня професійної підготовки студентів економічних спеціальностей засобами ігрових форм навчання: автореф. на здобуття наук. ступеня канд. пед. наук: спец. 13.00.04 «Теорія і методика професійної освіти» / І. Ф. Полещук. – К., 2005. – 20 с.

154. Пометун О. І. Дискусія українських педагогів навколо питань запровадження компетентнісного підходу в українській освіті / О. І. Пометун // Компетентнісний підхід у сучасній освіті. Світовий підхід та українські перспективи / [за ред. О. В. Овчарук]. – К., 2004. – 111 с.

155. Пометун О. І. Теорія та практика послідовної реалізації компетентнісного підходу в досвіді зарубіжних країн / О. І. Пометун // Компетентнісний підхід у сучасній освіті: світовий досвід та українські перспективи. – К. : «К.І.С.», 2004. – 112 с.

156. Пометун О. І. Активні й інтерактивні методи навчання: до питання про диференціацію понять / О. І. Пометун // Шлях освіти. – 2004. – № 3. – С. 10-15.

157. Проект концепції розвитку освіти України на період 2015-2025 рр. – Режим доступу: http://www.naiou.kiev.ua/files/zakon_ukr/proek-rozv-osvitu.pdf.

158. Професійна освіта: словник: навч. посіб. / [уклад. С. У. Гончаренко та ін.; за ред. Н. Г. Ничкало]. – К.: Вища шк., 2000. – 380 с.

159. Пшенична О. С. Підготовка майбутнього менеджера організації до застосування інформаційних технологій у професійній діяльності: дис. канд. пед. наук: 13.00.04 / О. С. Пшенична; Запорізький національний університет. – Запоріжжя, 2012. – 258 с.

160. Равен Дж. Компетентность в современном обществе. Выявление развития и реализации / Дж. Равен. – М.: Академия, 2002. – 412 с.

161. Радченко І. П Технології concept mapping та mind mapping у контексті інформаційно-дидактичного середовища/ І. П. Радченко // Проблеми підготовки сучасного вчителя. – 2010. – № 1. – С. 90-98.

162. Рум'янцева К. Є. Підготовка майбутніх економістів до розв'язування творчих фахових завдань засобами моделювання: дис. канд. пед. наук: 13.00.04 / К. Є. Рум'янцева. – Вінниця, 2009. – 227 с.

163. Савченко Г. О. Формування готовності майбутніх фахівців банківської справи до аналітичної діяльності засобами моделювання: автореферат. дис. на здобуття наук. ступеня канд. пед. наук: 13.00.04 «Теорія та методика професійної освіти» / Г. О. Савченко. – Харків, 2006. – 20 с.

164. Савчук Л. О. Формування інформатичної складової фахової підготовки майбутніх економістів у процесі самостійної навчально-пізнавальної діяльності: дис. канд. пед. наук: 13.00.04/ Л. О. Савчук; Приватний вищий навчальний заклад «Хмельницький економічний університет». – Хмельницький, 2008. – 263 с.

165. Самарук Н. М. Формування професійної компетентності майбутніх економістів / Н. М. Самарук // Вісник Національної академії Державної прикордонної служби України [Електронний ресурс]: електрон. наук. фах. вид. / [гол. ред. Романишина Л. М.] – 2011. – [вип. 2]. – Режим доступу: http://www.nbu.gov.ua/e-journals/Vnadps/2011_2/11snmkme.pdf.

166. Селевко Г. К. Современные образовательные технологии: учебное пособие / Г. К. Селевко. – М.: Народное образование, 1998. – 256 с.

167. Семенчук Ю. О. Використання технологій інтерактивного навчання студентів-економістів термінологічної лексики / Ю. О. Семенчук // Науково-методичний журнал. – К. : «Ленвіт». – 2010. – № 1. – С.31-35.

168. Серветник Р. М. Моделювання процесу підготовки магістрів військово-соціального управління у Національній академії оборони України / Р. М. Серветник // Сучасні інформаційні технології та інноваційні методики навчання у підготовці фахівців: методологія, теорія, досвід, проблеми: зб. наук. пр. / [редкол.: І. А. Зязюн (голова) та ін.]. – К., Вінниця: ДОВ «Вінниця». – 2004.- [вип. 5]. – С. 639-644.

169. Сидоренко О. Д. Ситуаційна методика навчання: теорія і практика: практичний посібник / О. Д.Сидоренко, В. І. Чуба. – Кю: Центр інновацій і розвитку, 2001. – 256 с.

170. Скалкин В. Л. Основы обучения устной иноязычной речи / В. Л. Скалкин. – М.: Русский язык, 1981. – 248 с.

171. Сложеникина Ю. В. Терминологическая лексика в общеязыковой системе / Ю. В. Сложеникина. – Самара: Изд-во СамГУ, 2003. – 160 с.

172. Стецик Г. Ю. Застосування інноваційних методів викладання економічних дисциплін / Г. Ю. Стецик, С. П. Чапран // Управління інноваційним процесом в Україні: проблеми комерціалізації науково-технічних розробок : тези доповідей IV Міжнародної наук.-практ. відеоконфер. / Національний університет «Львівська політехніка» та ін. – Львів: Видавництво Львівської політехніки. – 2012. – С. 214-215.

173. Стреліна В. О. Технологія «Web-Quests» в навчально-виховному процесі. Методичний зошит із соціального проектування / В. О. Стреліна, О. В. Яценко, 2011. - С. 57.

174. Тарнапольський О. Б. Ділові ігри у навчанні іноземних мов для спеціальних цілей у вищій школі / О. Б. Тарнапольський // Вісник Чернігівського національного педагогічного університету. Серія: Педагогічні науки. – Чернігів. – 2011. – [вип. 85]. – С. 231-234.

175. Темников Ф. Е. Теоретические основы информационной техники / [Темников Ф. Е. и др.]. – М.: Энергия, 1979. – 512 с.

176. Ткачева С. В. Моделирование профессиональной деятельности в учебном процессе [Электронный ресурс] / С. В. Ткачева. – Режим доступа: staveddu.ru.

177. Тюріна В. О. Рольові і ділові ігри як засіб підготовки майбутніх фахівців з адміністративного менеджменту до професійної діяльності / В. О. Тюріна, Г. А. Мариківська // Педагогіка формування творчої особистості у вищій і загальноосвітній школах. – 2013. – [вип. 30]. – С. 374-379.

178. Український педагогічний словник / [під ред. С. У. Гончаренко]. – К.: Либідь, 1997. – 375с.

179. Фінанси підприємств: підручник / [керівник авт. кол. і наук. ред. проф. А. М. Поддєрьогін. 3-тє вид., перероб. та доп.]. – К.: КНЕУ, 2001. – 460 с.

180. Флорида Р. Креативный класс: люди которые меняют будущее. –М.: Издательский дом «Классика XXI», 2007. – 432 с.

181. Формування комунікативної компетентності майбутніх менеджерів: навч.-метод. посібник / [за заг. ред. канд. пед. наук О. А. Кузьменка]. – К.: Логос, 2001. – 96 с.

182. Фрумін І. Компетентносний похід як естественний етап оновлення содержания образования [Электронный ресурс] / И. Фрумін. – Режим доступа: EUREKANET.RU.

183. Хуторской А. В. Ключевые компетенции как компонент личностно-ориентированной парадигмы образования / А. В. Хуторской // Народное образование . – 2003. – №2. – С. 59-68.

184. Хуторской А. В. Дидактическая эвристика. Теория и технология креативного обучения / А. В. Хуторской. – М.: Изд-во МГУ, 2003. – 416 с.

185. Хуторской А. В. Вебквест. – Режим доступа: <http://khutorskoy.ru/index.htm>.

186. Чемерис І. М. Нові вимоги до спеціаліста: поняття компетентності й компетенції / І. М. Чемерис // Вища освіта України. – 2006. – №2. – С. 84-87.

187. Черевко В. П. Формування комунікативної компетентності майбутнього менеджера у процесі професійної підготовки: автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. пед. наук: 19.00.07/ В. П. Черевко. – Київ, 2001. – 30 с.

188. Чернилевский Д. В. Дидактические технологии в высшей школе: учебное пособие для студ. вузов / Д. В. Чернилевский. – М.: ЮНИТИ-ДАНА, 2002. – 437 с.

189. Чернышова Л. И. Зарубежный опыт развития компетентностного подхода / Л. И. Чернышова // Креативная экономика. – 2010. – № 1. – с. 61-68. – Режим доступа: <http://lib.nertz.info/?page=article&ind=561>.

190. Чорній В. Я. Формування готовності до професійного спілкування майбутніх фахівців фінансово-економічної сфери: дис. канд. пед. наук: 13.00.04 / Чорній Віра Ярославівна ; Тернопільський нац.-пед. ун-т ім. Володимира Гнатюка. – Тернопіль, 2011. – 324 с.

191. Шевчук С. В. Українська мова за професійним спрямуванням: підручник / С. В. Шевчук, І. В. Клименко. – К.: Алерта, 2010. – 696 с.

192. Шевчук С. П. Інтерактивні технології підготовки менеджерів: навч. посібник / С. П. Шевчук, В. А. Скороходов, О. С. Шевчук. – К.: Професіонал, 2009. – 232 с.

193. Шепеленко Т. Л. Формування комунікативних умінь студентів економічного університету в процесі вивчення психолого-педагогічних дисциплін : автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. пед. наук: 13.00.04 / Т. Л. Шепеленко ; Ін-т педагогіки і психології проф. освіти АПН України. – К., 1999. – 19 с.

194. Шломенко О. Б. Структурні компоненти професійно-комунікативної компетентності фахівців економічного профілю / О. Б. Шломенко // Збірник наук. праць Харківського національного педагогічного університету імені Г. С. Сковороди. «Засоби навчальної та науково-дослідної роботи». – 2011. – [вип. 36]. – С. 188-193. – Режим доступу: http://nbuv.gov.ua/j-pdf/znpkhnpu_zntndr_2011_36_30.pdf.

195. Шмідт В. В. Технологія веб-квеста при навчанні англійської мови студентів немовних спеціальностей [Електронний ресурс] / В. В. Шмідт. – Режим доступу: <http://winner.se-ua.nei/ще26/1/10/>.

196. Шишов С. Е. Школа: мониторинг качества образования / С. Е. Шишов, В. А. Кальней. – М.: Педагогическое общество России, 2000. – 320 с.

197. Штофф В. А. О роли моделей в познании / В. А. Штофф. – Л., 1963. – 126 с.

198. Штофф В. А. Моделирование и философия / В. А. Штофф. – М.-Л.: Наука, 1966. – 302 с.

199. Шумакова О. А. Технология продуктивного освоения профессионального опыта будущих педагогов-психологов / Шумакова Ольга Алексеевна // Психолого-педагогические науки (психология, педагогика, теория и методика обучения). – 2008. – №12 (88). – С.32-39.

200. Щербань П. М. Навчально-педагогічні ігри у вищих навчальних закладах: навч. посібник / П. М. Щербань. – К.: Вища шк., 2004. – 207 с.

201. Ягупов В. В. Педагогіка: навч. посібник / В. В. Ягупов. – К.: Либідь, 2002. – 560 с.

202. Ягупов В. В. Моделювання навчального процесу як педагогічна проблема / В. В. Ягупов // Неперервна професійна освіта: теорія і практика: науково-методичний журнал. – К.: МДГУ, 2003. – [вип. 1]. – С. 28-37.

203. Ярошук І. Д. Теоретичне обґрунтування професіограми економіста з позиції ділової комунікації / І. Д. Ярошук // Педагогічна наука: історія, теорія, практика, тенденції розвитку. – 2009. – № 1. – С. 130-135.

204. Ярошук І. Д. Підготовка майбутніх економістів до професійного спілкування у процесі вивчення гуманітарних дисциплін: автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. пед. наук: 13.00.04 «Теорія і методика професійної освіти» / Ярошук Ірина Дмитрівна; Тернопільський нац.-пед. ун-т ім. В. Гнатюка. – Ярошук Ірина Дмитрівна; Тернопільський нац.-пед. ун-т ім. В. Гнатюка. – Тернопіль, 2010. – 22 с.

205. Яхно Т. П. Конфліктологія та теорія переговорів: навчальний посібник / Т. П. Яхно, І. О. Куревіна. – К.: Центр учбової літератури, 2012. – 168 с.

206. Canale M. Theoretical basis of communicative approaches to second language teaching and testing / M. Canale, M. Swain // Applied Linguistics. – 1980. – №1. – P. 27- 31.

207. Clement R. Ethnicity, contact and communicative competence in a second language / R. Clement // Language: social psychological perspective / [H. Giles, W. P. Robinson & P. M. Smith (eds.)]. – 1980. – P. 147-154.

208. Duraj-Novakova K. Modelowanie systemowe w pedagogice / K. Duraj-Novakova. – Krakow: Wyd-wo Naukowe WSP, 1997. – 392 s.

209. Hutmacher Walo Key competencies for Europe // Report of the Symposium Berne 27-30 March. – Switzerland, 1996.

210. Kaiser A. Schlüsselqualifikationen in der Arbeitnehmerweiterbildung. / A. Kaiser. – Berlin, 1992.

211. Mohsen F. Internetbasierte Lehr-Lernmethoden für die wirtschaftswissenschaftliche Hochschulausbildung. Konzeption und prototypische

Implementierung am Beispiel eines Planspiels: dissertation zur Erlangung des wirtschaftswissenschaftlichen Doktorgrades der wirtschaftswissenschaftlichen Fakultät der Universität Göttingen. – Göttingen, 2002. – 238 s.

212. Muszynski H. Wstep do metodologii pedagogiki / H. Muszynski. – Warszawa: Wyd. PWN, 1971. – 349 s.

213. Vlasiuk I. V. Determinational criterias of economist's professional and terminological competence development / I. V. Vlasiuk // International Journal of Economics and Society. – Memphis, USA: ICES Foundation, 2015. – [Vol. 1, Issu 1]. – P. 121-124.

УКРАЇНА

УКООПСПІЛКА
ВІННИЦЬКА ОБЛАСНА СПІЛКА СПОЖИВЧИХ ТОВАРИСТВ

ВІННИЦЬКИЙ КООПЕРАТИВНИЙ ІНСТИТУТ

вул.Фрунзе, 59, м. Вінниця, 21009
телефон, факс: (0432) 26 53 38
admin@vki.vin.ua

27.03.15 № 90

на № _____ від _____ р.

ДОВІДКА

про впровадження результатів кандидатської дисертації
Власюк Ірини Віталіївни на тему «**Формування професійно-термінологічної компетентності майбутніх бакалаврів економіки в процесі вивчення фахових дисциплін**»
зі спеціальності 13.00.04 - теорія і методика професійної освіти

Упродовж 2010-2014 років у Вінницькому кооперативному інституті проводилась експериментальна апробація результатів дисертаційного дослідження Власюк І. В.

Ірина Віталіївна визначила, теоретично обґрунтувала та практично підтвердила ефективність використання організаційно-педагогічних умов, що сприяють формуванню та розширенню професійного словника економічної термінології студентів у процесі вивчення фахових дисциплін.

Власюк І. В. експериментально підтвердила, що використання інноваційних та інформаційних технологій під час навчання сприяє пробудженню інтересу студентів до вивчення професійної термінології, сприяє розвитку їх творчих здібностей та підвищує загальні показники сформованості їх професійно-термінологічної компетентності.

Дисертантка особисто брала участь в експериментальній перевірці та практичній реалізації основних теоретичних, методичних та практичних результатів досліджень.

Усе вищезазначене дає підстави вважати, що результати роботи Власюк І. В. пройшли належну апробацію та впроваджені в практику роботи Вінницького кооперативного інституту.

Довідка видана для пред'явлення у спеціалізовану вчену раду Д 05.053.01 Вінницького державного педагогічного університету імені Михайла Коцюбинського.

Ректор Вінницького кооперативного інституту

27 березня 2015 р.

А.Г. Драбовський

МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ
УМАНСЬКИЙ ДЕРЖАВНИЙ ПЕДАГОГІЧНИЙ УНІВЕРСИТЕТ ІМЕНІ ПАВЛА ТИЧИНИ
20300, Черкаська обл., м. Умань, вул. Садова, 2, тел. (04744) 3-45-82, факс (04744)
3-45-82, E-mail: udpu@udpu.org.ua УДПУ р/р 35228202004420, банк одержувача УУДКСУ
в Черкас. обл. МФО 854018, код 02125639

№ _____
На № _____ від _____

ДОВІДКА

про впровадження результатів дисертаційного дослідження
Власюк Ірини Віталіївни на тему: «Формування професійно-
термінологічної компетентності майбутніх бакалаврів економіки в
процесі вивчення фахових дисциплін» зі спеціальності 13.00.04 -
теорія і методика професійної освіти

Власюк Ірина Віталіївна працює над проблемою формування професійно-термінологічної компетентності майбутніх бакалаврів економіки у процесі вивчення фахових дисциплін; впровадженням інформаційних технологій у навчальний процес, а саме під час вивчення дисциплін економічного спрямування, тим самим підтверджуючи їх ефективність для формування та розширення термінологічного словника студентів; визначення та обґрунтування організаційно-педагогічних умов формування професійно-термінологічної компетентності майбутніх економістів.

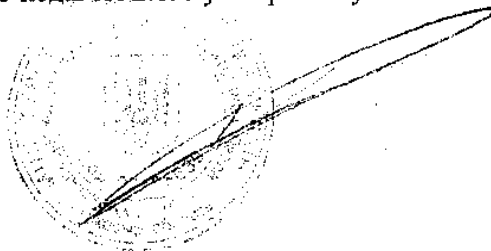
Дисертантка в процесі дослідження практично підтвердила, що використання інноваційних методик та технологій у процесі навчання сприятиме підвищенню мотивації студентів щодо освоєння професійної термінології, зростанню схильностей студентів до самоосвіти, професійній спрямованості процесу навчання, професійному самовдосконаленню та розвитку творчості студентів, що сприятиме реалізації студентів особистісного потенціалу у професійній діяльності.

Розроблено методичні рекомендації, дидактичні матеріали для викладачів та студентів, що можуть використовуватись з метою формування професійної термінології під час вивчення економічних дисциплін та для підвищення ефективності та якості формування професійно-термінологічної компетентності майбутніх економістів.

Апробація розроблених Власюк І. В. положень засвідчила високий рівень їх наукового обґрунтування, практичну значущість та з успіхом реалізується в науковій діяльності Уманського державного педагогічного університету імені Павла Тичини.

Довідка видана для пред'явлення у спеціалізовану вчену раду Д 05.053.01 Вінницького державного педагогічного університету імені Михайла Коцюбинського.

в.о. ректора

О.І. Безлюдний

002050

**ХМЕЛЬНИЦЬКИЙ
НАЦІОНАЛЬНИЙ
УНІВЕРСИТЕТ**

29016, Хмельницький-16,
вул. Інститутська 11, Україна

Код ЄДРПОУ 02071234
Web: <http://www.khnu.km.ua>

E-mail: centr@khnu.km.ua
Тел. (0382) 72-80-76, факс (03822) 2-32-65

**KHMELNYTSKYI
NATIONAL
UNIVERSITY**

11, Instytutska str.,
Khmelnytskyi, 29016, Ukraine

№ _____
На _____ від _____

ДОВІДКА

про впровадження результатів дисертаційного дослідження

Власюк Ірини Віталіївни

на тему: «Формування професійно-термінологічної компетентності майбутніх бакалаврів економіки в процесі вивчення фахових дисциплін»

зі спеціальності 13.00.04 - теорія і методика професійної освіти

Упродовж 2013-2014 років кафедрою практичної психології та педагогіки Хмельницького національного університету проводилась експериментальна апробація матеріалів дисертаційного дослідження Власюк І.В. Результати досліджень знайшли відображення в удосконаленні навчального процесу студентів.

Розроблені науково-методичні матеріали дають викладачу вищих навчальних закладів необхідні уявлення про педагогічні умови та модель формування професійно-термінологічної компетентності майбутніх бакалаврів економіки в процесі вивчення фахових дисциплін.

Викладачами кафедри практичної психології і педагогіки у процесі викладання дисципліни «Основи педагогіки та психології» експериментально апробувались педагогічні умови формування професійно-термінологічної компетентності майбутніх бакалаврів економіки в процесі вивчення фахових дисциплін, зокрема такі: ситуативне моделювання, використання інноваційних та інформаційних технологій для підвищення якості та рівня знань студентів професійної економічної термінології та розвиток умінь її практичного застосування при вирішенні професійних ситуацій.

Апробація результатів науково-педагогічного дослідження Власюк Ірини Віталіївни на тему: «Формування професійно-термінологічної компетентності майбутніх бакалаврів економіки в процесі вивчення фахових дисциплін» за спеціальністю 13.00.04. – теорія і методика професійної освіти, методичних рекомендацій засвідчила високий рівень їх наукового обґрунтування, практичну значущість, доцільність використання у розв'язанні проблем професійної підготовки студентської молоді.

Матеріали дисертаційного дослідження можуть бути впроваджені у навчальний процес у проведенні спецкурсів і спецсеминарів.

Результати впровадження матеріалів дисертаційної роботи Власюк Ірини Віталіївни були обговорені на засіданні кафедри практичної психології та педагогіки (протокол № 8 від 19.03.2015) Хмельницького національного університету

Довідка видана для пред'явлення у спеціалізовану вчену раду Д 05.053.01 Вінницького державного педагогічного університету імені Михайла Коцюбинського.

Завідуючий кафедрою практичної психології та педагогіки
доктор психологічних наук, професор

С. М. Поталчук

Проректор з наукової роботи
доктор технічних наук, професор

Г. Б. Параска

МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ
УКРАЇНИ
ТЕРНОПІЛЬСЬКИЙ НАЦІОНАЛЬНИЙ ЕКОНОМІЧНИЙ
УНІВЕРСИТЕТ
ВІННИЦЬКИЙ НАВЧАЛЬНО-НАУКОВИЙ
ІНСТИТУТ ЕКОНОМІКИ

Юридична адреса: Україна, 21017, м. Вінниця, вул. Гонти, 37
☎ тел./факс: (0432) 55-49-55 ✉ e-mail: vnnie@tneu.edu.ua

№ _____

« ____ » _____ 20__ р.

ДОВІДКА

про впровадження результатів кандидатської дисертації **Власюк Ірини Віталіївни** на тему
«Формування професійно-термінологічної компетентності майбутніх бакалаврів економіки в процесі вивчення фахових дисциплін» зі спеціальності 13.00.04 - теорія і методика професійної освіти

Упродовж 2013 – 2014 років у Вінницькому навчально-науковому інституті економіки Тернопільського національного економічного університету Власюк Ірина Віталіївна працювала над дослідженням проблеми формування професійно-термінологічної компетентності майбутніх бакалаврів економіки у процесі вивчення фахових дисциплін. зокрема досліджувала способи та новітні технології розширення економічного словника професійної термінології майбутніх економістів; використанням інформаційних технологій під час викладання дисциплін економічного спрямування, тим самим підкреслюючи їх дієвість, надійність та ефективність для стабільного засвоєння студентами економічних знань та розширення їх “мовного” запасу; визначення та обґрунтування організаційно-педагогічних умов формування професійно-термінологічної компетентності майбутніх економістів з 2013 року.

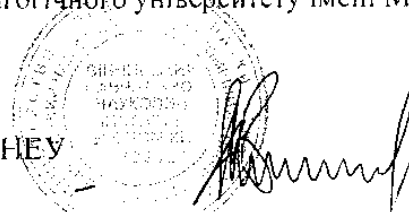
Дисертантка в процесі дослідження практично підтвердила та обґрунтувала ефективність використання ситуативного моделювання, використання інноваційних та інформаційних технологій, що являються одними зі складових організаційно-педагогічних умов, які використовують для підвищення якості та рівня знань студентів професійної економічної термінології та розвиток умінь її практичного застосування при вирішенні професійних ситуацій.

Дисертанткою розроблено дидактичні матеріали для викладачів, що полегшують процес засвоєння студентами фахових термінів, сприяють підвищенню їх зацікавленості у процесі вивчення нових понять, методичні рекомендації та діагностичні методики, що спрямовані на визначення рівня сформованості професійно-термінологічної компетентності майбутніх економістів.

Апробація розроблених Власюк І.В. положень засвідчила високий рівень їх наукового обґрунтування, практичну значущість та з успіхом реалізується в науковій діяльності Вінницького навчально-наукового інституту економіки Тернопільського національного економічного університету.

Довідка видана для пред'явлення у спеціалізовану вчену раду Д 05.053.01 Вінницького державного педагогічного університету імені Михайла Коцюбинського.

Директор Вінницького
навчально-наукового
інституту економіки ТНЕУ

Б.В. Погрішук